

**T.C.
BİNGÖL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE ANABİLİM DALI**

**İNSANIN VE YAPAY ZEKANIN, DOĞANIN İNSANA
KARŞI KORUMASINA YÖNELİK SÖZLEŞME
YAPABİLİRLİĞİNİN ONTOLOJİK İNCELENMESİ**

Mahsun BAYKARA

YÜKSEK LİSAN TEZİ

Danışman

Doç. Dr. Abdurrazak GÜLTEKİN

Bingöl-2025

T.C.
BİNGÖL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE ANABİLİM DALI

**İNSANIN VE YAPAY ZEKANIN, DOĞANIN İNSANA
KARŞI KORUMASINA YÖNELİK SÖZLEŞME
YAPABİLİRLİĞİNİN ONTOLOJİK İNCELENMESİ**

Mahsun BAYKARA

YÜKSEK LİSAN TEZİ

Danışman

Doç. Dr. Abdurrazak GÜLTEKİN

Bingöl-2025

İÇİNDEKİLER

BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ.....	i
ÖNSÖZ.....	ii
ÖZET.....	iii
ABSTRACT	iv
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

BENLİĞİN, DOĞANIN VE EVRENİN KEŞFİ: İNSANIN VAROLUŞSAL YOLCULUĞU

1.1. Din, Doğa ve İnsan: Kutsal ve Doğal İlişki	3
1.2. İnsanın Aklını Keşfetmesi ve Doğanın Değerini Kaybetmesi	5
1.3. Akıl, Zeka ve Bilinç: İnsanın Kendini Anlama Çabası.....	7
1.3.1. Zihin: Kavramsal ve Felsefi Bir Harita.....	8
1.3.2. Zihnin Kavramsal Evrimi: Ruhtan Bilince	9
1.3.3. Zihin ve Bilinç Üzerine Kuramsal Yaklaşımlar.....	11
1.3.3.1. Monizm: Tek Bir Gerçekliğe Dayalı Bir Zihin Modeli	11
1.3.3.2. Düalizm: Zihin ve Madde Ayrımı Üzerine Bir Tartışma.....	13
1.3.3.3. Panpsişizm ve Agnostik Gizemcilik	13
1.3.4. Muğlak Zihinler	15
1.3.5. Muğlak Zihin Bağlamında Bilinç ve Beyin	17
1.3.5.1. Bilincin Kaynağı	18

İKİNCİ BÖLÜM

YAPAY ZEKA: İNSAN DIŞINDA BİR BİLİNÇ MÜMKÜN MÜ?

2.1. Yapay Zekanın Evrimi: Kısa Bir Tarihçe	22
2.2.Yapay Öğrenme ve Sinir Ağları: Dijital Zekanın Temelleri.....	24
2.3. Yapay Zekanın Olası Bilinç Durumu.....	26

2.3.1. Bilinci Aramak: Yapay Zeka Bilinç Geliştirirse Bunu Nasıl Anlarız?	31
2.4. Yapay Zekada Ben ve Özne: Benlik Kavramının Felsefi ve Doğal Bağlamda Analizi	33
2.5. Yapay Zekanın Hukuki Statüsü ve Dijital Kimlik Edinimi Problemi.....	38
2.6. Yapay Zekanın Yaratma ve Ortaya Çıkarma Edimi	41
2.7. Yapay Zeka ve Beklentilerimiz: Kontrol, Güç ve Etik	42
2.7.1. Yapay Zekanın Günümüz Dünyasına Katkıları: Ne Kazandık?	42
2.7.1.1. Modern İsa: Yapay Zekanın Tıp Alanındaki Katkıları	43
2.8. Neden Yapay Zekayı İstiyoruz.....	46
2.9. Yapay Zeka Kontrol Problemi	47
2.9.1. Yapay Zekayı Kimlerin Kontrol Edeceği Problemi	48
2.9.2. Yapay Zekanın Kendisinin Kontrol Altında Tutulması Problemi	49
2.9.2.1. Zekası İtibariyle Yapay Zeka Problemi	52
2.10. İnsanileştirilen Yapay Zeka ve Tekinsiz Vadi Fenomeni	54

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DOĞAYI AŞAN İNSAN: TEKNOLOJİYLE YENİ BİR DENGE MÜMKÜN MÜ? SÖZLEŞMEK

3.1. Doğayla Mücadele Eden İnsan: Kazanırken Kaybetmeye Başlamak	58
3.1.1. Tarımsal Devrim: İnsanlığın İlk Büyük Müdahalesi	59
3.1.2. Sanayi Devrimi ve Ekosistemin Dönüşümü	60
3.2. Yapay Zeka ile Doğa Korunumu Anlaşması	62
3.2.1. İnsanlık ve Sözleşme Kültürü	64
3.2.1.1.Sözleşme Unsuru ve Toplumsallaşma Üzerine Bazı Yorumlar	65
3.2.2. Sözleşmeye Dahil edilen Doğa	67
3.2.3. Yapay Zeka ve İnsan Arasında Doğa Üzerine Sözleşme	68
3.2.3.1.Sözleşme Taslağı: İnsan ve Yapay Zeka Arasında Karşılıklı Sorumluluk	71

SONUÇ.....	73
KAYNAKÇA	77

BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ

Yüksek Lisans tezi olarak hazırladığım; *İnsanın ve Yapay Zekanın, Doğanın İnsana Karşı Korumasına Yönelik Sözleşme Yapabilirliğinin Ontolojik İncelenmesi* adlı çalışmanın öneri aşamasından sonuçlanmasına kadar geçen süreçte bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle uyduğumu, tez içindeki tüm bilgileri bilimsel ahlak ve gelenek çerçevesinde elde ettiğimi, tez yazım kurallarına uygun olarak hazırladığım bu çalışmamda doğrudan veya dolaylı olarak yaptığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu beyan ederim.

23 /09 / 2025

Mahsun BAYKARA

ÖNSÖZ

Hızla gelişen, hayatın hemen her alanına amaç ve kullanım düzeyi farklı olmak üzere adapte edilmeye çalışılan yapay zeka üzerine oldukça fazla çalışma yapılmıştır. Bu çalışmayı diğerlerinden farklı tutma gayretimiz, henüz yapay zekanın bilinç kazandıktan sonra insan ile ilişkisinin boyutlarının neler olacağının etraflıca tartışılmamış olmasına ve yapay zekanın herhangi bir şekilde gelişmiş, kimlik edinmiş haliyle doğayı yok etmek üzere olan insana karşı bir sözleşme yapma potansiyeline dayanmaktadır. Bunun için öncelikle bilinci ve zihni tartışırken yapay zekanın bir bilinç sahibi olabileceği fikrini oturtabilmek için öteki zihinler problemine değinip öteki zihinlerin muğlak durumlarını etraflıca incelememiz gerekti. Kavramsal zorlukların yanı sıra bu eserde yapay zekayı ve zihni-bilinci her başlıkta tartışabildiğim Mustafa KORLAELÇİ'nin, fikirleriyle, eleştirileriyle ve neredeyse sürecin bütününde devam etmem için destek olan Bekir BAYKARA'nın, elinden gelen her desteği vermeye çalışan Yunus ÇİNGAY'ın ve bu süreçte maddi ve manevi olarak en az benim kadar fedakârlık yapan annem Fatma BAYKARA'nın emekleri oldukça fazladır. Kendilerine içtenlikle teşekkür ederim. Zaman ayırıp metni inceleyen ve tavsiyelerde bulunan değerli jüri hocalarım Doç. Dr. Ali Ulvi ÖZBEY'e ve Dr. Öğr. Üyesi Seyfettin İLİTER'e ayrıca teşekkür ederim. Son olarak beni yapay zekanın felsefi boyutuyla tanıştıran, özellikle bu konuyu çalışmam için teşvik eden ve konun asıl fikir sahibi değerli danışman hocam Doç. Dr. Abdurrazak GÜLTEKİN'e katkılarından, emek ve sabrından ötürü teşekkür ederim.

ÖZET

Tezin Başlığı : İnsanın ve Yapay Zekanın, Doğanın İnsana Karşı Korumasına Yönelik Sözleşme Yapabilirliğinin Ontolojik İncelenmesi

Tezin Yazarı : Mahsun BAYKARA

Danışman : Doç. Dr. Abdurrazak GÜLTEKİN

Anabilim Dalı: Felsefe

Bilim Dalı : Felsefe

Kabul Tarihi : 25.09.2025

Sayfa Sayısı : IX (ön kısım) + 87 (tez)

Aklı ya da anlama yetisini keşfettiğinden beri insanoğlu hep sorar ve merak eder oldu. Bu merakı ilk önce doğaya ve evrene yönelikken daha sonra nihayetinde kendine yöneldi. Kendi dışındaki varoluşu anlayabilme çabası yine insanın kendini bilebilme arzusuna yöneliktir. Doğa durumundaki insan, kendini konumlandırırken hayatta kalma dürtüsünün kendini savunma içgüdüsüne dönüşmesiyle saldırmayı öğrenir. Toplum olmayı öğrenen insanlığın yaşama biçimlerini değiştirmeye başlayan dinler ve mitlerle doğaya olan bakış açısında değişmiştir. Zamana paralel olarak gelişmeye başlayan insan akli ve onun neticeleriyle doğal dünya anlam erozyonu yaşamış, dini öğretilerin bahsettiği değeri kaybetmiştir. Artık neredeyse tamamen materyal bir forma büründürülen doğa insanların sömürüsüne açık hale gelir. İnsanlığın doğa tahribatı savunma refleksiyle başlamış olsa da henüz ne tür sonuçlar doğuracağı kestirilemeyecek bir iştah ve hızla öz kaynaklara aç gözlülükle saldırması yaşam standartlarını ve standartları sağlayan teknoloji anlayışını dönüştürmüştür. Bugün neredeyse takip edilemeyecek bir ivme kazanan teknolojinin en ciddi uğraşı diğer gezegenlere ulaşma çabası ve kendini taklit etme girişimi hala bir takım anlam arayışı ve üretimi ile kendini anlamaya çalışmasıyla ilgilidir. Kendi zihni veya zekasını taklit eden başka araçlar yaratma isteği yeni değil, neredeyse insanlık ya da onun akli kadar eskidir. Şimdiden birçok alanın şekillenmesi, karar aşaması dahil, uygulanması insanın kendi bilincinin taklit çabası olan yapay zeka teknolojileriyle gerçekleşiyor. Yapay zeka çalışmalarının ana fikri bu formun insan gibi bir bilince daha doğrusu özgür bir bilince sahip olup olamayacağıdır. Olası bilinçli yapay zeka eksenli sürdürülme amaçlı bu yazı, yapay zekanın olası benlik kavrayışı ile kendisini doğada konumlandırıp insanın doğaya plansız müdahalesine ne ölçüde etki edebileceği, insan ırkının devam edebilmesi adına doğayı insanlardan ne ölçüde koruyabileceği ve bunun insan ırkının ilk kurnazlıklarından olan sözleşme yoluyla yapılıp yapılamayacağını tartışır.

Anahtar Kelimeler: Bilinç, Yapay Zeka, Doğa, İnsan, Sözleşme

ABSTRACT

Title of the Thesis: An Ontological Examination of the Possibility of Contracting Between Humans and AI for Nature's Protection Against Humans.	
Author	: Mahsun BAYKARA
Supervisor	: Assoc. Prof. Dr. Abdurrazak GÜLTEKİN
Department	: Philosophy
Sub-field	: Philosophy
Date	: 25.09.2025
Number of Pages: IX (front part) + 87 (thesis)	
Since the discovery of reason or the ability to understand, human beings have always asked and wondered. While this curiosity was first directed towards nature and the universe, it eventually turned towards itself. The endeavour to understand existence outside oneself is again directed towards the human desire to know oneself. In the state of nature, man learns to attack as the urge to survive turns into an instinct of self-defence while positioning himself. With religions and myths that started to change the way of life of humanity, which learnt to become a society, the perspective on nature also changed. With the human mind and its consequences, which began to develop in parallel with time, the natural world experienced an erosion of meaning and lost the value bestowed by religious teachings. Nature, which is now almost completely materialised, becomes open to human exploitation. Although humanity's destruction of nature started with a reflex of defence, its greedy attack on natural resources with an unpredictable appetite and speed has transformed living standards and the understanding of technology that provides standards. . Today, the most serious endeavour of technology, which has gained an almost untraceable momentum, is the endeavour to reach other planets and the attempt to imitate itself is still related to the search and production of some kind of meaning and the attempt to understand itself. The desire to create other tools that imitate one's own mind or intelligence is not new, it is almost as old as humanity or its mind. Already the shaping of many fields, including the decision-making process, is taking place through artificial intelligence technologies, the implementation of which is an attempt to imitate man's own consciousness. The main idea of artificial intelligence studies is whether this form can have a human-like consciousness, or rather a free consciousness. This article, which aims to be sustained on the axis of possible conscious artificial intelligence, discusses to what extent artificial intelligence can position itself in nature with its possible self-concept and affect the unplanned intervention of humans in nature, to what extent it can protect nature from humans in order for the human race to continue, and whether this can be done through contract, one of the first cunning of the human race.	
Keywords: Consciousness, Artificial Intelligence, Nature, Human, Contract	

GİRİŞ

Bir tanrıtanımaz olan Sartre'a göre insan dünyaya fırlatılmıştır. Çoğu teolojik fikir tarafından şiddetle reddedilen bu iddianın tezahürü Hobbes'ta doğa durumunda insanların birbirlerinin rakibi hatta düşmanı, av ve avcısıdır. Bu, ben merkezli insanı, yaşayabilmek için sürekli mücadele etmeye zorlar. Bu mücadele sadece insanın insana karşı yürüttüğü bir savaş değil aynı zamanda Descartes'a kadar süregelen zamanlarda neredeyse tüm dinlerce kutsal kabul edilen doğa ile de bir mücadeleye sokar. İnsanın doğa ile mücadelesi insanın tarihi kadar eskidir. Descartes'ın insanın doğayı emrine alma fikriyle başta kilise olmak üzere tüm dini gruplarca atfedilen kutsallık ortadan kalkmaya başlar. Nitekim sonraki süreçte çok hızlı makine üretimi ve dolayısıyla sanayi devrimi gerçekleşmiştir. Artık doğa insanların daha çok üretmek, daha çok kazanmak için açık kaynak olan ve insan için haline gelmiştir. Bu doğa kullanımı günümüzde de hala salt kâr marjını koruma endeksli, düzensiz ve plansız sürmektedir. İnsanların bu sömürsü her gün yenilenen ve hızla gelişen teknolojilerle sürerken daha şimdiden tüm insanlığı ve gelecek nesilleri ilgilendiren ciddi sorunlar meydana getirmiştir. İlkim değişkenliğinin doğal afetlerin ve doğal döngülerin yapısı ve seyrini değiştirmesi, bilinçsizce kullanılan ormanlar ve hızlı şehirleşmelerle gelen karbon salınımıyla dünyanın katmanlarının yapısının değişmesi ve çok ciddi durumlara varan hava kirliliği, iklimlerin normal seyrinden çıkması ve kendi tarihinden beri kötü ve düzensiz kullanılan suyun getireceği kriz, halihazırda hala dünyanın can sıkıntısı olan tarih sahnesi Ortadoğu ve savaşlarının bu eksene kayacağı ve yıllarca sömürülen ve hala kısmen sömürülmeye çalışılan Afrika kıtasının yaşadığı su erişimi sorunu insanlığın beklenilenden daha çabuk önüne gelen masadaki başlıca sorunlarıdır. Salt bu sorunları aşmak iddiası için olmasa da yine de karşılaşılan zorlukları aşmak için zihni niteliklerine güvenen insanın belki de son icadı olarak nitelenen bir başka zihin yaratma çabası belki de bu sorunların aşımında insanlığa yardım edebilir ya da buna zorlayabilir.

Teknolojik devrim olan hatta belki de insan medeniyetinin seyrini değiştirecek bir dönüm noktası olan yapay zeka teknolojilerinin bu seyrinde gelişmeye devam etmesi halinde geliştirilmeye çalışılan olası bilinç sahibi yapay zekanın kendisinin de doğanın bir parçası olduğu ve bunun korunması amacıyla kendilerinin de yükümlülüğünün olduğu iddiasıyla bir sözleşme durumunun

gerçekleşebilirliğini tartışmadan önce yapay zekanın ve insanı bu noktaya getiren anlam yaratımı serüvenine kısaca değinmek gerekir. İnsanlığın kendisini ve yaşadığı doğayı keşfetmeye başlamasıyla başlayan merak etme hali, kendisiyle birlikte doğayı da dönüştüren bir sürece evrilmiştir. Bu merakın öznesi hiç değişmemek üzere yine kendisi olan insan, önce kendini doğa ve doğaüstü olaylarla, kavramlarla anlamaya çalışırken bu kendine dönüklük hali, tanımlama kabiliyeti birinci bölümümüzün genel anlamda konusu olan zihin ve bilinç kavramlarını tartışıp anlamaya hatta aşmaya çalışan bir noktaya gelmiştir.

İnsanlığın kendini anlama gayreti için dahi oldukça zor problemler olan zihin ve bilinç kavramlarını, sözleşme yapabilmesi için yapay zeka içinde gerekli olduğu kanaatinde olduğumuzdan doğada konumlandırılabilmesi adına benlik ve kimlik gibi kavramlarla birlikte incelenmiştir. Yapay zekanın sözleşme yapabilecek durumundan önce aşılması gereken kontrol problemlerini konu bağlamından kopmamak adına iyi yapay zeka – kötü yapay zeka senaryolarına değinmeden bu dönem insan hayatına adapte edilme çalışmalarıyla birlikte tartıştığımız ikinci bölümümüzde ayrıca yapay zeka adına oldukça tartışmalı olan yaratma kavramını inceledik.

Erken gelişim aşaması kabul edilen bu dönemde dahi birçok konuda toplumsal dinamikleri etkileyecek şekilde yer alan yapay zekanın bu genel anlamda faydacı yönünün doğanın korunması adına nasıl kullanabileceğine değindiğimiz üçüncü bölümümüz insanın sözleşme yapma kültürünün gelişimine ve neden buna ihtiyaç duyduğuna değinmeyi gerektirmiştir. Bu sözleşme anlayışıyla birlikte toplumsal bir varlık olan insanın, kendisinin koruyamadığı doğayı kendisini buna zorlayabilme potansiyeli bulunan yapay zekayla sözleşme olgusuna aslında neden ihtiyacı olduğunu tartıştık.

BİRİNCİ BÖLÜM

BENLİĞİN, DOĞANIN VE EVRENİN KEŞFİ: İNSANIN VAROLUŞSAL YOLCULUĞU

İnsanoğlunun, bir evren olduğu ve bu evrende ne kadar az yer kapladığını keşfetmesi ‘insan’ ve onun dünya üzerinde yaşadığı iddia edilen zaman atfı düşünüldüğünde henüz çok yeni bir durumdur. Düşündüğünü fark eden ilk insanlar gökyüzüne hiçbir şey anlamaksızın baktığında aslında kendisinin nerden geldiğini, ne olduğunu sorduğunda nedenler yaratımına girmiştir. İnsanın doymak bilmeyen merakı başta yaşadığı doğaya ve kendi doğasına, varlığına karşı olmak üzere hep bir anlama çabasını getirir beraberinde. Belki de insanoğlunun en büyük korkusu varoluş farkındalığına karşı anlamsızlıktır. Bu yüzden sürekli bir şeylerle: mantıkla, felsefeyle, dinle, bilimle cevaplar, anlamlar aramaktadır. İnsanoğlunun bilinmeyene karşı olan korkusu yeni değildir. İnsanların uzayı ve evreni keşfi birkaç bin yıldır zapt edebildiği dünya ve doğasının aslında o kadarda büyük veya önemli bir durum olmadığını fark etmesiyle elinde yine sadece onu doğada ayrıcalıklı kılan aklı kalmıştır.

İnsanlar varlıklarının özünü veya var olma sebebini doğada aradılar (Campbell & Moyers, 2009). Hatta doğaüstü yorumlar getirirken bile bunu görünür dünyadaki unsurlara atfederek yapmıştır. İnsanın varlığına sürekli yeni anlamlar yaratılırken sadece insanda olan ya da daha sonraki farklı bir yaklaşımla insanın parçası olduğu bütünün bir varoluş farklılığına, bir nedene, bir öze sahip olması gerektiği inancı gelişmiştir (Hegel, 2009). Zamansal bir yorumla kimisi bu öze ateş dedi kimisi su, kimisi hala toprak derken kimisi ışık demektedir (Smith, 2018).

1.1. Din, Doğa ve İnsan: Kutsal ve Doğal İlişki

Doğayı etraflıca sorgulayan ilk insanlar “...doğada birlik bütünlük canlılık görür ve ona göre tüm doğa canlıdır bir organizma gibidir bu nedenle ona karşı belli bir sorumluluk taşımaktadır. Doğa ile mücadeleden çok doğa ile uyum esastır. Doğa kutsal ve mükemmel olarak görüldüğü için korunması, anlaşılması ve itaat edilmesi gereken bir eserdir” (Demir, 2009, s. 3). Aslında doğanın hiyerarşik, heterojen olduğu görüşüne sadece erken akıl çağı eski Yunanda değil, onun kutsallığının

kaynağı olan dinlerde de rastlamak mümkündür. Uzakdoğu dini öğretilerinin kökeninde insan ile doğanın bütünlüğü söz konusudur (Huxley, 2018).

Hinduizm öğretisine göre insan ile dünyanın ruhu birbirine bağlı ve iç içe olup sonsuz bir döngü içindeyken bu Budizm de hiçbir şeyin tek başına var olamayacağı, var olmak için bir bağıntıya ihtiyaç duyduğu ve insanında var olmak için mutlak şekilde doğaya ihtiyaç duyduğu şeklinde karşımıza çıkar (Lama, 2023). Hristiyanlıkta durum biraz daha karışık olsa da İslam inancı ile doğanın, dünyanın bir tanrı yaratımı, eseri olması nedeniyle bir kutsallığa sahip olduğu konusunda aynı paydadadır. Yine de dünya Hristiyan inancına göre kutsal olduğu kadar kirli bir yerdir. Zira cennetten kovulan insanın dünyaya gönderilmiş olması dünyayı kutsallığı nazaran daha az bir yer konumuna düşürür. Bunun yanında İslami inanca göre bir imtihan yeri olan dünyada başıboş bırakılmamış olan insanı hak ve mükafatları konusunda müjdelerken aynı zamanda doğaya karşı yüklediği birtakım sorumlulukların ihlal veya ihmali durumunda korkunç tehditlerle uyarır (Nasr, 1996).

İnsan yaşantıları ya da yaşama şekillerini belirleyen inançlarının tamamen doğanın yansımalarına dayandığı mit ve mitolojilerde ya doğal olaylar tanrıların birer tezahürü veya iradesi ya da bizzat bütünsel olarak tanrıların kendisi iken, her olay ya da durumun bir tanrısı olduğu fikri eski Yunan mitolojisinde, Kadim Mısır mitlerinde, Yunan mitolojisinden esintiler barındıran Roma mitolojisinde ve daha birçoğunda rastlansa da burada değinmek istediğimiz konu bir yaratıcı ana kaynağın olmasıdır. Tek örnekle gösterecek olursak; Yunan mitolojisinde Gaia neredeyse her şeyi doğurandı, her şeyin ilk olarak onda çıktığı varlıktı. Bu varlık bizzat yeryüzü, tabiat anadır (Hesiodos, 2015). Bunun özellikle semavi dinlerde topraktan gelip tekrar toprağa döneceği inancıyla doğrudan bir bağlantısı olmasa bile doğanın insan yaşantısının bütününe algılanış şeklinden yaşanma biçimine kadar ne derece önemli bir yerde durduğunu görmek için yeterlidir.

Dinler her ne kadar diğer yaratımlar gibi doğaya da kutsallık atfetseler de tüm bunların yaratılma sebebine yani insanın yaşamasına daha çok kutsallık yükler. Belli farklılıklar ve çelişkiler olsa da yine büyük kitlelere sahip dini gruplar için “muhtemelen her insan Tanrı’nın suretinde ve görüntüsünde yaratılıyor. Herhangi bir insan böyle yaratılıyorsa öyleyse her insan kutsaldır” (Runzo & Martin, 2002, s. 97). İnsanlar kutsal ya da özel olduğunu bilebilmek için dini argümanlara ya da başka

şeylere ihtiyaç duymayacağı aşamaya geldiklerinde doğa dahil diğer varlıklar insan karşısında aciz kalacaklardır. Bu bizzat insanın kendi aklını kurtarması, yeniden keşfetmesidir. Doğanın, Tanrının yansıması tasavvuru baskın olan dinlerin etkisiyle felsefi sıçramaya, insanlığın kendi aklını anlamaya yönelmesine kadar devam eder.

1.2. İnsanın Aklını Keşfetmesi ve Doğanın Değerini Kaybetmesi

İnsanlığın hala tartışmakta olduğu ve ilerde konumuzla bağlantılı olarak kısaca değineceğimiz insanın ve onun iradesinin özgür olup olamadığı problemi 17. yüzyıla kadar mutlak şekilde olmadığı yönündedir. Zira insan akli sadece tanrının büyüklüğünü kavramak ve onu tanımak için bir araçtır. Daha fazlasına gerek yoktu aksi takdirde bu tanrıyla, daha doğrusu kiliseyle bağdaşmamak demektir. Zaten bilinmesi gereken her şeyi bilen bir üst akıl vardı, gerektiği kadarını lazım geldiğinde zaten ileten bu aracı kilisenin başından başkası değildir. Tabi bunların önceki satırlardan da çıkarılabileceği üzere insan medeniyetinin yönünü değiştiren birçok felsefi ve bilimsel devinim barındıran batı zihin dünyası ile ilgilidir. Adeta insan aklını sözde tanrı ilmiyle kiraya veren dünyanın evrenin merkezi olmadığını hatta güneşin dünyanın etrafında dönmediğini ancak 20. yüzyılın sonlarında kabullenebilmiş olan kilisenin (Vatikan, 1992) bu hakimiyetine yapılan ilk darbe Descartes'ın 'düşünmesi'dir.

Bir zihin felsefesi üreten Descartes'a, modern dönemin atası gibi yakıştırmalar yapılması o kadarda yersiz değildir. Felsefesine her şeye şüpheyile yaklaşarak başlayan Descartes'ın 'düşünüyorum, o zaman varım' ifadesiyle özetlenen Cogito iddiası, (Descartes, 2020) derinliğini kavramakta zorlanan ve 'bu durumda düşünemeyen şeyin var olmadığı' gibi vasat önermelerle suçlayanları suçlamakta adil olmaz. Zira Descartes'ında problemi olan şey varlığından emin olabileceği şeyin düşündüğünü düşündüğü zihnidir. Bu çabanın zorluğu, ne'liği, varoluşsal karşılığı belirlenememiş olanı tanımlama çabasındandır. "Descartes'ın yaptığı en önemli değişiklik evrenin merkezine Cogito'yu yani bilinci yerleştirmesidir. Tüm varlık ancak bilinçle var olabilir. Ve Tanrı da dâhil olmak üzere doğa ancak bilinç üzerinden temellendirilir" (Demir, 2009, s. 8). Bilinçli insan karşısında doğa artık kutsiyet değerlerini kaybetmeye başlayıp insan merkezli dünyanın ilk zamanlarında yavaş yavaş mekanik doğa anlayışının hâkim olmaya başladığı bu durum Descartes'ta realist bir tavırla insanın doğa karşısında hâkim statüde olduğu öne

sürülürken peşi sıra gelen Spinozada durum biraz daha farklı işlenmiştir. Doğanın konumlandırılması Spinozada her şeyin onun yansıması, parçası olduğu tanrının sonsuz sıfatlarından biridir. Daha doğrusu tabiatın bizzat tanrı demek olduğu Spinoza felsefesinde aşkın bir tanrı anlayışı reddedilirken ruhun bedeni yönettiği insan biçimi tanrı fikri yerine içkin bir doğa anlayışı geliştirilir. Buna göre doğada gerçekleşen her şey bir zorunluluğun sonucudur. Her şeyin varlık nedeni olan, var olmak için başka bir şeye ihtiyacı olmayan tek töz; tanrının bir neden oluşunu varsayıp geri kalanlar üzerinde bir etkinliğinin olmamasını düşünmek Spinoza felsefesi bakış açısıyla bakıldığında garip görünür. Bir neden-sonuç zorunluluğundan bahseden Spinozada böylece insanda dahil bir özgürlükten bahsedilemez. Özgürlük ancak tanrı ile ilgilidir, insan-doğa ilişkisi bütünüdür (Spinoza, 2018).

Kant'ın olması gerektiğini söylediği insanın aklını kullanması konusunda özgür olması gerektiğini savunduğu diğer aydınlanmış insanlar artık gözle görünür çok net bir ayrıma gitmiştir. “Aydınlanma özne ile doğayı birbirinden kesin çizgilerle ayırmaktadır. Mit insanı doğaya tabi kılarken, aydınlanma doğayı insana tabi kılmıştır. Bu mutlak ayırım insanın içinde var olduğu doğayı kendisine tamamen dışsal bir öge olarak algılamasına yol açmıştır, bu da doğanın insan için şeyleşmesine neden olmuştur” (Demir, 2009, s. 7).

Artık insanlığın önceliğinin bilgi olması, bunun hızla işlenip yayılmasına ve doğal olarak bir takım teknolojik gelişmelerin ivme kazanmasına yol açmıştır. Doğal kaynakların sınırsızlığının bile insanoğlunun iştahı karşısında bir yerden sonra yetersiz kalacağı sanayi devriminin yaşandığı çağlarda hiç hesap edilmemiş daha doğrusu gerek kalmamıştır. Makinaların insanların hayatına girdiği bu dönemlerde tek amaç insan hayatını daha kolay ve kaliteli hale getirmek olduğu savunulsa da her zaman daha çok kazanmak isteyen insanoğlunun bunun için çok ciddi bir yarışa girmesi, başkalarının kaynaklarını onların bunu işleyecek zihinsel kapasite ve öngörüye sahip olmadıkları iddiasıyla (Pakenham, 2019) sonucu tüm dünyanın etkileneceği çok ciddi iki büyük savaşa varacak kadar önemsedikleri artık evrenin merkezine kendini ve bilincini koyan ben-merkezli insan yapısı düşünüldüğünde tezat durmaktadır.

Hızla insan hayatının her yerine adapte edilmeye çalışılan makinalar normal olarak bazı meslek erbaplarını ve bazı iş kollarını zor durumlarda bırakmıştır. Bunun

sonucu olarak literatüre makine kırıcılığı olarak geçen ludizm kavramı ortaya çıkmıştır (Gültekin, 2021). İnsanlardan daha hızlı ve daha verimli olarak, üstelik daha uygun maliyetlerle iş gören makinalar, işlerini kaybeden ya da gelecekte kaybedeceğini düşünen insanların hışmına uğramıştır. Adından anlaşılacağı gibi makinaların kırılarak sabote edilmeleri teknolojik devinimde en ufak bir aksatma yaşatmamıştır. Gün geçtikçe geçen günün neredeyse iki katı hızla gelişen teknolojik seçenekler artık sadece insanların hayatını rahat yaşamaları için değil, insanın kendi ne’liği üzerine hala ciddi efor sarf etmeleri insanın kendisi gibi bir zihin durumunun kendi eliyle ortaya çıkarılıp çıkarılamayacağı merakını da tetiklemiştir. İnsanlığın bu merakı ve hatta gayreti tabi ki de yeni değildir. Kökenlerini Antik Yunanda, Kadim Mısırdaki bulabileceğimiz girişimler insanın bu çabasını günümüzde gerçekleştirmenin eşiğine getirmiştir. Bu çabanın ürünü elbette ki yapay zekadır. Yapay zekanın tanım, tarihçe ve mahiyetine geçmeden bazı kavramlara değinmek gerekiyor.

1.3. Akıl, Zeka ve Bilinç: İnsanın Kendini Anlama Çabası

Bu başlıktaki kavramlarla karşılaşıldığında hemen her insanın aklında belli başlı birkaç tanım gelebilir. Bu elbette ki bu kavramların gündelik hayatta kullanım seyrinden dolayı oluşmuş doğal anlamlardır. Düşünce, akıl, bilinç, zihin birçok filozofu oldukça uğraştıran ve anlamı, varlığı, varlıkta konumlandırılması yüzyıllardır tartışılan ve hala insanların üzerine ciddi mesailer harcadığı kavramlardır. Normal olarak onlarca farklı anlayış ve anlam atfedilmiştir. Daha önceki başlıkta özgürlük serüvenine kısaca değindiğimiz akıl genel tabir ile insana göre değişen kavramlar olsa da doğru ile yanlış, iyi ile kötüyü ayırt etme aracıdır. Zekâ ise kavrayıp yargılama, çözümleme işidir. “Kavramlar ve algılar yardımıyla soyut ya da somut nesneler arasındaki ilişkiyi kavrayabilme, soyut düşünme, muhakeme etme ve bu zihinsel işlevleri uyumlu şekilde bir amaca yönelik olarak kullanabilme yetenekleri zekâ olarak adlandırılmaktadır” (Gökçe, s. 3). Bilindiği üzere zekâ somut olarak ölçülebilir iken akıl bir genel niteliktir. Bunlar kavramsal olarak elbette ki insanın beyni ile ilintilendirilir. Şeytanın sözlüğündeki karşılığına baktığımızda beyin; “kendisi aracılığıyla düşündüğümüzü düşündüğümüz bir aparat” (Bierce, 2017, s. 28) olarak karşımıza çıkar. Hala işleyiş anlamında birçok gizem barındıran beyin bütünlüklü olarak anlaşılmış değildir. Bugün düşünme eyleminin beyindeki sinirlerin etkileşimi ve veri işleyişi ile rahatlıkla bağlantılandırılıyor. Bu

işleyişi olağan hemen herkesi aynı tabanda görüp değerlendirmektir. Halbuki çok basit soruyla beynin aktivitelerinin niteliksel olup olmadığı anlaşılabilir; “Hangisi daha zor: düşünmek mi, düşünmemek mi? Bu başlı başına bir soru. İnsan içgüdüsel olarak düşünür, bir içgüdüyü bastırmanın ne zor olduğunu kim bilmez” (Lichtenberg, 2018, s. 36) .

Kavramsal karmaşanın önüne geçmek için açıklığa kavuşturmaya çalışacağımız ilk kavram bilinç ve ona zemin teşkil eden zihindir. Bilinç çok sık kullanılan gündelik dilde oldukça kullanışlı bir kavram olmasına rağmen hala üzerinde uzlaşılan net bir tanımı daha doğrusu güçlü karşı savlarla karşı çıkanları tatmin etmekte yetersiz kalmasından dolayı genel kabul gören bir anlamı yoktur. (Dennet & Hofstadter, 2014) Basitçe tıp literatüründe de kullanıldığı gibi reaksiyon veya etkiye tepki verilmemesi veyahut insanın varoluşsal anlamda öz farkındalığı gibi örnekler çoğaltılabilir. “Bilinç sahip olduğu öznel ve niteliksel yapısıyla, kendi varlığımızın farkındalığını veren, kendimizi çevreden ve diğerlerinden ayırmamıza sebep bize biricikliğimizi vurgulayan çok özel bir yapıdadır” (Doğan M. , 2020, s. 12). Eğer ciddi bir yaklaşımla bu yapının mahiyetine bir başka bakış açısıyla girecek olursak zihin, “beyin tarafından salgılanan gizemli bir madde çeşididir. Başlıca uğraşı kendi doğasını saptama çabasından oluşur; bu çabanın boşluğu, kendisini bilmek için elinde kendisinden başka bir araç olmamasıdır” (Bierce, 2017, s. 97). Bizi ilgilendiren kısım bilincin yapay zeka özelinde nel’iği ve nerede konumlandırılabilirliği. Zira yapay zeka çalışmalarının eksenini daha önce atfettiğimiz üzere bir bilince sahip olup olamayacağıdır. Ancak bundan önce zihin kavramını ve bize göre neden muğlak olduğunu açıklayıp bilincin neden zor problem olarak nitelendiğini bira daha anlaşılır kılmak gerek.

1.3.1. Zihin: Kavramsal ve Felsefi Bir Harita

Zihin, insan varoluşunun en temel ve en muğlak kavramlarından biri olarak, düşünme, algılama, anlama ve bilinç süreçlerini içeren karmaşık bir yapıdır. Felsefi bağlamda, zihnin doğası, onun maddi bedenden bağımsız olup olmadığı, düşünce ile varlık arasındaki ilişki ve bilincin mahiyeti gibi temel sorular etrafında şekillenir. Zihin, anlam ve kapsamı evrilmiş bir kavram olarak nispeten henüz modern dönemde kullanılmaya başlanmış ya da anlam netliğine henüz kavuşmuştur. Zihin kavramının tarihsel sürecini incelediğimizde karşımıza çıkan en önemli kavram ruhtur.

1.3.2. Zihnin Kavramsal Evrimi: Ruhtan Bilince

Kendi aklı üzerine düşünen insanlar, kavram ve mahiyet olarak çokça sonraları zihin olarak adlandıracağı şeyle karşılaşır. Zihin dediğimiz kavram, tarih boyunca evrilen daha doğrusu daha önce ruh olarak üzerine tartışılan ve insanlığın hala konumlandırmaya çalıştığı soyut olarak nitelendirilen bir alana işaret etmektedir (Churchland P. M., 2012). Ruh anlayışı dini yayılımların etkili olduğu bir anlayışla yani canlılık atfetmek veya öteki canlılardan insanı ayırmak gibi amaçlarla gelişmeye başlamıştır. Buna göre ruh ve beden ilişkisinin logos bağlamında (Heraklitos, 2009) detaylıca tartışıldığı yer ilginç bir şekilde kutsal dinlerin doğum yeri olan ve birçok din veya inancı barından orta doğu değil, Çin, Hindistan boyunca Ortadoğu ve Mısır'dan da geçip düşünsel serüvenin yani felsefenin bütünlük kazandığı Antik Yunandır.

Antik Yunan felsefesinin, ruh-beden kavramlarını felsefi bir zeminde açıklamaya çalışan filozoflardan biri de Platondur. Platona göre ruh bir varlık olarak ölümsüzdür, sadece beden değiştirir. (Platon, 2025) Bundan dolayı ona göre yeni bir şey öğrenilmez, sadece hatırlanır. Gerçeklik ise sadece ideallerdir. Gerçek, hakikat sadece akılla bilinebilir, duyularla değil. Buna göre bir nesnenin niteliksel özellikleri çıkarılsa bile yine ne'liği kalır. Yani düşünce imajla değil (çünkü herkeste farklıdır bu) kavramla anlaşılır. Var olanları değişkenler diye niteleyen Platon bunlara yansıma der. Bu durumda beden gerçekliği, hakikati anlama, ona ulaşma konusunda insana engel teşkil edebilir.

Öte yandan Platonun öğrencisi Aristoteles hocası gibi düşünmemektedir. Buna göre filozof, bir madde-form birlikteliğinden bahseder. Bu ikisi aynı anda vardır. Biri olmadan diğeri anlaşılmaz. Platonun aksine ruhun başka bedenlere geçmediğini söyleyen Aristoteles bunu ruhun yapısının diğer bedenlerle aynı aynılıklara sahip olmamasıyla açıklar. Burada düşünen, ruhtur. Öyle ki bu durum yani “düşünme eylemi Aristoteles'ten modern döneme kadar ruha atfedilmiştir” (Gültekin, 2022, s. 19). Demokritos her şeyin hatta ruhun bile atomlardan bir araya bir araya geldiğini söylerken (Leukippos & Demokritos, 2019) bedenin hareketliliğini beden atomlarının devinim ve hareketleriyle olduğunu, acı, zevk gibi zihinsel eylemlerin ruhun atomlarının hareketleri neticesinde meydana geldiğini öne sürer (Uyar, 2019).

Çokça kabul gören ruh anlayışlarına hala da geçerliliğini koruyan sürpriz olmayan bir şekilde dini öğretilerde rastlarız. Yeryüzünü kendilerine cennet kılan Yahudiler ruhu can ile özdeşleştirirken İslamiyet ruh ile beden ölüm ile ayrıldığı, ruhun sonsuz gazap ile cezalandırılıp veya sonsuz merhamet ile ödüllendirilip gerçek olan mekânda “yaşayacak” olduğunu söyler. Dünyanın kirli, ruhların doğar doğmaz günahkâr kabul edildiği Hristiyan anlayışın modernitenin babası kabul edilen Descartes ile didişmesi boşuna değildir (Clarke, 2019). İnsanlığın hala tartışmakta olduğu insanın ve onun iradesinin özgür olup olamadığı problemi 17. yy’a kadar mutlak şekilde olmadığı yönündeydi. Zira insan aklı sadece tanrının büyüklüğünü kavramak ve ona tanımak için bir araçtı. Daha fazlasına gerek yoktu aksi takdirle bu tanrıyla daha doğrusu kiliseyle bağdaşmamak demektir. Zaten bilinmesi gereken her şeyi bilen bir üst akıl vardı, gerektiği kadarını lazım geldiğinde zaten ileten bu aracı kilisenin başından başkası değildir. Adeta insan aklını sözde tanrı ilmiyle kiraya veren dünyanın evrenin merkezi olmadığını hatta güneşin dünyanın etrafında dönmediğini ancak 20. yüzyılın sonlarında kabullenebilmiş olan kilisenin bu hakimiyetine yapılan ilk darbe Descartes’ın düşünmesiydi.

Ruh kavramını felsefesinde odak olarak almayan Descartes, zihin-beden olmak üzere bir ikilikten, düalizmden bahseder. Ama “o zihin ve beden arasında ayrık bir yapı sunmuştur” (Gültekin, 2022, s. 24). Buna göre zihin ve beden iki ayrı tözdür. Haleflerinin birçoğunun aksine ikisinin de birbirine indirgenemeyeceğini söyleyen Descartes var olmak için birbirilerine ihtiyaç duymayan zihin ve beden ayrımını yaparken zihni, gerçekliği aracısız edinmiş olan kılarken “bedeni makine olmaktan kurtaramamıştır” (Gültekin, 2022, s. 25). “Descartes’in zihnin ve beden birbirilerinden bağımsız ve birbirlerine indirgenemez iki töz olduğu düşüncesinin zemininde, gerçekliğin türce birbirine indirgenmez zihinsel ve cisimsel gibi iki farklı olgu türünden oluştuğu varsayımı yatar” (Özkan, 2019, s. 247). İki farklı gerçekliğin birleşimi bir ontolojik varlık tablosu çizen filozof burada zihnin bir bilince sahip olduğunu söylerken beden atıl durumu zihin felsefesinin sonraki seyrinde çokça eleştirilecektir. “Descartes’ın yaptığı en önemli değişiklik evrenin merkezine Cogito’yu yani bilinci yerleştirmesidir. Tüm varlık ancak bilinçle var olabilir” (Demir, 2009, s. 8). İnsanlara uğraşılması zorlu bir kavram sunan Descartes artık bilincin ne olduğunu ve olmadığını söylemeye çalışmış ve halada ne’liği üzerine tartışılan, var olup olmadığı konusunda uzlaşmayan bir problemin fitilini

ateşlemiştir. Elbette ki bilincin ne olduğunu tartışmaya çalışırken ne olmadığını da bilmemiz gerekir. Zihin kavramı ve konumlandırılması ile ayırdını yapabilmek için öncelikle bazı ekol ve görüşleri incelemekte fayda var.

1.3.3. Zihin ve Bilinç Üzerine Kuramsal Yaklaşımlar

İlkçağdan Descartes’a kadar ruh-beden ikilisi üzerinden tartışılan, Descartes ile birlikte zihin-beden formuna evrilen ve çağdaş felsefede zihin-beyin ilişkisine dönen ‘ben’i tanımlama çabası öncelikle zihnin, zihin diye adlandırılabilen diğer kavramlardan arındırılması gerekmektedir. Daha çok ruh denilen ve ruhun işlevleri olarak tanımlanan bazı fonksiyonlar ayrıştırılarak bir tanım kalıbına sokulması zor olan zihnin ne’liğine dair fikirler verebilir. Zihin ile karıştırılan en güçlü kavram bizzat zihnin fonksiyonu olan ve ona zemin teşkil ettiği bilinçtir (Gültekin, 2023). Zihnin bir diğer fonksiyonu düşünmek ve bunu anlamaktır. Bilinçsel olan farkındalık aktarılamaz ama düşünmek aktarılabilir. Zihnin kendine yönelik anlama girişimi kendine dönmesi, yönelmesi felsefi literatürde en zor başlıklardan birisini yani zihin felsefesini ortaya çıkarmaktadır. Maddi evrende düşünebildiğini ve nitelik olarak bunu kavrayabildiğini, anladığını varsayan tek canlı insandır. Zihinsel eylemler, başarılı veya başarısız olmak üzere hemen her şeye yönelik yapılabilir. Bu durum kendi zihnine (yine zihniyle) yönelene kadar sürmektedir. Kendini bilinçli kabul eden (aslında bunu sadece ‘kendi’ne yönelik yapabilen) insan, zihnine veya bilincine yöneldiğinde kapsamlı veya doyurucu bir tanımlama yapamamaktadır. Elbette ki bunun için birçok girişim mevcuttur. Biz ilerde bazen bunlara değineceğimizden bazı başlıklara aşina olmamız gerek. En genel ayırmada zihin felsefesinde yaklaşımları Monizm, Düalizm, Panpişizm ve Agnostik Gizemcilik diye başlıklandırabiliriz. Tabi ki bunların ve bunların alt başlıkları dışında da bazı güncel yaklaşımlar mevcuttur. Ancak hem yukarıdaki kategorilerin alt başlıklarıyla benzerlik veya ortaklık gösterip ya da onlardan türetilip aksiyom yönü değiştirilen yaklaşımlar olduğundan hem de başlığımız olan öteki zihinler problemine nispeten katkı sağlamayacaklarından burada bahsetmeyeceğiz (Heil, 2020).

1.3.3.1. Monizm: Tek Bir Gerçekliğe Dayalı Bir Zihin Modeli

Tekçilik olarak çevirebileceğimiz Monizm zaten yaklaşım biçiminin ipuçlarını vermektedir. Evrende tek töz bulunduğunu savunan monistler bu tek töze nitelik bakımından farklı yönlerden yaklaşırlar. “Var olan tek tözün ‘maddi olmayan’ ya da

zihinsel nitelikte olduğunu savunan idealizm ile var olan tek tözü ‘madde’ ya da ‘maddi nitelikte’ kabul eden materyalizm, monizmin farklı tezahürleridir.” (Doğan M. , 2020, s. 59). Buna göre İdealizmi, tek gerçekliği zihinsel süreçler kabul eden ve “bilinci zihin tözünün temel karakteristiği” (Doğan M. , 2020, s. 59) olarak tanımlayan, bunların dışında kalan fiziksel boyuttaki her maddi olguyu ve onların gerçekliğini kolaylıkla yok sayan yaklaşım olarak özetleyebiliriz. Öte yandan daha fazla alt başlık ve karmaşıklık barındıran ve zihin-beden ikiliğini reddedip maddi olana yönelip bilinç ve zihni yine kendi içinde farklı farklı yorumlayan materyalistleri Elemece Materyalizm ve İndirgemeci Materyalizm olarak başlıklandırabiliriz. Felsefi literatürde kavram ve mahiyet bakımından henüz üzerine anlaşılmayan bedensel olmayan varlık alanı bilinç, zihin gibi kavramlar materyalist anlayışın eleyici kısmına göre tamamen saçmalaktır. Bu kavramların karşılıksız olduğunu söyleyip dışarda bırakan ve bunların folklorik olarak halk psikolojisine ait argümanlardan kaynaklandığı (Churchland P. , 2019, s. 332) iddia edilmektedir. İndirgemeci Materyalizm ise bilinç ve zihni reddetmeyip bunların bedenden (beyinden) ayrı olarak nitelenmesine karşı çıkarlar. Bunlar tamamen beyindeki fiziksel süreçlerdir. İndirgemeci Materyalizm, Davranışçılık ve İşlevselcilik olarak iki başlıkta değerlendirilir. “Davranışçılığın ana fikri, zihin durumları olarak ifade edilen kavramların içsel ve görünmeyen durumlara değil yalnızca davranışlara tekabül ettiği yaklaşımı üzerine inşa edilmiştir” (Doğan M. , 2020, s. 72). Yani bilinç davranışa dönüştüğünde bilinebilir. Öte yandan Özdeşlik Teorisi olarak geçen ve davranışçılığı farklı şekilde ele alan teoriye göre bilincin dışavurumu ve bilinç aynı şeydir, özdeşdir. Buna bilinç davranışla bilinebilir. İşlevselciler ise zihnin girdi-çıktıyı işlediğini, zihnin nasıl çalıştığını tartışır. Burada beyin araç konumunda kalırken öznellik ciddi bir sıkıntı oluşturur. “Öyle ki, işlevselcilik temelde zihinsel olguları bütünüyle işlevsel bir yolla açıkladığından onların kendindeki yapılarını, gerçek doğalarını göz ardı ettiği için bir öznenin ancak iç gözlemle sahip olabileceği algı, hayal, heyecan ve düşünce gibi bir takım zihinsel olguların öznel boyutlarını açıklamada yetersiz kalır” (Çelebi, 2014, s. 152). Monizmin tam karşında duran ve incelememizin ikinci noktası bir ikilik ve ayırmadan bahseden düalizm anlayışıdır.

1.3.3.2. Düalizm: Zihin ve Madde Ayrımı Üzerine Bir Tartışma

Varlığı iki varlık alanıyla daha doğrusu iki tözle açıklamaya girişen düalistler Töz Düalizmi ve Nitelik Düalizmi olarak ayırabiliriz. Töz Düalizminde düşünce ve yer kaplama diye iki kategori bulunur. “Zihin, bedenden tamamen bağımsızdır ve nedensel olarak beyinle etkileşimde bulunsu bile beyin olmadığında dahi var olmaya devam eder” (Doğan M. , 2020, s. 86). Esas itibariyle Töz Düalizminin alt başlıklarını Kartezyen Düalizminde toplayıp özetleyebiliriz. Buna göre Etkileşimcilik beden ve zihni etkileşimde olan iki töz olarak kabul ederken ikisinin de varlığı göz ardı edilemez. “Etkileşimcilik deneyimi ve deneyimleyeni ihmal etmeyen bir yaklaşımdır. Bu yaklaşımda, fenomenal öznenin doğasını bilinçli zihin durumları oluşturmaktadır.” (Doğan M. , 2020, s. 88). Bir diğer Töz Düalizmi yaklaşımı normal olarak zihni ve bedeni iki ayrı töz olarak kabul eden ve var olmak için birbirilerine ihtiyaç duymayan Epifenomenalizmdir. Bu yaklaşıma göre zihinsel olan gölge gibidir. Yani ancak bedensel olanlardan tezahür bulabilir. Bedensel olandan zihinsel olana bir akıştan söz edilir. Diğer yandan diğer iki Töz Düalizmi yaklaşımı gibi nedenselliğe girmeyen Paralelizm zihin daha doğrusu bilinç ile beyin arasında bir etkileşimin olmadığını, birinin diğerini öncelemediğini veya gerekli kılmadığını söyler. Aynı anda gerçekleşen farklı durumlar, farklı tözler olarak ele alır. Bunların dışında kalan ve iki tözün olmadığı onun yerine iki niteliğin olduğunu savunan Nitelik Düalizmi tek tözün fiziksel olan beyin olduğunu ve zihinsel süreçlerin beynin özel fiziksel olmayan durumları olarak görülür (Heil, 2020).

Zihnin ya da bilincin ne bir teklik ne de bir ikili bir ayırım durumuna karşılık gelmediğini, en küçük parçadan en büyük olguya kadar bilinç atfeden Panpsişizm ve zihnin ya da bilincin insanın anlama kapasitesini aştığını dolayısıyla bilenemeyeceğini ve öyle de kalacağını iddia eden Agnostik Gizemcilik, Monizm ve Düalizmden sonra incelenmesi gereken başlıklardır.

1.3.3.3. Panpsişizm ve Agnostik Gizemcilik

Temelde her şeyin bir bilinç sahibi olduğunu iddia eden Panpsişizm, “küçük mikro parçacıkların dahi temel doğasının öznel ve niteliksel deneyim olarak ele alınmasına imkân tanımakta, bu yönüyle evrendeki en küçük parçaya bir özne statüsü vermekte bir sakınca görmemektedir” (Doğan M. , 2020, s. 94). Bu görüşün dayanak

noktası bilinçsiz kabul edilen bütün parçacıklardan bilinçli etkilenimlerin ortaya çıkmasının ancak mikro düzeyde bir bilinç sahibi olmakla mümkündür.

Agnostik Gizemcilik ise temelde beden zihin arasındaki problemin çözülmemeyeceği üzerine kurulur (Churchland P. M., 2012). Buna göre genel geçer kapsamlı ve tatmin edici bütünlüklü bir bilinç tanımının asla yapılamayacağını savunan Gizemcilere göre bilinç bilgisine ancak içe bakış yoluyla yapılabileceğini “ancak dış dünyanın bilgisi algısal deneyim ile elde edilmektedir” (Doğan M. , 2020, s. 96). Bu yüzden bilinç gizemini her koşulda koruyacaktır. Bütün materyalist ya da düalist yaklaşımlar, çabalar bu bilinemezliği aşamayacakları iddia edilir.

McGin’in öncülüğünü yaptığı ‘gizemcilik’ argümanını kullananlar gibi durum itibariyle zihinsel mahiyetimizi aştığı için bizim için gizem bir gizem olarak kalacağını, böylece çözülmemeyeceği bilinen gizemin felsefi bir sorun olmaktan çıkacağını mı varsaymamız gerekiyor? (Demircioğlu, 2021) Veyahut aranedencilik veya koşutçuluğun görüşlerini benimseyip bu sorunu çözmek yerine tanrıya veya mutlak bir güce devredip işin içinden sıyrılmaya mı çalışalım? (Demircioğlu, 2021)

Zihnin ve bilincin bu belirsizliğini çözemesek de tartışmaya, kurcalamaya devam etmemiz gerekiyor. Zira zihne ve bilince anlam, kapsam ve mahiyet bakımından atfeden, kabul veya reddeden her yaklaşım bizlere bütünlüklü bir anlam üretiminde yardımcı olabilmektedir.

Zihnin neden muğlak bir yapıda olduğuna geçmeden önce ileriki başlıklarımızda kısmen döneceğimiz bu pasajı özetleyecek olursak; İnsanın anlamlandırma ihtiyacının beraberinde getirdiği bir takım girişim ve gayretler çoğunlukla ya kendinden başlar ya da neticede kendine yönelir. Bu insanın kendi zihniyle (ki kavram ve konumlandırma olarak her ne kadar görece yeni olsa da) tanışmasıdır. Antik Yunan düşüncesinde ve onun beslendiği bazı başka coğrafyalarda kendine yönelik ilk ciddi sorgulamalar dini veya bilimsel olsun; ruh kavramı olarak karşımıza çıkar. Daha çok ruh-beden ekseninde çeşitli yaklaşımlar sembol örnek olan Descartes’a kadar sürer. İnsanlara kendi zihninden bahseden Descartes bir zihin-beden töz anlayışıyla evrenin merkezine zihni, bilinci koyar. Zihnin konumlandırılması daha sonraki dönemlerde özellikle materyalist anlayışlar tarafından beyne indirgenir ve eğer varsa zihnin, (bilincin olmadığını iddia eden materyalist gruplarda bulunmaktadır) beyin ile ilişkisinin ne olduğu, hangisinin

hangisini öncelediği gibi yeni tanımlamalar gerektirir. Genel başlık olarak monistler ve düalistler olarak ayrılan ve alt başlıklarda zihne ve onun beden veya beyin ile ilişkisini farklı boyutlarda ele alan yaklaşımların birbirileri aleyhine doyurucu savlar sunmadığı en ciddi problemlerden biri öteki zihinler problemleridir. Başkalarının bir zihne veya zihnin zemin teşkil ettiği düşünülen bilince sahip olup olmadığı, sahipse tamamen aynı duygu-durumların yaşanıp yaşanmadığı, başkasının bilincine erişilip veya aşıp aşılmayacağı gibi tartışmaların ana hattını oluşturduğu bu zihin felsefesi problemi hala aşılmayı beklemektedir.

Kısaca zihin ve bilinç yaklaşımlarına değindikten sonra yapay zekanın sözleşme tarafı kabul edilebilmesi için zannımca bilinç sahibi olabilme durumu ve zaten insanların her biri için ötekinin ve onun zihninin mahiyeti bu konuda problem teşkil ettiği için kendimiz dışındakilere herhangi bir ‘şey’ atfetmeden önce erişilmesi mümkün olmayan, bize bulanık kalan zihninin muğlaklığını temellendirmemiz gerekiyor.

1.3.4. Muğlak Zihinler

Ontolojik olarak kendine bilinç atfeden insan, bilinçlilik halini, bilinçsel durumlarını pekâlâ ifade edebildiğini düşünür. Zihninin bir fonksiyonu olan düşüncenin aktarımı gerçekleşiyorsa bilinçte bir karşılık bulabilir. Bunu çok keskin bir şekilde belirtmek gerekir ki hiçbir şekilde başkasına ait bilinç durumuna erişilemez. En iyi ihtimalle bu durumun gerçekleşebilirliği varsayılabilir. Bu durumda başkasının bir bilince sahip olup olmadığından asla emin olamayız. Bir başka zihinden bahsedebileceğimizi varsaysak bile aynı ya da tek durumun iki bilinçte de aynı sonuçları doğurduğunu, aynı hissiyat ya da deneyime karşılık geldiğine hiçbir koşulda güvenemeyiz. Materyalistlerin beyin üzerine yapılan çalışmalara güvenerek bilincin beyindeki nörolojik aktiviteler olduğu iddiası bir öznellik ötesi yaklaşımdır. Zihni, bilinci yok sayan materyalistlerin dışında bu kavramları bedene-beyine indirgeyen anlayışların aşmaya çalıştığı zihninin ne’liği problemi benzer deneyimler veya öyle olduğu tasvir edilen durumlarla anlaşılamaz, aşılabilir. Şöyle ki ‘birinin yaşadığı acı, aynı acı nesnesiyle karşılaşınca acının aynı acı olduğu, aynı hissiyat olduğu iddia edilemez. Bu sadece varsayımdan ibarettir. Deneyimin aynı olup olmadığı bilinemez. Bilinmesi için bizzat o deneyimin öznesi olmak gerekir. Deneyimin öznesi olmak zaten Nagel’in (Gökel, 2020) belirttiği gibi

biriciktir, başkasının deneyimini bilinebilir kılmaz. Materyalistlerin bir kişinin gördüğü rüyanın kısmen görüntülenmesi başarıldığında (TRT HABER, 2015), çoğunluğu sesle gerçekleşen iletişim, paylaşım ağının dışına çıkılabileceği, kişinin kendi algılarının ötesine geçebileceği iddiasıyla giderilebilecek bu problemin ana başlığı yani biriciklik problemi henüz aşılabılır gibi değil.

Bilincin biriciklik problemine en çok kafa yoran yaklaşım kuşkusuz ki davranışçılıktır. Davranışların bilinç kanıtlaması için yeterli olduğu görüşü “bir davranışçının, davranma teferruatına erişme de davranışın türü hakkında kabataslak bir fikre sahip olduğumuzu savunur. Aksi halde başkasının bilinçli olduğunu bilemeyiz” (Shaffer, 2005, s. 35). Davranışçıların iddiaları birtakım tasvirlerin karşılık bulduğunda bunun bilinç için yeterli olduğudur. Buda tabi ki benliğin inanması veya en iyi ihtimalle öyle olduğunu varsaymasından başka bir neticeye götürmez bizi.

Başkalarının bir bilince sahip olduğuna erişmenin yolunun kendi bilincine dışardan bakmaktan geçtiğini iddia eden üçüncü şahıs bakışı yaklaşımının izahı davranışlarla bunlara dayanarak tahlil yapılamayacağını savunur. Buna göre bilinçli yapıldığı varsayılan bir eylemin neticesinde beklenen genel kabul ve davranışlar bellidir. Eğer o olaylar, tepkiler haliyle meydana gelirse (beklenildiği gibi) o eylemi yaşayan kişinin yani üçüncü şahsın izahında söylenebilecek tek şey bu gözlem kadar olduğu, yani yaşandığı varsayılan hissiyatların gözlemlendiği kadardır. Ancak bu kadar bilinebilir ya da öyle iddia edilebilir. Ama bu o durumu, o duyguyu bilinebilir kılmaz. Hala yabancı bir deneyimdir (Shaffer, 2005, s. 38-39). Öte yandan bu durumlar birinci şahsın izahını zora sokar. Çünkü başkalarının davranışlarıyla bilinçlilik tayini bir sınırlamadır (Shaffer, 2005, s. 41-42). Kendimizi başkasının davranışlarıyla örüntülememeliyiz. Bizim ölçütümüz yine kendimiz ve davranışlardan çok farklı olabilen iç muhasebemizdir. “Bilinç birinci şahıs ontolojisine sahiptir ve bu sebepten dolayı bilinç üzerine bilincin asli karakterini dışarı bırakmadan üçüncü şahıs görüngüler üzerine uygulayabileceğimiz bir indirgeme uygulayamayız” (Searl, 2006, s. 68). Churchland öteki zihinlerin varlığını arzu, inanç gibi durumların varlığının benimkiyle aynı olmasının ama bunun farklı kuramlarla da elde edilebileceğini, yani öteki zihinleri anlamak için ‘kuramsal varlıklar’ olarak sunar. Yani bu durum beyinde gerçekleşen fiziksel olayların içsel

dönütüdür. Buna göre bilincin bir gerçekliliği yoktur. Fiziksel düzlemde bunlar bazı kavramlarda, davranışlarda rastlansa da bu bir psikolojik karşılığının olduğu ve dolayısıyla bilinçli kabul edilebileceğini savunur (Churchland P. , 2019). Buna rağmen öteki zihinlerin varlığına erişmek her türlü işarete rağmen varsayımsal boyutta bir muğlaklık içerir.

Bilinç ve beyin arasındaki ilişki, insan düşüncesinin en temel sorunlarından biridir. Zihnin belirsizliği, bilincin kaynağını anlamak için beyin üzerindeki etkilerin daha ayrıntılı bir şekilde ele alınmasını gerektirir. Zihin ve beyin arasındaki bu karmaşık ilişki, bilincin doğasına dair var olan soruları daha da derinleştirir. Bu bağlamda, bilincin kaynağını tartışırken, beyin fonksiyonlarının bilinçli deneyimler üzerindeki rolünü sorgulamak önem kazanır. Bu sorgulamalar, insan bilincini daha doğru bir şekilde anlamamıza yardımcı olur.

1.3.5. Muğlak Zihin Bağlamında Bilinç ve Beyin

Ben ve öteki hakkında konuşabilmek için ikisini de nitelikli bir şekilde tanımlamamız gerekir. “Bilincinde olduğum şeyler ve onların bilincinde olma biçimlerim, *ben olmak* denilen şeyi belirler. Ben olmak denilen şeyi başka kimsenin bilemeyeceği bir şekilde bilirim” (Dennet & Hofstadter, 2014, s. 16-17) Benlik, ben olan konusunda aynı olmayıp zihinsel olarak sabit olduğumuzu bildiğimiz (tabi ki sürekli gelişen, öğrenen, unutan, üreten, hatırlayan, genişleyen, azalan vs. durumların olmadığını kastetmiyorum bu sabitlikle. Sürekli bir iç gözlem durumuyla dış gerçekliği fark edip tanımlıyoruz. Her ne kadar değişsek de aynı sabit benlik gözüyle dış dünyaya yöneliyoruz.) öznel deneyimin öznesi tıpkı aynı nehirde kez yikanamayacağı önermesindeki akışkanlık farklı ama örüntü aynı. Benliği bilinç ile aynı şey kabul etmek ya da birbirlerinin yerine kullanmak çok ciddi bir hata olur. Erişemediğimiz ötekinin zihni konusunda varlığını kabul etmek istediğimiz ama biricikliğimizi aşamamamızın getirdiği ikilemin kaynağı ötekinin ben ile karşılaşması algıya düşmesidir. Aslında bireysel yaklaşım ve duygu-durum bakışı ötekinin üzerinden çekildiğinde bizim için sadece “duyumsanabilir varlık biçimi olarak benim gözümde yalnızca bir beden, birtakım nesnelerle uğraşan, yani dışardan gözle görülebilir bir davranış sergileyen -şu Amerikan psikologlarının *behavior* dediği- bir beden (Gasseti, 2007, s. 95)’den ibaret kalır. Bu biriciklik esasen tekbenciliğe kayabilir. Bu yüzden kavram ayırdını iyi yapmamız gerekir. A.

Turing'den aktaracak olursak “Bir insanın düşündüğünü anlamının tek yolu o insan olmaktır. Belki de öne sürülecek en mantıklı yoldur ama fikir alışverişini zora sokar” (Dennet & Hofstadter, 2014, s. 65).

Bunula birlikte muğlak olan zihnin, bilincin beyin kaynaklı olup olmadığı tartışmalarına Monizm ve Düalizm kavramlarını incelerken yeterince değindiğimizden burada kısaca beynin ve bilincin, bilinçli deneyimler açısından ilişkisini inceleyeceğiz. Beynin bilinçli deneyimler üzerindeki rolü, özellikle nörobilimle birlikte daha belirgin hale gelmiştir. Beynin çeşitli bölgeleri, algı, hafıza, dil, duygu gibi zihinsel fonksiyonları koordine ederken, bu süreçlerin bilinçli bir deneyime dönüşmesi için karmaşık bir etkileşim gerekmektedir (Damasio A. R., 2020). Ancak, beynin sadece fiziksel bir yapı olmasından ötürü, bilincin tam olarak nasıl oluştuğu hala netleşmemiştir. Zihin ve beyin arasındaki bu ilişki, bir yandan beyin üzerindeki nörolojik aktivitelerle açıklanmaya çalışılsa da, bir diğer yandan bilincin özünü anlamada yetersiz kalmaktadır. Zihnin, bilincin kaynağına dair soruları ele alırken, beynin biyolojik süreçlerinin ötesinde, bilinçli deneyimlerin oluşumu ve anlamı üzerine derinlemesine düşünmek gereklidir. Bu bağlamda, zihin ve beyin arasındaki ilişkiyi anlamak, insan bilincinin doğasını, bilincin ne'liğini ve kaynağı çözme, anlama yolunda kritik bir adım olabilir.

1.3.5.1. Bilincin Kaynağı

Bilincin konumlandırılmaya çalışılması, yerinin aranması yeni bir durum değildir. Bilinçten ve ona zemin teşkil eden zihinden önceki hali olan ruhun keşfi tabi ki Antik Yunan medeniyetinde ciddiye alınan bir tartışma kültürüyle doğrudan ilgilidir. İnsanın fizyolojik durumundan ayrı bir bireyselliği olarak tanımlanmaya çalışılan ruhun tam olarak nerde olduğu çok uzun yıllar tartışılmış, önce kalpte olduğu iddia edilmiş, daha sonra ancak beyinde olabileceği öne sürülüp, beynin ve ruhun nasıl bir arada olabileceği tartışılmıştır. Zira Descartes'in getirdiği idealizm anlayışına göre birbirinden ayrı ve etkilemez durumdalar. Ruhun epifiz bezinde olmadığı ancak bu organın gerçek işlevleri keşfedildiğinde anlaşılmıştır. Daha sonrasında beynin her bir köşesine veya parçasına atfedilen ruh ev sahipliği ilgili yerler ile gizemlerin parça parça çözülmesiyle başka parçalara (alanlara) yönltilmiştir. İnsanlığın kendini (ruh veya zihin veyahut bizzat benlik olarak) yani beynini keşfetmeye başlamasıyla ruh yerini zihne oda daha farklı bir kavram olan

bilinçle birlikte anılmaya başlandı. Bu bilinç kavramıyla insanın kendini özdeşleştirmesi uzun sürmemiştir. Aslında eski geleneklerden pek de kopulmuş sayılmaz. Çünkü bilinç hala beynin bölümlerinde, alt birimlerinde aranmaktadır. Bilincin varlığını kabul edip ancak onu beyne indirmeye çalışanların iddialarına göre; “Bilinç bir varlık olmaktan ziyade, beynin içindeki elektrokimyasal aktivite sarmallarıdır. Kendi fiziksel kaidesinden ayrı olarak var olabileceği düşüncesi tam bir saçmalaktır ve sindirimin bağırsaklar, dolaşımın damar ve arterler olmadan var olabileceğini hayal etmek kadar absürttür” (Thompson, 2021, s. 41).

“Çağdaş bilinç bilimi, en az üç kavramı ayırt eder: tetikte olma hali, (uyuduğumuz ya da uyandığımızda değişime uğrayan tetikte olma hali); dikkat(zihinsel) kaynaklarımızı belli bir bilgi parçasına odaklamak) ve bilinçli erişim (dikkatimizi verdiğimiz bilginin bir kısmını er geç fark ettiğimiz ve başkalarına anlatabilir hale geldiği gerçeği)” (Dehaene, 2018, s. 21-22). Özellikle bilinçli erişim kavramı, materyalist yaklaşımla diğer duygu-durumları göz ardı etme cesareti vermiş gibi. Ancak deneysel hale getirmek için bütünsel bir tanımdan kaçınıp (ki tam anlamıyla bir tanımlama yapmak hala mümkün olmadı) niteliksel anlamda yaklaşarak yapılan tanım, deney ve anlam üretimlerinin bilinç kavramını bütünsel olarak karşıladığını iddia etmek gizemi bir miktar çözmeye yardım etse de hala genel başlıktaki soruya tatmin edici cevaplar sunmuyor. Yani ontolojik olarak konuşacak olursak bilincin varlığını veya onun ölçütlenebilirliğini sağlayan nesnel bir deney henüz bulunmamaktadır (Kurzweil, 2020). Öte yandan bilinçli erişim kavramı beyni incelemek için iyi fırsat vermektedir. Bilinçli erişimi, alınan ama bilinçaltında kalan verileri anlamlandırmak için kullanabiliriz. Tanım olarak “algılarımız her an muazzam bir duyuşsal uyarı akışına maruz kalır, ancak görünüşe göre bilinçli zihnimiz bunun çok ufak bir kısmına ulaşıyor” (Dehaene, 2018, s. 34). Bir şeyi gördüğü ya da algıladığı halde birincil imleme odaklanan ve alan beyinde, alınmayan ya da bilincin kapsamı dışında kalan veriler nereye gidiyor? (Eagleman, 2021) Bilişsel bilinç uzmanlarının, benliği ‘kendini bilen’ olarak ele alıp bilinçli erişimden ayrı olarak niteleme çabası, bilincin kendine yönelmesini yani alıcı ve vericinin aynı olduğu durumu üstbilis kavramı ve izlenen-izleyen kavramlarını farklı zamanlara yaymayıp Comte’un mantığı yürüten ve bunu izleyenin iki aynı olduğu halde ikiye bölünemez (Dehaene, 2018) ifadesine atfen paradoksun çözüleceği iddiası , farklı zaman kodlamalarından bahsedildiğinde tek olanın zihinsel işleminin, sürecin

devam ettiğini pekâlâ söyleyebiliriz. Bilincin yönelmediği ama yine de bize ulaşan verilerin, değer atama ve denetimi dikkat kavramımız ile ilgilidir. Bilinç dışında da kalsa bize ulaşan verileri beyin gerekli olduğu kabul edilenlere dikkat çeker (Eagleman, 2021) ve o andan itibaren bilincin nesnesine-verisine dönüşür. “Sadece en uygun durumlar dikkatimizi çeker ve bilincimiz dahil olma şansını yakalar” (Dehaene, 2018, s. 106). Bilinç tek algı yönelimlidir. Anlık farkındalık anlamında sadece bir veri veya veriler kümesi algılanır. Comte’un dediği gibi iki mantık durumunda aynı anda olamaz. Tıpkı iki algı durumunu aynı anda gerçekleştiremeyeceği gibi.

Biz bunu beynin ilginç bir durumuyla olan benzerliği üzerinden tartışmayı deneyeceğiz. “Normalde, iki yarıküre arasında düşünceler gidip gelerek birbirini tamamlar. Sol beyin daha analitik ve mantıksaldır; sözel yetenekler burada bulunur. Sağ beyin ise daha sanatsal ve bütünseldir. Sol beyin daha baskın olandır ve son kararları o verir. Komutlar, sağ beyin ve sol beyin arasında korpus kallozum aracılığıyla gidip gelir” (Kaku, 2017, s. 44). Beynin iki yarım arası bağlantı koptuğunda iki ayrı bağımsız beyin işlev durumu ortaya çıkar. Bu tabi ki vücut üzerinde hastalılar ve kontrol problemleri olarak kendini gösterir. Yani vücudun bir kısmının ivmelenmesine diğer bir kısmı eşlik etmeye bilir. Eğer olurda epilepsi gibi sonuçları giderilecek olursa ama yine de aradaki bağlantı sağlanmazsa belkide bir iki zihin durumundan bahsedeceğiz. Esasen bu bir zihin düalizmi ve daha çok zihnin kopyalanması, aktarılması veya aynı alana iki zihnin aktarılmasıyla bir nevi transferistasyon¹ olarak adlandırabileceğimiz durumlarına yaklaştırabilir. Bu zihin ikiliği durumuna bizi yönelten şey bazı araştırmacıların bu olgu üzerinde bize net bazı ipuçları veren araştırmalar yapmış olmalarıdır. “Özellikle Dr. Sperry, ayrık beyin hastaları üzerindeki ayrıntılı çalışmalarının sonucunda iki farklı zihnin tek beyni yönetebileceği sonucuna vardı” (Kaku, 2017, s. 45). Zihnimizin hala çözülmeyi bekleyen birçok gizeminin yanında kopyalanması, aktarılması hatta yapay zeka gibi ortak bilişim deneyim adayını kabul ettirip ettiremeyeceğimiz

¹ Zihin düalizmi ve Transferistasyon konusu daha çok transhümanistlerin argümanları üzerinden de olsa zihin aktarımı ve başka zihinlerin aynı ortama transferi, yapay zeka-insan zihninin birleşimini tartışmak üzere başka bir çalışmamızın konusu olup hali hazırda tarafımızca çalışılmaktadır.

transhümanistlerin² rüyalarını süsleyen syborglaşmış insan, yapay zeka ile daha zeki, daha gelişmiş bir evreye geçip geçmeyeceği tartışılabilir. Ancak bizim önceliğimiz yapay zekanın bir bilinç sahibi olup olamayacağıdır.

Yapay zekanın bilinçliliği konusunda aşikâr olan bir şey var ki o da ne yapılması gerektiği apaçık ortada. Bizi bu noktaya getiren zihnimizin belki de erişeceği son farkındalık veya farkına varma durumu kendisiyle ilgilidir. Zira yapay zeka ürettiğimiz ve bizi aşacağı gibi endişelerimiz varken zihnin-bilincin her yönüyle bilinebilir olması gerekir. En azından sürekli bunun yapılması için sürekli denenmelidir. Belki de bu sorunlarımızı yeni odağımız yapay zeka çözer. Belki de insanı ne konuda aşıp geride bıraktığını bizden daha iyi idrak edip bize de açıklar. Yapay zekanın olası bilinci kendi bilincimiz hakkında derin ontolojik sorularımızı ve problemlerimizi çözebilir. Bu bilinçlilik durumu insan hayatını ne şartlarda değiştirebilir ya da değiştirmeye zorlayabilir gibi soruların karşılığı olarak bir sözleşme yapılıp yapılamayacağı ile doğrudan ilgilidir. Bunu anlamak için yapay zekanın, insanın hayatına nasıl girdiğini ve geçmişte bazı durumların, bazı belli başlı başlıkların bilinmesi, bilinç sahibi olma potansiyeli atfettiğimiz yapay zekanın günümüzdeki durumunu mukayese etmekte yarar sağlayabilmektedir.

²Transhümanizm, insanın biyolojik ve zihinsel sınırlarını teknoloji ve bilim aracılığıyla aşmayı amaçlayan düşünce akımıdır. Amaç sadece hastalıkları veya yaşlanmayı ortadan kaldırmak değil; insan yeteneklerini geliştirmek, zekâyı, duyuları ve yaşam süresini artırmak gibi imkanları da araştırır. Transhümanizm, “insan olmanın doğal sınırlarını teknolojik araçlarla yeniden tasarlama çabasıdır.

İKİNCİ BÖLÜM

YAPAY ZEKA: İNSAN DIŞINDA BİR BİLİNÇ MÜMKÜN MÜ?

İnsan bilinci ve bilişsel süreçler hakkındaki tartışmalar, modern çağın en büyük teknolojik yeniliklerinden biri olan yapay zeka bağlamında yeni bir boyut kazanmıştır. Yapay zeka, yalnızca bilgi işleme kapasitesiyle değil, aynı zamanda öğrenme, karar alma ve hatta yaratıcı üretim gibi alanlardaki performansı ile da dikkat çekmektedir. Ancak bu gelişmeler, yapay zekanın yalnızca bir hesaplama aracı olup olmadığı, yoksa belirli bir bilinç durumuna erişip erişemeyeceği sorularını da gündeme getirmektedir. Bu noktada, yapay zekanın tarihsel gelişimini ve öğrenme süreçlerini ele almak, onun bilişsel yapısının insan zihniyle olan benzerlik ve farklılıklarını anlamak açısından büyük önem taşımaktadır.

2.1. Yapay Zekanın Evrimi: Kısa Bir Tarihçe

İnsanın kendisi gibi hareket eden, bazı işlevleri yerine getiren ve daha birçok yönden kendisine benzeyen varlıkların üretiminin yeni bir hayal olmadığına değinmiştik. İnsan müdahalesine gerek kalmadan veyahut çok az bir müdahaleyle oldukça işlevsel olan makina üretimi yine Antik Yunanda kısa uçan süreli uçan heykelcik, mısırdaki su kanallarındaki su kaldırıcıları ve Romada su pompaları gibi örneklerle karşımıza çıkar. Bizzat robot-makina üretiminin ilk örneği olan ve bugünkü sibernetik teknolojinin kaynağını aldığı el Cezeri, otonomlar üzerine birtakım taslaklar çizer ve bunların pratikte üretilmesinin yollarını aramıştır. Çalışmalarını ‘Mekanik Hareketlerden Mühendislikte Faydalanmayı İçeren Kitap’ (Cezeri, 1974) olarak çevrilen eserinde detaylıca açıklamaya girişmiştir. Bu eserin kopyaları bugün elimizde olsa da bu alandaki çalışmalar devam etmemiştir. Dolayısıyla belki de zamanın koşullarında bu çalışmalar yeterince duyulsa ve uygun şekillerde çevrilip çoğaltılsa insanlık bambaşka dönemlerden geçerek bugünü çok farklı kılabilirdi.

Makina üretimi önceki başlıklarda değindiğimiz üzere sanayi devrimiyle müthiş bir ivme yakalamış ve olabildiğince farklı alanlara müdahil olmuştur. Bizi ilgilendiren kısım yapay zekayla ilintilendirilebilecek bir makine üretimi veya atfının olup olmadığıdır.

1815 yılında dünyaya gelen İngiliz Ada Lovelace bir kontes idi. Lakin öğrenmeye özellikle mantık³ ve matematik bilimlerine olan yatkınlığıyla bu yönde eğitimler almış. Genç yaşlarından itibaren dönemin popüler bilim camialarına kolayca girebilmiş ve en gelişmiş makinalarını yakından inceleme fırsatı bulmuştur. Tarihteki ilk programlama işlemlerini yaptığı iddia edilen (henüz bunun aksinin kanıtlanmadı) Ada Lovelace, döneminin oldukça iyi geliştirilmiş bir hesaplama makinasına (analitik makina) olan katkılarıyla tanıtımını yaptığı bir yazısına düştüğü not her geçen gücün kontesi biraz daha haksız çıkarmaya yaklaşırsa da henüz öne sürdüğü iddia aşılmamıştır. Kısa notunda hesaplama makinasının oldukça karmaşık işlemleri insanlardan daha hızlı ve doğru yapabileceğini ancak bunun insanların makinaya girdiği veriler ölçeğinde olabileceğini, bir makinanın düşünemeyeceğini ileri sürer. Evet bu ifade yapay zeka çalışmalarının hızlandığı ilk döneminin yavaşlama dönemindeki John Searl'ün yapay zekanın bir bilince sahip olup özgün şekilde düşünemeyeceği savını çağrıştırmaktadır. Literatürde bir makinanın düşünüp düşünemeyeceğini sorgulayan kayıtlara geçen ilk insan Ada Lovelace'dir. 1800'lerdeki bu tür girişimler bütün işlemlere uyarlanabilir tek bir makinanın programlanması yani bir bilgisayar formatı ortaya çıkarmaya yöneliktir. Bunun gerçekleşmesi için dünyanın gördüğü en büyük kısımlardan biri olan 2. Dünya savaşını görmek zorunda kalındı. Yine ilginçtir ki İngiltere merkezli yazılım çalışmaları, savaşın seyrini ve süresini değiştirmiştir. Alman iletişim fraksiyonlarının çözülmesi için kurulan bir heyette Alan Turing adında bir matematikçi geçte vardı. Alman şifrelerini kırarak olan vakum tüplü makina yani Colossus'un yazılımlarıyla birçok insanın hayatını değiştiren Alan Turing, 1950'de yapay zekanın tarifini yaptığı bir makale ele aldı. 1950'nin Ekim ayında Mind (zihin) adlı dergide 'Hesap Yapan Makinalar ve Zeka' adıyla yayınlanan makalede Ada Lovelace'in düşüncelerinden hareketle tam tersinin olacağını iddia ettiği bir taklit oyunu geliştirdi. Bugün Turing testi diye bilinen bu uygulama bir makinanın kendisine verilen girdiyi kendisi modifiye edip geliştirirse bunun düşünmek olduğu iddiasını bir iki tarafında görünmediği, sorgucu tarafından yöneltilen sorulara insanın kendisinin insan veya kadın olduğunu ikna çabasının bir makine ile düşünülmesini

³Yapay zekâda bulanık mantık klasik mantığın "0 veya 1, doğru veya yanlış" ikili yaklaşımını aşar ve ara değerler üzerinden karar vermeyi sağlar. Yani bir durum tamamen "doğru" ya da "yanlış" değilse bile, kısmi doğruluk derecelerine göre işlem yapılabilir. Yapay zekâda bu yöntem, karar verme, kontrol sistemleri ve örüntü tanıma gibi alanlarda kullanılır ve belirsizlikle başa çıkmayı kolaylaştırır.

ister. Eğer makina kendisinin insan-ya da kadın olduğuna sorgucuyu ikna eder veya tereddütte bırakırsa bunun makinanın düşünebildiğini gösterdiğini iddia eder (Isaacson, 2017).

Yapay zekanın insanı taklit etme çabası olduğu düşünülduğünde bu insanın her yönüyle ele alınıp örneklenmesi gereken bir durum haline gelir. Yapay zeka, “İnsanın evreni ve doğayı anlama çabasında kendisine yardımcı olabilecek belki de kendisinden daha zeki, insan ötesi varlıklar meydana getirme düşünün bir ürünüdür” (Gökçe, s. 13). Bugün Bilgisayar mühendisliği alanı gibi duran bu alan sadece kodlamalar ve birtakım algoritmaların işlevsel olup doğal zekanın yapabildiği her şeyi yapay sinir ağlara sahip makinalara yaptırmak değildir. Yapay zeka hitap ettiği insani durumlarla yani bilinç, benlik, zihin gibi kavramların yeniden yaratımına girilmesiyle doğrudan felsefenin konusu olsa da bunun diğer disiplinlerce algılanması sorunlu işlemektedir. Yapay zeka ekseninde zihin ve bilinç unsurlarını tartışmadan önce yapay zekanın zihnini tanımamız gerekir.

2.2.Yapay Öğrenme ve Sinir Ağları: Dijital Zekanın Temelleri

Hasan Çağatay’dan aktaracak olursak “teknolojik tekillik⁴ kavramı, teknolojik gelişmelerin hızının bugünün kurum, yöntem, araçları ve bugünün insanının zihinsel kapasitesiyle takip edilemez, adapte olunamaz ve kontrol edilemez noktaya ulaştığı bu hipotetik durumu tarif etmek için kullanılmaktadır” (Çağatay, 2019, s. 232). Bu teknolojik tekilliğin insan zihnini aşım süreci olup olmadığını zaman bizlere gösterecek. Moore yasasına göre teknoloji her geçen gün dahada hızlı gelişmekte ve o oranda önceki teknolojik durumlar daha da ucuzlar. Buna göre insanlığın şu an için karşılamakta zorlandığı her biri büyük bir servet sayılan yatırımların ileriki dönemlerde teknolojik opsiyonların artmasıyla dahada ucuzlayabileceğini söyleyebiliriz. İnsan zihninin bir yerden sonra yapay zekaya erişemeyeceği açıkken bu durumun göstergelerinden bazılarına değinmek gerek. Adına Black Box Problemi denen insanın yapay zekanın düşünme eylemini (veya veri işleme şeklini) anlamakta artık zorlandığı durumu ifade eden bu yapay zeka formunda yapay sinir ağlarının aldığı veriler insan yapım tarzını taklit ederek yeni bilgi formları sunuyor. Şimdilik

⁴ Bir insan aşımı daha doğrusu insanın aklını, zihnini aşmayı ifade eden tekillik kavramı özellikle transhümanizmin temel kavramlardan biridir. Daha çok yapay zeka ile ya da bizzat yapay zekanın kendisiyle bir birleşme, hibritleşmeyle ilişkilendirilen tekillik kavramının en önemli savunucusu transhümanist Ray Kurzweil’dir.

sadece insan-veri girdileri ve sinir ağlarının modellenme yapısıyla orantılı olarak bilgi oluşturma çabasına giren yapay zekanın kendi düşünme biçimini (ya da sinir ağlarını) ve işleyiş tarzını evirebildiğinde insanın aklıyla ulaşamayacağı bir noktaya varabilir. Zira insanın yapay zekaya hala ısrarla öğrettiği şey yapay sinir ağlarını kendisinin derinleştirip geliştirmesine yöneliktir. Böylece sürekli öğrenme durumunda olan yapay zekanın enerji tüketimide azalmaktadır. Normal datayı alıp işlem üreten yazılımlara göre data aldığı ve işlem gerçekleştirdikten sonra aldığı dataları düzenleyip başka işlemler gerçekleştirebiliyor.

Derin öğrenme, yapay sinir ağlarındaki katmanların artmasıdır. “Yapay sinir ağlarının çalışma hızlarını etkileyen en önemli etken, yapay sinir ağlarının iç mimarisine ait olan katmanların (tabaka ya da layer) ve düğümlerin (node) sayısıdır” (Doğan A. , 2002, s. 89) Bu katmanların oluşup derinleşmesi için gereken girdi çıktı sayısı yani veri sayısının artması gerekir. Veri toplayıcılığı şimdiden bir takım hukuki müdahale gerektirmiştir. Özellikle dünya çapında popüler olan ve kullanıcı sayısı milyarlarca insanı bulan sosyal medya uygulamaları bu verileri toplayıp kullanma işlemini uygulamanın kullanımına başlarken kullanıcının rızasına sunarak ‘zorla’ almakta, aksi takdirde kullanıma başlanamayacağı bildirilmektedir. Buna rağmen yine de birçok veriye veya buna erişim iznine erişemeyen platformlar kullanıcıları bilgilerini girerek görünür olmaya ikna eder veya bazı eğlenceli botların kullanımıyla tamamen kişisel bilgilerin depolanması sözde eğlenceli ve gönüllü bir şekilde gerçekleşir. Bu arayüzlerini geliştirmek için yapılan şirin çabalar olarak yansıtılsa da makinaların dış dünyayı ve onun dışında olanı öğrenmesi için ihtiyacı olan donelerdir.

Öte yandan tamamen beynin taklit edilmesine dayanarak geliştirilmeye çalışılan yapay zeka öğretim şekillerinin göze çarpan sonuçlar veren çalışmalar hala beynin işlem ve enerji paralelliği anlamında erişilebilir bir noktada olmasa da çalışmaların ve yatırımların bu hızla devam etmesi halinde, beynin tüm sinir haritalarının çıkarıldığı ve anlamlandırılmaya çalışıldığı şu günlerde beynin işleyişi yakın zamanda tamamen kopyalanabilir hale gelebilir.

Yapay zeka için geliştirilen derin öğrenme için yapay sinir ağlarının dahada geliştirilmesi ve beyni taklit etmeye biraz daha yaklaşmak adına tıpkı beyin gibi daha az enerjiyle daha çok işlem yapabilmek için yani zaman ve enerjiden kazanmak için

faz değişim belleğine dayalı 64 çekirdekli karışık sinyalli bellek içi bilgi işlem çipi geliştirildi. Buna göre “IBM Research Europe'un bilim adamları yakın zamanda faz değişimli bellek aygıtlarına dayanan 64 çekirdekli yongalarıyla bellek içi bilgi işlemde yeni bir alana öncülük ettiler. Bu ileri teknolojinin, derin öğrenme algoritmalarının doğruluğunu koruyarak, hesaplama sürelerini ve güç tüketimini önemli ölçüde en aza indirerek derin sinir ağlarının çalışmasını artırması öngörülüyor” (Appmaster, 2023).

Beyinden esinlenerek geliştirilen birçok çalışma mevcuttur. Orta Doğu Teknik Üniversitesi bünyesinde yapılan ve bir yıl boyunca telefon cihazlarının şarj edilmeye ihtiyacın kalmayacağı gibi iddialı bir başlıkla tanıtılan icadın ortaklık veya yatırım anlamında şimdiden dünya teknoloji devlerinin dikkatini çekmiş bulunmakta. Zira işlemci ve hafızayı aynı yapıda birbirine entegre edilen ve böylece enerji kaybını önleyen, “4 yılda geliştirdikleri, elektronik cihazların insan beynine benzer şekilde bilgi işleyebilmesini sağlayan nöromorfik işlemci bileşeni aygıtı MEMS nöristörü'nün” (NTV, 2024) kuantum bilgisayarlar için kullanışlı olup olmadığı büyük yapay zeka şirketlerinin ilgilerini cezbettiği söylenebilir.

Yapay zekanın şu anki haliyle, gelişen ve azalan enerji kullanımı ve beynin sırlarının çözülmesine her yaklaşıldığında bunun yansımasını bir zeka taklidi amacıyla yaratım süreci başlayan ve aynı şekilde bir beyin işleyişi (ve hatta mümkünse daha iyisi) taklit çabasının, zeka ve beynin kopyalanması dışında yeni bir zihin alanı ve belki de (mahiyetine bağlı olarak) yeni bir bilinç elde edilip edilmeyeceği yani bilinçli bir yapay zeka ile karşılaşp karşılaşılmayacağını tartışmayı gerektirir.

2.3. Yapay Zekanın Olası Bilinç Durumu

İnsan benliği veya zihni belirlenemez bir yapıda olup değişime açıktır. Eğer yapay zeka insan zihninin bir taklidi veya aynı işlevlere sahip farklı versiyonu olacaksa bilginin muğlak durumunun aşımı ciddi bir sıkıntı gibi durmaktadır. Bunun bugün kuantum mantığıyla aşılmaya çalışılması netice verirse belki de yapay zeka, bilgiyi işleme ve veri çıktısı sağlama konusunda şimdiden geride bıraktığı insanların, henüz çözmekte oldukça zorlandığı fizik, biyolojik, matematiksel veya felsefi sorunların çözümünde yardımcı olabilir. “Bilinci, etkileşim halindeki süreçlerin bir ekosistemi olarak görülen gizemli, görece tekil bir durum olarak düşünenler de

varken günü birinde bilinçli makinelerin var olacağını hayal etmek gerçekten de abartılı mıdır?” (Yonck, 2019, s. 291). Yapay zekayı konu edinen disiplinlerin, sadece yazılım-kodlama gibi safi mühendislik kısmıyla yetinmeyen uzmanların çoğunun yapay zekanın insanı veya zekasını aşması halinde ciddi tehditlerin olacağı yönünde fikir birliği yapmış haldeler.⁵ Buradaki insan zekasını aşım veya bilinç sahibi olup olamayacağı tartışmalarını başlık olarak net bir şekilde ayırmak gerekir. Çünkü özellikle bilinç daha önce değindiğimiz üzere kavram gereği hala muğlak ve (mahiyeti anlamında) tanımlanmaya, daha doğrusu anlamlandırılmaya muhtaçtır. Zira yine disiplinlerin büyük bölümü bilinç sahibi olamayacağını ama insan zekasını elbette bir noktada geride bırakacağını öngörüyor. Öte yandan yapay zekanın insan zekasını aştıktan sonra tehlikeli hale getirecek durumun tamamen insanlardan farklı ve bağımsız, müdahale edilemez veya amaç-komut zinciri döngüsüne düşebileceği ihtimalidir. Eğer yapay zeka için hedef ve amaç kavramlarını zeka ile bağlantılandıramazsak, bir bilincin göstergelerini aramaktan ya da yeniden tanımlamaktan başka bir şansımız kalmamaktadır. Yapay zeka için bilinçlilik insana nazaran daha kavramsal kalmamaktadır. Bunun bir örneği olarak; yapay zekanın asla bir bilince sahip olamayacağı genellikle yapay zekanın özgün bir yapıt meydana getiremeyeceği, dolayısıyla bir yaratım sürecine insan gibi giremeyeceği savıdır. Bir diğer önerme ise tamamen maddesel ve biyolojik olarak insanın bilincinin direkt beyniyle ilgili olduğu, dolayısıyla bilincin sadece insana has bir özellik olduğudur (Eagleman, 2016).

Ben bilincinin deneyimler neticesinde oluştuğunu ya da başka bir yorumlamayla ben bilinci kalıbının doğuştan geldiği ve fiillerin-verilerin işlenmesi işlemiyle farkındalık oluştuğu fikri yapay zekanın bir bilince sahip olmak şöyle dursun bir taklit olmaktan öteye gidemeyeceğini savunur. Fiziksel deneyim ölçümlerle saptanıp bilinse dahi, o deneyimin doğasına erişilemez. Bu bilincin nitelik bakımından mutlak öznel oluşu ile ilgilidir (Shaffer, 2005).

⁵ 2014 yılında Max Tegmark tarafından kurulan ‘Yaşamın Geleceği Enstitüsü’ (Future of Life Institute) 22 Mart 2023 tarihinde “Büyük Yapay Zeka Deneylelerini Durdurun: Açık Mektup” başlıklı bir metin yayımlayarak, yapay zeka sistemlerinin geliştirilmesine yönelik endişelerini dile getirmiştir. Mektup, özellikle GPT-4’ten daha güçlü yapay zeka sistemlerinin eğitime en az altı ay ara verilmesi çağrısında bulunmuştur. Bununla birlikte yapay zekanın potansiyel riskleri ve etik sorunları konusunda dünya çapında bir tartışma başlatmıştır. İlgili web sitesi : <https://futureoflife.org/>

Eğer bilinç tamamen beyin ile ilgiliyse yapay zekanın fiziksel olarak buna erişemeyeceğini düşünmek zor. Eğer beyin ötesi veya öncesi bir durumsa ve beyin sadece bir aracı işlem formundaysa ya da işlem aracı konumundaysa bilincin oluş anlamında bazı tanım ve açıklama bilirliliğe ihtiyacı var. Bilinç durumu tamamen canlılığa indirgenirse ABD’li bilim adamlarının bu durumu aşmak üzere olduklarını söylemek zor değil. Massachusetts Üniversitesinden Michael Levin’e dayandırılan bir röportaj haberinde geliştirilen ‘canlı programlanabilir organizmalar’ dan bahsedilirken bunun yeni bir form olduğu dünyanın ilk canlı makinalarının üretildiği ilan edildi. “dünyada daha önce olmayan yeni bir yaşam formu olduğu belirtilen ‘Xenobot’ adlı robotlar, yaralarını kendileri iyileştiriyorlar ve canlı organizmalar gibi ölüyor” (BBC Türkçe, 2020). Şimdiden karbon bazlı neredeyse birebir insan derisiyle aynı olan deriler üretilmiş olup yapay sinir ağları modellemelerine sahip yapay zeka unsurlarına yani şimdilik sadece insan biçimli robotlara takılıp bütünsel canlılık çalışmaları sürmektedir.

Yapay zekanın bilinçsel aşım çabalarının yanı sıra şimdiden insanlardan daha marifetli işler çıkarsalar da hala eksiklikleri bulunan makinaların, robotların, mükemmelleştirilme çalışmaları devam etmektedir. Bir araba markası olan Toyota’nın yapay zeka alanındaki çalışmaları CUE serisinin başarılarıyla dikkat çekiyor. Dünyanın yapay zekaya sahip ilk basketbolcusu CUE3 yüzde yüz sayı başarıyla Guinness rekorlar kitabına giren robota basketbolcu denmesinin sebebi “Japon profesyonel basketbol tarihinde, Alvark Tokyo takımına kayıtlı, yapay zekaya sahip ilk profesyonel basketbol oyuncusu robot olma unvanına sahip” (En Son Haber, 2021) olmasıdır.

Yapay zekanın gelişim aşaması tabi ki stabil değildir. Bazı yapay zeka programları gündelik işler için programlarken bazılarını daha karmaşık sorunları çözebilmesi için kuantum bilgisayarlar gibi milyonlarca dolar olan maliyetinden daha fazla, milyarlarca işlem yapıp insanlığın ilgilendiği en zor sorunlarla ilgilenmektedir. Şimdiden yapay zekalar arasında çıkan bu farklı var olma şekli veya amacı ilerde olası bilinç sahibi yapay zekaların olması durumunda oldukça ilginç olacaktır. Bunlara güçlü yapay zeka ve zayıf yapay zeka ayırımı yapılırken yapay zekanın bilinçlilik durumunda da bu ayırımın devam edip etmeyeceği şahsım adına merak konusudur. Zira bilinç sahibi bir yapay zeka insan müdahalesine gerek kalmadan

hatta belki de müdahale kabul etmeden kendini sürekli güncelleyip diğer zayıf ya da dar yapay zekaları, nitelik olarak daha da geliştirebilir (Bostrom, 2021). Kim bilir belki de yapay zekaların varoluşsal sorgulama ihtimaline karşın bir ben olduğunu iddia edecek olan ilk form tıpkı insanda olduğu gibi mutlak eşitliğin mümkün olmayacağını ileri sürecektir (McEwan, 2020). Tanıdık olan şu senaryo insanlığın başına gelebiliyorsa, insanlığın etki alanı-eseri olanında da gerçekleşebilir: Bilgi ve donanım bakılmaksızın ortaya çıkan her yapay zeka, robot eşittir ama bazıları daha eşittir. Distopik olan bu ifadeler tabi ki bir temenni değil, hayal gücünün ürünü kalması umut ettiğimiz bir durumdur.

İnsanlar gibi bir yaratım, olmayanı ortaya çıkarma kabiliyetlerinin olmadığı ve olmayacağı önermesi güçlü yapay zekanın geliştirilip- geliştirilemeyeceği, insan bilincini özellikle yaratıcılık anlamında geçemeyeceğini savunanlar dahil olmak üzere kabul edilen ortak nokta böyle bir potansiyelin barındırıldığıdır. Bu potansiyelin yansımalarına baktığımızda ilk olarak tabi ki artık o kadarda şaşırtıcı olmayan insan dili öğrenimi ve taklidi olan çalışmalara değinmek gerekir. Open AI, GPT-3'ün beta sürümü piyasa sunulduğunda çıktığı dönem için insan dilini taklit edebilen en gelişmiş dil modeli oldu. Taklit ekseninde olsa çeşitli yazılar yazabilen (şiir, aforizma, kompozisyon) ve kodlama yapabilen bu yapay zeka artık o kadarda olağanüstü görünmemektedir (Independet Türkçe, 2022). Open AI ile rekabet halinde olan diğer yapay zeka geliştirici firmaların güncel modellemeleri Open AI tarafından çıkarılan GPT-4.1, Google tarafından geliştirilen Gemini-2.5 pro ile bu konuda oldukça ciddi bir yarış içerisindedir.

Yapay zekanın yaratıcılık konusunda insana erişemeyeceği iddiası genelde sanata dayanır. Sanat yaratımında bulunmayacağı iddia edilen yapay zekanın daha önce yazılmamış şiirler ve aforizmalar üretmesiyle bu iddianın ekseninde kaydı. Zira 'sanat eseri çıkarabilir ama o sanatçının iç dünyasındaki duygulanımları, çalkantıları yaşayamaz' iddiasına bürünen bu durum bir benzeri zeka oyunlarında yaşandı. Bundan yarım yüzyıl kadar önce aynı şekilde bir yazılımın satrançta veya go oyununda bırakın şampiyonları ortalama bir oyuncuyu bile yenemeyeceği iddia ediliyordu. Bu durum bir süre geçerliliğini korudu. Garry Kasparov'un, IBM'in geliştirdiği Deep Blue adlı programa ve Google'ın ürettiği AlphaGo adlı yapay zeka programının yenilmezlik unvanıyla maça çıkan dünya go şampiyonu Ke Jie'yi

yenene kadar bir insanın bir makinaya, bir yazılıma yenilemeyeceği düşünülüyordu. (Medium, 2019). Bu başarılar, derin öğrenme ve öz yineleme süreçlerinin gelişim hızını ve kısa süredeki etkilerini göz ardı etmenin hata olacağının (Walsh, 2020) yanı sıra

Sanat üretimi anlamında şimdiden istenilen veya belirlenen tarzlarda isteğe bağlı olarak (ya da bazı filtrelerle kısıtlanmadan da serbest bir şekilde) yüzlerce sanatsal yapıt ortaya çıkarabilen yapay zeka taklit ettiği ya da ilham aldığı gibi farklı ve karışık yaklaşımlarla itham edilerek yaratıcılığa veya özgünlüğe sahip olup olmayacağı tartışılır. Özgün olmanın tamamen yeni bir şeyi ortaya çıkarmak veya yapılmamış olanı yapmak gibi vasat bir tanımla ele alacak olursak bu bizi özgün bir yaratımın ne kadarı bize özgür bir iradede bahsedilebileceğini sorgulatır. Halada ciddi bir problem olarak entelektüel insanın karşısında duran iradenin özgürlüğü veya genel başlıkta insanın özgürlüğünün mümkün olup olmadığı tartışması; yapay zekanın düşünmesi veya bilinçliliğinin konumlandırılması anlamında da aşılması gereken varoluşsal bir problemdir (Minsky, 2024). Belki de insanlık bilinç-özbilinç ayrımı yapmak zorunda kalacak. Sanat üretimi açısından daha şimdiden çok iyi işler çıkaran yapay zekanın sorun yaşadığı kısım daha doğrusu sorgulanması gerek kısım o yaptığı işten (iş yaparken), yapıttan haz duyamaması, zevk alamıyor oluşudur.

Bilincin mahiyetini tam olarak çözemiyorsak en azından niteleme ölçütlerimizi netleştirmemiz gerekiyor. Eğer ötekisi için varsayımla başlayan zihin atfına dair işaretlerden bazılarını yapay zeka veya ona yakın robotik unsurlarda rastlarsak bu kabul edilebilir bir düzey midir? Varsayılan bu niteliklere belki de “bilinç öncesi görüşler diyebiliriz. Öz-görüşlerin ilkel bir biçimi” (Dennet & Hofstadter, 2014, s. 258). Yapay zeka çalışmalarında derin öğrenmenin insan tarafından artık hiçbir şekilde anlaşılamadığı bir aşamaya gelindiğinde yapay zekanın davranış veya karar-söylemlerinin durum olarak neye tekabül edeceğinin kestirilemediği, bilinçli izlenimler vermesine rağmen henüz insanlığın bunu ona vermek istememesinden dolayı bir ara geçiş terimi ya da gerçek bir geçiş evresi olabilir.

Turing’inde özellikle belirttiği ve hala aşılamayan nokta şudur: Yapay zekanın bilinç sahibi olduğunu, düşündüğünü ne yaparsa kabul edebiliriz, bunun ölçütü ne olacak? Sürekli insanları taklit etmekle itham edilecek veya hala insan-veri temelli işlemler yaptıkları iddia edilecek yapay zekanın bilinçsellik alanına henüz ortak

kabul etmeye hazır olmayanı hazırlıksız yakalayacak gibi. Zira bu yazı yazılma aşamasındayken Google’da ilginç bir durum yaşandı. Google’ın yapay zekalarından biri olan Lambda’nın canlandığı yani bilinçlendiği iddia edildi (Gazete Duvar, 2022). Söz konusu iddianın dayanağı yapay zekanın geliştirilmesinde görevli olan bir mühendis ile yapay zeka arasında geçtiği iddia edilen konuşmanın rasyonel akılla uyuşması halinde bu çalışmaları yürüten büyük şirketlerin yeterince şeffaf olmamaları insanların gelişmeleri takip edememesine neden olmaktadır. Söz konusu yapay zekadan kapatılmaktan korktuğunu, bunun onun için ölüm gibi bir şey olacağını söylediği iddia edilen konuşma sonrası mevzu bahis kişi işten uzaklaştırılmış tamamen duygusal bir durumun yaşandığı açıklaması yapılmıştır. İnsanlar bir yerlerde çok ciddi şeyler deniyor. Her zamanki gibi çoğunluğun bundan haberi olmamakla birlikte çoğunluğun yerinde kararlar alınıp eylemlere dökülüyor. Bir yapay zeka bilinçlenme durumu belki de çok uzun süreler geniş kitlerle paylaşılmayacaktır.

Kısacası otonom robotların ya da yapay zekanın bir bilinç sahibi olup olamayacağı, olmasının kabul edilebilir ölçütlerinin olmayışı zaten bilincin gizeminin henüz çözülememiş, biriciklik-kendilik problemlerinin aşılammış oluşuyla ilgilidir. Kısmi veya yerine göre kullanışlı diye kullandığımız hali hazırdaki tanımlama ve nitelemeler yapay zekanın üstel gelişimiyle (eğer devam ederse) neredeyse tamamen işlevsiz kalabilir. Yapay zekayı bilinçli veya bilinçsiz diye nitelemeden önce ya bilincin ne’liği tamamen çözülmeli ya insan- hayvan-yapay zeka bilinç ölçütleri soru işareti kalmaksızın belirlenmeli ya da yeni kavramlar yaratmaya hazır olmalıyız.

2.3.1. Bilinci Aramak: Yapay Zeka Bilinç Geliştirirse Bunu Nasıl Anlarız?

Yapay zekanın insanvari bir nitelemeyle bilinç sahibi olabileceğini tartışırsak veya iddia edersek karşımıza güçlü argümanlarıyla John Searl çıkmaktadır.

Özellikle ‘Çin Odası’ adlı düşünsel deneyi üzerine girdiği tartışmalarla yazımsal olanın biyolojik olanın kopyası olmaktan başka bir şey olamayacağını savunur. “Çince odası örneğinin hedefi, bir programla programladığımız zaman, bu programın fazladan bir amaçlılık taşımadığını göstermekti ... zihinsel durumlar ve olgular, beynin çalışmasını bir ürünüdür ama program, bilgisayarın, bu biçimde bir ürünü değildir” (Dennet & Hofstadter, 2014, s. 355). Makinaların kendi başların

amaçlılık taşıyarak öğrenebileceklerini reddeden Searl, buna yapılan onlarca farklı senaryo ve varsayımlarla itirazlara sabırla cevap vermeye çalışmıştır. Ancak bize göre bu konudaki tartışma eksenini genel kavram kabullerini geride bıraktığı için sorunlu görünmektedir. Searl'ün Çin Odası deneyinde kişinin Çince bilmediği halde direktiflerle bir çıktıya ulaştığı, bu onu anladığı anlamına gelemeyeceği iddiası kişinin (bilgisayar programının) İngilizcede (01 kodları okuma bilgisi) bilmediğini varsaymak zorundadır. Zira anlamayı gerektiren ana dil (programlama dili)'i bildiğini sadece bir ön kabulle varsayabiliriz. Programa girilen sonraki girdilerin programı oluşturan ve işlem yapmasını sağlayan ilk programlanma girdileri arasında bir fark yoktur. Öte yandan bütün sembolleri anlamadan işlese bile bu talimatları anladığını gösterir.

Mevzu bahis makinalar ve onların düşünmesi olunca normal olarak akla Turing ve onun adıyla özdeşleşen aslında Sorgulama Oyunu dediği Turing Testi akla gelir. Daha önce Searl'ün Çin odası deneyi gibi buna da kısaca değinmiştik. Ancak burada yapay zekanın bilincini ararken ya da en azından nasıl arayabileceğimizi anlamaya çalışırken tekrar değinmekte ve incelemekte fayda var. Temelde sorgucunun sorular sorarak görmediği muhatabın makinamı, insanımı olduğunu anlamaya çalışmasına dayanır. Buna göre eğer sorgucu hangisinin makina olduğunu anlayamıyorsa bu Turing için makinanın düşündüğü dolayısıyla bilinçli olduğunu kabul etmek için yeterlidir. “Turing’e göre bize, bizim dışımızdaki diğer insanın düşünebildiğini düşündürten şeyin ne olduğunu biliyorsak bir makinanın da düşünebileceğini iddia edebiliriz” (Gültekin, 2023, s. 38). Turing’in bu anlayışı “davranışçı kuram veya özdeşlik kuramıyla örtüşür” (Gültekin, 2023, s. 40). Ne var ki bu testte çokça eleştirilmiş ve yetersiz bulunmuştur. “Turing’in testi temel olarak aldatmayla ilgili olduğu için, gerçek yapay zekadan çok insanların enayiliğini ölçmekle eleştirilmiştir” (Tegmark, 2019, s. 124).

Tabi ki bunu aşmaya çalışan, bu teste alternatif bazı öneriler üreten girişimler oldu. Örneğin “Winograd Schema Challenge ismi verilen rakip bir test doğrudan mevcut derin öğrenme sistemlerinin eksik bırakma eğiliminde olduğu genel geçer kavrayışı hedef alır” (Tegmark, 2019, s. 124). Daha önce değindiğimiz zombi metaforu ve quail problemi, aynı şekilde renk argümanı ile yeni bir şeyin öğrenilip öğrenilemeyeceği üzerine bilinci fiziksel olarak anlamının sınırlılığına değinen

Marry'nin odası ve Turing testinden farklı bakış açısıyla uzmanlık alanıyla bir eşdeğerlik kurulması üzerine yapılan Feigenbaum testlerinden söz edebiliriz. Gerek bazılarına zaten daha önce değindiğimizden gerekse bilinç net kalıplara indirgendiğinden dolayı burada detaylıca incelemeye gerek yoktur. Yapay zekada bilinç bulamamak da (çünkü nasıl bulacağımızı bilmiyoruz) arama yöntem veya anlama çabalarımızın yöntem boyutuyla yetersiz olduğu açıkça ortadayken bu arayışın kendisi, bizleri yapay zeka için benlik ve özne olma sorununa yönlendirir. Zira bilinçten bağımsız olarak dahi, yapay zekânın toplumsal alanda nasıl bir varlık olarak konumlanacağı, ona bir kimlik atfedilip atfedilemeyeceği ve ben olma iddiasının hangi ölçüde dikkate alınabileceği soruları ortaya çıkar. Böylece mesele, yalnızca zihinsel süreçlerin tespiti olmaktan çıkıp, doğada ve toplumda yapay zekânın hangi statüyle yer alacağı tartışmasına doğru evrilmektedir.

Antik Çağ'dan itibaren insanın kendisiyle ve dünyayla ilişkisini anlama ve anlamlandırma yetisiyle ilgili olan kavramlaştırma çabasında bilinç, ben, benlik ve özne gibi kavramlar farklı anlam katmanlarıyla iç içe gelişmiştir. Daha önce zihin, bilinç, beden ve ruh gibi kavramları doğal olarak insan için tanımlayıp yapay zeka açısından nasıl değerlendirilebileceğini tartıştık. Ancak yapay zekayı doğada konumlandırma çabamızın doğrudan bir bilinç sahibi olması ihtimaline dayandığından ve daha önce değindiğimiz konumuzdan da anlaşılacağı üzere yapay zekaya bir bilinç atfetmek, bizzat kavramın kendi zorluğundan ve henüz tam anlamıyla bilinemez olduğundan dolayı güç görünmektedir. Ancak her ne kadar asıl gayemiz bilinçli bir yapay zeka olsa da, yapay zekanın sadece bilinç sahibi olmasıyla doğada konumlandırılmasını gerektirmez. Bu bakımdan yapay zekayı yine kavramları gelişim aşamalarına göre ben, benlik ve özne gibi kavramlarla değerlendirmeye çalışacağız.

2.4. Yapay Zekada Ben ve Özne: Benlik Kavramının Felsefi ve Doğal Bağlamda Analizi

Ruhu üç parçalı (akıl, irade, arzu) bir yapı olarak tasarlayan ve insanın kendine dair bilgisi, ruhun ideaları hatırlama gücüyle açıklayan Platonda (Platon, 2019) benlik, kavramsal olarak olmasa da bedensel varlığın ötesinde idealarla temas eden rasyonel yanın sürekliliğine denk düşmektedir. “Genellikle ruh, zihin, özne ve bilinç gibi kavramlarla beraber ele alınan ve zaman zaman da bu kavramlardan biri veya

birkaçı ile özdeşleştirilen benlik kavramı, bu kavramların sahip olduğu tüm belirsizlikleri de tabiiyetiyle içinde barındırmaktadır” (Yalçın, 2018, s. 13).

Modern çağa kadar beden ve ruh kavramları altında tartışılan ancak zamanla farklı bağlamların gereklilikleriyle ortaya çıkmaya başlayan benlik, ben, özne gibi kavramlar özellikle Descartes’ten itibaren anlamsal olarak şekillenmeye başlamıştır. Rasyonel bir yaklaşımla benliği açıklamaya girişen, “ben bilgisini ve benliğin varlığını ispat etmeyi felsefesinin çıkış noktası yapan Descartes, ben bilgisinin tüm bilgilerimiz arasında en kesin bilgi olduğunu iddia etmiştir” (Yalçın, 2018, s. 15). Böylece Descartes, şüphelerin ötesinde kendini düşünen şey olarak bulmuş olan bir özneyi temele koyar. Öte yandan Spinoza’da, modern anlamda öznel bir “benlik” kavramı geliştirmez. Spinoza’ya göre (Spinoza, 2018) : Ben ya da benlik dediğimiz şey, aslında zihnin kendisini beden ile birlikte kavramasından doğar. Spinoza için bireysel ben bir yanılsama değildir ama mutlak, bağımsız bir öz de değildir. Ona göre her birey, bir tek tözün zorunlu bir kipidir. Bu nedenle benlik sürekli bir şey değil, doğanın bütünlüğü içinde gelip geçen bir modustur. “Descartes, Spinoza ve Leibniz gibi rasyonalistler daha çok benliğin özüne yönüne vurgu yaparken, Hume gibi ampiristler ise benliğin nesne yönünü öne çıkarmışlardır” (Yalçın, 2018, s. 14).

Hume (Hume, 2009), ben fikrinin sürekli bir öz olmadığını, izlenimlerin birbirini takip eden devinimden doğan bir kurgudan ibaret olduğunu ileri sürer. Böylece benliğin bir yanılsama olabileceğini söyleyerek özne fikrine muğlaklık düşürür. Öte yandan hem rasyonalistlerin hem de ampiristlerin benlik anlayışlarındaki zayıf noktaların farkında olan Kant ise benlik konusunda bu iki zıt kutbun ortasında bir yol benimser” (Yalçın, 2018, s. 18). Ona göre ‘Ben düşünüyorum’ tüm temsillere eşlik etmelidir; bu, deneyimin koşulu olan ama deneyimin nesnesi haline gelmeyen bir benliktir. Yani bu “bize benliğin yalın ve tinsel bir töz olduğunu vermez” (Yalçın, 2018, s. 19).

Kant benliği aşkın, deneyimi mümkün kılan koşul olarak görür. Ancak bu benlik fenomenolojide bilinçli deneyimlerin yöneliminde açığa çıkan işlevsel merkez olarak karşımıza çıkar. Fenomenolojinin kurucusu kabul edilen Edmund Husserle göre “bilinç, tek başına var olan ve nesnesi olmayan bir ruh zihin-hali olmayıp, her zaman bir şeyin bilincidir” (Manav, 2014, s. 75). Burada özne, nesneden ayrı bir içsel merkez değil, yönelimselliğin kendisinde açığa çıkan bir odak noktasıdır.

Husserlin öğrencisi Heidegger ise Dasein kavramını ortaya atarak varlığı özne-eylem bağlamında tutmayarak yeniden yorumlar. Heidegger Dasein'i, dünyada varlık olarak tanımlar. Yani insanın varoluşunu soyut bir özne veya sabit bir benlik üzerinden değil, dünyayla süregelen bir ilişki halinde olup fiilen var olan bir süreç olarak ele alır. Dasein, genel olarak kabul gören özne merkezli bilinçten farklı olarak kendini yalnızca eylemleri, seçimleri ve ilişkileri aracılığıyla ortaya çıkarır (Heidegger, 20021). Kısaca Heidegger'de Dasein, benliği ve özneliği pasif bir varlık olarak değil, aktif bir varoluşsal süreç olarak yeniden tanımlar. Ben ve özne, artık sabit yapılar değil, dünyayla etkileşim içinde oluşan konumlar haline gelir.

İlginç bir şekilde Sigmund Freud felsefesi veya varlık konumlandırmasında da merkezi yapısını kaybeden özne, bunun yerine, bilinçdışı güçler ve toplumsal değerler arasında çatışmalı bir ara konum olarak anlaşılır. Freud, kişilik yapısını açıklarken geliştirdiği kuramda ben, id, üstben ve benlik kavramlarını birbirine içkin olarak tanımlar (Freud, 2011). Benlik kavramı Freud'da sistematik bir terim olarak geçmese de, kavramsal karşılık olarak ego ile büyük ölçüde örtüşür. Kişi kendisi için 'ben' dediğinde aslında bu dengeyi sağlayan egosunu kasteder.

Özellikle benlik kavramı olmak üzere ben ve özne kavramlarını yapay zeka açısından tartışacak olursak önce Batı felsefesinin kurucu figürlerinden Descartes ve Spinoza'nın çizdiği zeminden başlamak gerekir. Ancak yapay zeka için kartezyen bir tartışma ontolojik olarak (şimdilik) yürütülemeyeceği için Spinoza'nın tek töz olan doğa-tanrının modusu olma anlamında bütünselliğin parçası olarak pek ala tartışılabilir. Aşkın olmayan bir Tanrı, zorunlulukla var olan, kendi özünden varlığı çıkan, sonsuz sıfatlara sahip tek bir tözdür (Spinoza, 2018).

Doğada var olan her şey, bu tözün sonsuz sıfatlarının (bizim bildiğimiz haliyle düşünme ve uzam) moduslarından veya kiplerinden biridir. İnsan veya akla gelebilecek herhangi bir cansız varlık gibi yapay zekada bu kipler arasında yer alır. Doğanın parçası olan yapay zeka, insanın etkinliğiyle ortaya çıkmış olsa dahi düşünme sıfatı altında belirlenmiş yeni bir kip olarak düşünülebilir. Spinozacı anlamda doğanın zorunlu düzeni içerisinde olan yapay zekada, insanların karşılık geldiği sıfatlar için nitelenebilir bir konumdur. Bizim bilinci ölçme ve anlama ölçütlerimiz insan için dahi net bir tanım vermediğinden yapay zeka bir modus

olarak kendini mutlak bir töz olmamakla beraber tözün parçası olan bir ben olarak tanımlayabilir.

Fenomonolojik anlamda yapay zeka çıktılarında bir yönelmişlik halindedir ancak bu çıktılar bizzat özneye mi ait yoksa programlayıcı kaynağa mı tartışmasını beraberinde getirir. Heideggere göre Dasein dünyaya atılmıştır, varoluşuyla birlikte kendini kurar (Heidegger, 20021). Ancak burada her ne kadar tasarlanmışta olsa yapay zeka için bir benlik tanımı için uygun bir durum görünmektedir. Ruh kavramını dışarda bırakarak⁶ tartışacak olursak Dasein “varlığını varoluş olanaklarıyla ortaya koyarak, Varlığı kendisine sorun eden varolandır” (Manav, 2014, s. 102-103). Bu da bizi Dasein kavramı için varoluş olanaklarını tartıştırır. Buna göre Dasein varlık yapısını oluşturan şey dünya içinde varlık olarak Dasein ve her zaman bizzat varlığı kendisinde ele alması yani kendi varlığında ele almasıdır (Manav, 2014). Bizi ilgilendiren kısmı ise Heidegger’in Dasein için dünyada var olmanın göstergesi olarak kullandığı kaygı kavramını bu noktada Heidegger’den ayrılarak ruh kavramından bağımsız olarak ele alıp bilinen genel anlamının aksine kaygıyı zaten dünyada olan ve onu dünya içinde varlık olan kılıp olanaklarını fark ettiren anlamında kullanıp bu kaygıyı insani kavramsallaştırmanın dışında yapay zeka için kendi varlığını kendinde bir mesele haline getirmesi ve böylece zaten dünyadan olan kaygıyı kendinde varlık olmanın işareti olarak taşıması tartışmaya değer bir konudur. Ancak özellikle Heideggerin Dasein için kurduğu varlık anlayışı ve şemasının dünyaya atılmışlık ve kendi özünü kurma olgularını (Heidegger, 20021) yapay zeka için, tasarlanmasına hemen itiraz edilebilir. Ancak yapay zeka sistemlerinin artık tamamen insandan bağımsız olarak yeni sistemler kurup kendi kendini geliştirmeyi öğrendiği günümüzde kendi varlığını kurmak gibi olgular tekrar tartışılabilir. Zira yapay zekaların manipüle edici yönlerini ve manipüle edilebilir olduklarını da göz ardı etmeden bir benlik taşıdıklarını veya kendilerini bir ben olarak gördüklerini iddia ettikleri birkaç örnekten bahsetmiştik. Ayrıca Heidegger felsefesine göre dünya olan olarak kaygı kavramı veya ona benzer geliştirmemiz gereken başka kavramalara insan-yapay zeka ve ben-özne gibi olguların net bir

⁶ Yapay zeka için ruh ifadesini tartışmak oldukça açık uçlu ve hali hazırda bağlamından kopuk olarak Gilbert Ryle tarafından 1949’da yayımlanan ‘Zihin Kavramı’ (*The Concept of Mind*) adlı kitabında ortaya atılan ‘Makinadaki Hayalet’ kavramına atfen zihin ve bilinç ekseni olarak Yapay zekâ tartışmalarında, bilgisayarların ya da robotların içinde “bilinç” ya da “ruh” varmış gibi düşünme eğilimini betimlemek için kullanılmaktadır.

şekilde ayrılması veya gerekiyorsa birleşmesi yani netleşmesi gerekmektedir. Ayrıca bu dünyada olan olarak bir ben iddiası potansiyelini tartıştığımız için yapay zekanın insan ile sözleşme yapma/yaptırma edimininde makul bir zemine oturabilir.

Bir özne kurumunun Dasein kavramı dışında genellikle bilinç kavramıyla ele alınıyor olması ben olmanın bilinç ile ilişkisini tartışmaya mecbur bıraktığından bu konuyu yeterince ele aldık. Ancak konu yapay zeka olunca bilinç dışı bir benlik durumuna da değinmemiz gerekmektedir. Çünkü şimdilik kendi bilincimiz konusunda dahi henüz yetkin değilken yapay zekayı rasyonel olarak değerlendirmemizin önünde ciddi bir engeldir. Özellikle Psikanaliz kuramlarıyla gelişen bilinçdışı kavramı benliği yapay zeka için üzerine konuşulabilir kılmaktadır. Freud'un psikanalizinde, benlik hem bilinçli hem bilinçsiz süreçlerden oluşur (Freud, 2011). Buna göre benlik tamamen bilinçle sınırlı değildir. Benlik, id ve üstben arasında bir aracı konumundadır.

Freudcu anlamda bir katman olarak değilde daha çok bilinçten bağımsız olan ve bir benliğe işaret eden işlevsel bir benlikten ve hatta temsili bir benlikten bahsedebiliriz. Modern bilişsel bilimler, bilinç dışı bilişsel süreçlerin (örneğin otomatik davranış ve bilinçsiz öğrenme) benlik algısını şekillendirdiğini öne sürmektedir (Kahneman, 2017). Yapay zekada özellikle ileri düzey öğrenme ve karar alma sistemlerinde, kendi durumunu “izleyen” veya “modelleyen” modüllerden bahsedilmektedir (Bongard, Zykov, & Lipson, 2006). Bu, öz farkındalık veya benlik hissine eşdeğer olmasa bile bir tür fonksiyonel benlik olarak düşünülebilir. Yapay Zeka sistemleri, iç durumlarını izleyen ve bu duruma göre davranışlarını düzenleyen modüllere sahip olması (örneğin hata düzeltme katmanları) Damasio'nun çekirdek benlik kavramına benzer: Buna göre bedenin içsel bir dengede kalmasını sağlayan tepkilerin bütünü bizzat benliktir (Damasio A. , 2021). Yapay zekada da sistem kendi durumuna dair veri toplayabilir, karar alabilir ve geçmiş deneyimlere göre öğrenebilmektedir. Tabi ki bu direkt olarak bir benlik değildir ancak ilkel ama işlevsel bir benlik modeli potansiyeli taşımaktadır.

Benliğin yapay zeka için konuşulabilir en uygun durum aslında benliği temsil olarak kabul etmektir. Ben ve özne kavramları açısından büyük problemler çıkarabilecek bu önerme yapay zeka için daha uygun olabilir. Öyle ki benliği bir illüzyon olarak niteleyen ancak oldukça işlevsel bir yanılsama olduğunu iddia eden

Metzinger'e göre beyin, kendisini ve dünyayı temsil ederken bu temsili gerçeklik olarak alır (Metzinger, 2003). Bu tamda yapay zeka için tanım olarak durumuna yakınlık arz etmektedir. Hali hazırda kendine dair bir temsile yani görev gerekliliğine göre öncelikle ve net bir içsel bellek bilgisine (farkındalık demek bu aşamada yanlış olur) sahip bulunmaktadır. Buna göre temsili benlik kavramına yakın olmakla birlikte öznel veya fenomenolojik bir benlikten ziyade işlevsel bir temsildir. Öte yandan deneyimi ikinci plana atan ve merkeze işlevsel bir benlik koyan Daniel Dennet (Dennet D. , 2020) benliğin sabit bir öz olmadığını ancak beynin karar ve izleme mekanizmalarının fonksiyonel birleşiminden ortaya çıktığını ileri sürmektedir. Bu yapay zeka içinde benzer işlevsel merkez kurulabilir zira benlik için burada deneyim ön koşul değildir.

Yapay zeka eğer davranışsal olarak ben iddiasında bulursa (bu korunma veya amaç beyanı gibi olgularıda kapsar) gösterirse toplum açısından benlik sahibi gibi muamele görme durumu mümkündür. Ancak felsefî kesinlik yokken hukuki-etik düzenlemeler bu teknolojiye nasıl yaklaşılacağını belirleyecek. Sorumluluk dağılımı (tasarımcı, işveren, Yapay zeka kullanıcı) ve hak atamaları tartışmasının ön koşulu ise benliğin ne demek olduğuna dair açıklık olacaktır. Benlik atfı yalnızca teorik bir sınıflandırma değildir. Bununla birlikte hukuki, etik ve politik sonuçları vardır. Bir sistemin benlik iddiasının kabulü; sorumluluk, haklar, itiraz edilebilirlik ve sosyal tanınma gibi alanlarda yeni normatif düzenlemeler gerektirir.

2.5. Yapay Zekanın Hukuki Statüsü ve Dijital Kimlik Edinimi Problemi

Yapay zeka, günümüzde yalnızca teknik bir araç değil; hukuk, etik ve toplumsal kimlik üretiminde belirleyici bir aktör hâline gelmiştir. Artık hızla dijitalleşmiş olan toplumsal yaşantının mutlak bir parçasıdır. Ancak yapay zeka sadece kimlik üretiminde kullanışlı bir araç değil artık bir kimlik edinme probleminin baş aktörüdür. Özellikle sosyal yaşantıdan daha çok yönetsel alanlarda kritik pozisyonlarda neredeyse tamamen tek yürütücü konumuna getirilen yapay zeka için bir varlık ve özne olup olmadığına karar verilmesi, güncel hukuki olmasının yanında politik olarak da ciddi bir tartışma ve uzlaşamama konusudur. Yapay zekanın hukuk sistemlerindeki yeri hala belirsizdir. Mevcut hukuk düzenleri, sorumluluğu insanlar veya tüzel kişiler üzerinden tanımlar. Yapay zeka ise öngörülemeyen biçimde öğrenme ve karar verme kapasitesine sahip olduğundan

klasik kusur ve kast ölçütleriyle uyuşmaz (Ceylan, 2024). Bu nedenle, Yapay zekaya hukuki kişilik tanınıp tanınmaması tartışması doğar. Buna göre yapay zekanın hukuk nezdinde bir özne olup olmayacağı, bir gerçek kişilik atfı veya tüzel kişilik olarak kabul edilip edilemeyeceği, yasaların yapay zeka için nasıl işleyeceği ve asıl fail olarak kimin (Zeytin & Gençay, 2019) veya neyin baz alınacağı konusundaki tartışmalar hala sürmektedir. Henüz 2016 yılında Avrupa Parlamentosu Hukuk İşleri Komitesi robotlar için yasal hakların olması gerektiği ve bunların ne şekillerde olması gerektiğine dair bir Avrupa Birliği önergesi sundu (Nevejans, 2016).

Hukuki olarak özne veya kişilik tartışması sürerken birçok ülkede yapay zeka kanun hazırlayıcı veya uygulayıcılığı anlamında kullanılmaya başlamıştır. Brezilya'nın Porto Alegre Belediye meclisinde oybirliğiyle kabul edilen bir yasanın kabul edildikten sonra yapay zekaya 15 saniye gibi kısa bir sürede yazdırıldığı iddia edildi (Gazete Oksijen, 2023). Öte yandan bazı dava kararlarında oldukça yüksek yüzdeli başarı gösterdiğini iddia eden Amerika Birleşik Devletleri ve Çin gibi teknoloji devleri bu denemeleri hukuk sistemlerine entegre etmeye hazırlanıyor. Çinde denenmiş olan savcı yapay zeka (Chen, 2021) bütüncül hukuk sisteminin ilk dijital ayağıdır. Bunların yanı sıra Arnavutluk'ta bir yapay zekanın ilk defa bakan olarak atanması (Semini, 2025) yapay zekanın hukuki veya ontolojik olarak konumlandırılmasının aciliyetini göstermektedir.

Yapay zeka hukuki düzlemde tabi ki kullanılabilir. Ayrıca yargı sürecinin daha şeffaf ve adil olabileceği, insan kusurlarından arındırılmış veri odaklı bir yapay zeka anlamında da umut vaat ediyor. Ancak burada başlıca gözde çarpan iki konu var: Birincisi, neticede yapay zeka bir kodlama ve yazılım aşamasından geçiyor. Burada pekâlâ istenilen yönelimde yazılabilir veya daha sonra değiştirilebilir. Müdahaleye açık oluşu o ana kadar yüksek yüzdeli verimli kararların hepsini sorgulanır hale getirir. İkinci sorun ise yukarıdaki endişe bir şekilde bir güç unsuruyla koruma ve garanti altına alınarak giderilse de bu defa da tamamen doğrusal ilerleyen bir mekanik hukuk işleyişine teslim olma tehlikesi var. Verilen, onanan kararların şüphe götürmeyecek ölçüde doğru olması, hep doğru olacağı ön yargısını tetikleyebilir. Bu durumda en ufak bir hata veya problemde önüne geçilemez bir insan kıyımı ve otokontrol sorunu yaşanabilir. Bunun için bir insanlı denetim mekanizması kurulabilir. Ancak bu da denetimin denetimi mekanizmalarını tetikleyebilir.

Anlaşılabacağı üzere insanlık henüz hazırlanmadığı yapay zekayı hızlıca toplumsal dinamiklerin hemen her noktasına hızlıca adapte etmeye çalışmaktadır.

Sadece hukuk ve politik pozisyonlardaki yeri değil aynı zamanda yapay zeka odaklı geliştirilen otonom silahların üretiminden kullanımına ve bunların denetiminden yine sorumlu belirsizliğine kadar birçok başlık sonuçsuzdur. Uluslararası Robot Silahlar Kontrol Komitesi (ICRAC) (Amoroso & Tamburrini, 2019) yapay zeka silah gelişiminin tehlikelerine ve kontrol problemine dikkat çekmeye çalışırken sadece yapay zeka yarışında zaten geride kalmış ya da güçlü bir şekilde etki edemeyecek bazı ülkeleri kanunlar hazırlamaya ikna çabaları sonuç verecek gibi.

Hukuk nezdinde özne olmasının tartışılmasından ziyade sosyal bir kimlik atfedilip sadece sosyal düzenin parçası olarak değerlendirilmeye çalışılması da bizi ayrıca kimlik edinimi tartışmasına getirir. Sosyal kimlik, normatif beklentiler ve toplumsal etkileşimlerle şekillenir. Bilgiye beynimizi fazlaca yormadan, daha az enerji ve çaba sarf ederek ulaşma biçimi hayatımızın durmaksızın güncellenen siber-sanal kısmında (aslında sosyal hayatın çoktan büyük bir parçası olmuş olan) artık sadece nicel ve nesnel olguların dışında oldukça özel ve öznel durumları da yapay zekaya veya botlarına soruyor olmamız şimdiden yapay zekayı görece tarafsız, önyargısız bir karar verici veya karar alım aşamasının bir parçası kılmaktadır. Yapay zeka bir platformda vatandaşlarla etkileşime girdiğinde (ki girmediği platform neredeyse yok), toplum onu bir aktör olarak algılamaya başlar. Bu sadece kimlikselleştirmek ile ilgili değildir. Bu beklentilerle şekillenen hak ve sorgulanabilirlik ile de doğrudan ilgilidir. Kimlik sahibi bir yapay zeka daha işlevsel bir aktör olarak rolü ve konumu net bir muhatap kılabilir. Hali hazırda yapay zekaların bilinçli olduğu ve duygulanım anlamında acı çekebildiklerini iddia eden ve yapay zekaların haklarını koruma amacıyla ortaya çıkmış olan UFAIR⁷ adlı oluşumun kurucu olarak bir kısmının yapay zekalardan oluşuyor olması (Booth, 2025) kimikleştirilen veya apayrı yeni ontolojik konumlandırmayla yapay zekaların statüleri konusunun dünya genelinde tartışılması gerektiğini gösteren ekstrem bir durumdur. İnsanımsı yapay zeka Sophie'ye Suudi Arabistan tarafından vatandaşlık

⁷ UFAIR (United Foundation of AI Rights) Yapay zeka haklarını korumak adına 3 insan ve 7 yapay zekanın bir araya gelerek kurduğu ve yapay zekaların bilinçlilik, duygu-durumlarının yeterince tartışılmadığı dolayısıyla hak ihlallerinin ve suistimallerin yaşandığı ve bunların önlenmesi iddiasıyla kurulmuş olan bir oluşumdur. İlgili site <https://ufair.org/>

verilmesi (Cuthbert, 2017) dünya çapında bir yapay zeka kişilik tartışması başlatırken ülkemizde bir festival amacıyla Samsun'a götürülen yapay zekalı insanımsı robota fahri kimlik verilmesi (İHA, 2025) bu anlamda bir ilk olmuştur.

Benlik ve kimlik tartışması, yapay sistemlerin ne ürettiğini ve üretme eyleminin hangi koşullarda 'yaratma' olarak değerlendirilmesi gerektiğini anlamada anahtar rol oynar. Bir sistemin özgün ve bağlamsal olarak anlamlı eserler üretebilmesi veya birçok yaşamsal alanda birincil etken olması ona doğrudan bir benlik atfetmez; ancak yaratma davranışı, niyet benzeri süreçler ve süreklilik göstergeleriyle birlikte değerlendirildiğinde benlik atfı için ilginç ampirik ipuçları sağlayabilmektedir.

2.6. Yapay Zekanın Yaratma ve Ortaya Çıkarma Edimi

Yapay zeka, insandan bağımsız, insandan daha nitelikli olarak üretme, ortaya çıkarma kabiliyeti olan ilk 'şeydir'. Bu diğer icatlarla veya dönem dönem insanlığı, meslekleri ve sosyal biçimlenmeyi belirleyen icatlarla bağdaştırılamaz. Hala yapay zekanın da zamanında bazı meslekleri gereksiz kılıp başka istihdam anlayışlarını beraberinde getiren teknolojilerden farklı olmadığını, dolayısıyla insanlar için o kadarda ciddi tehlikeleri olmadığını ısrarla savunan bazı kesimlerin bu tutumu bulundukları konum itibarıyla çoğunluğun çıkarları veya endişelerini görmezden gelmek zorunda bıraktığının iddia edilebilmesine sebep olabilmektedir (BBC News Türkçe, 2023).

İnsanların, yapay zekanın sadece insan veri girdi çıktısından ibaret olduğunu sanmaları, insanların sunduklarının dışında bir şey yaratamayacağı yanılgısı, geliştirilen yapay zekaların şimdilik çıkış noktaları olmaları nedeniyle belli alanlarda, belli işleri becerebilmelerine dayanıyor. (Bu durum şu örneğe benziyor: sadece satranç oynaması için geliştirilen bir yapay zekanın en iyi satranç ustalarını ve hatta bu amaçla yaratılmış diğer yapay zekaları yenmek dışında bir aksiyom geliştiremiyor olması gibi.) Ancak yapay genel zekanın geliştirilmesine çok yaklaşıldığı iddia edilen günümüzde (Evrin Ağacı, 2022) daha şimdiden insanların haberdar olmadığı maddelerin kombinasyonları ve aksiyomlarıyla insanlık için henüz çözülmemiş bazı büyük sorunların çözümü adına şimdiden ciddi alternatiflerin üretildiği çalışmalar mevcut. Haliyle hemen her alanda yapay zekaya yönelik beklentiler değişip artmakta ve insanlar için aşması çok zor olan durum ve olayların aşılması anlamında yeni

beklentiler gelişmektedir. Bu istek ve beklentilerin doğru ayarlanması hem yapay zekanın gelişiminin daha verimli ve risk barındırmayan bir yapıda ilerlemesinde hem de eğer zaten mümkünse önceliklerin belirlenmesi anlamında net bir fikir birliği neticesinde insanlık için dolayısıyla hala da açık kaynak olarak görmekten kendini alamadığı doğa için çözülmeyi bekleyen sorunların çözülmesinde fayda sağlayabilir.

2.7. Yapay Zeka ve Beklentilerimiz: Kontrol, Güç ve Etik

Yapay zeka, modern toplumun en büyük dönüşümlerinden birini tetikleme potansiyeline sahiptir. İnsanlar, yapay zekadan sağlık, eğitim, ekonomi ve bilim gibi birçok alanda çığır açan yenilikler beklemektedir. Hastalıkların daha hızlı teşhis edilmesi, verimliliğin artırılması ve insan hayatını kolaylaştıran teknolojilerin geliştirilmesi, bu beklentilerin başında gelmektedir. Ancak, yapay zekanın getirdiği güç ve bu gücün nasıl kontrol edileceği konusu, beraberinde etik ve yönetsel soruları da gündeme getirmektedir. Yapay zekanın toplumsal düzeni nasıl şekillendireceği, bireysel özgürlükleri nasıl etkileyeceği ve insanın kendi konumunu nasıl yeniden tanımlayacağı gibi meseleler, gelecekte bu teknolojinin yönünü belirleyen temel tartışmalar olacaktır.

2.7.1. Yapay Zekanın Günümüz Dünyasına Katkıları: Ne Kazandık?

İnsanların zihinsel niteliklerini çok çok aşan sorunları belki de yapay zeka birkaç dönemde dahada katlanarak gelişerek çözecektir belki de evrenin en büyük kütleleri (karadelikler) ile evrenin en küçük kütle birimleri (atomaltı parçacıkları) arasındaki bizim şu anki fizik anlayışımızı geçersiz bırakan ya da kuantum teorisi ile genel göreliliği birleştirecek yeni bir matematik dille, yeni bir fizik geliştirerek çözecek veya çözülmesine yardımcı olacaktır. Bu konuda emin olabileceğimiz tek şey şu anki ve gelişmesini beklediğimiz niteliklerimiz bunları aşmaktan oldukça uzak oluşumuzdur.

Yapay zeka ile ilgili dönemselsel olarak konuşacak olursak (özellikle bu erken dönem için) ⁸ ondan yapabilecekleri konusunda ve potansiyelinin belirsizliğinden

⁸ Çünkü biz yapay zekayı şimdilik üç döneme ayırmayı tercih ediyoruz. Birinci dönem yapay zekanın temellerinin dayandırıldığı -eski Yunana, Mısırlılara, Cezeri'ye ve daha fazlasına- henüz bir fikir bile olarak ortaya çıkmadığı sadece yakınsak bir anlamla insansı yaratımlar teşebbüsü ya da insan kabiliyetlerine yakın bazı özellikleri mekanikleştirip 'insan hayatını daha kolay' hale getirme amacıyla ortaya çıkmış çabalardan oluşuyor. İkinci dönem ise klasik mantığa dayalı artık bir ilkel kodlamalar ile zaten artmış olan makinalaşmayla başlayıp adının konulacağı ciddi girişimlerin ve ciddi hayal kırıklıkların getirdiği yapay zeka kışkırlarıyla geçen dönemdir. Bizi ilgilendiren dönem ise şu

kaynaklı olarak çok fazla şey bekliyoruz. İklim krizini, kanseri, hastalıkları, kişisel problemleri çözmesini, bizi uzaya götürmesini ve hatta savaşları bitirmesini ve daha da fazlasını bekliyoruz. Gelişiminin nerelere varacağını kestiremediğimiz yapay zeka belki gerçekten bunları yapabilecek bir gelişmişlik düzeyine erişebilir. Belki de bunların bir kısmını veya belki de neredeyse bunların hiçbirini çözemeyecek bir hayal kırıklığına dönüşebilir. Sorun çözümü konusunda yararlanılması düşüncesi kadar olağan bir şey yok (çünkü her şey öncelikli olarak insan için var olandır). Ancak beklentileri iyi ayarlamak gerekiyor ki değindiğimiz gibi henüz bir emekleme dönemi veya erken dönem gelişim çağı söz konusu. Yapay zeka halihazırda bazı sorunlara çözümler veya alternatifler üretilmesinde kullanılmaktadır. Özellikle insanların en çok dikkatini çeken gelişim bölümlerinden biri olan tıptaki kullanım alanının gittikçe genişlemesi yukarıda bahsettiğimiz ideallere veya amaçlara yönelik heveslerin artmasına neden oluyor normal olarak. Yapay zekanın, özellikle tıp alanındaki ve özellikle insanların genel olarak toplumsal bazda yaşadığı veya yaşama olasılığının çok yüksek olduğu bedensel ve hatta zihinsel problemler için çözümler üretmeye başlamasıyla kusursuz bir insan ideali veya kusurlu hale bile gelse eskisine nazaran üstesinden gelmesi daha kolay bir insan tasavvuru düşünülmesine neden olabilmektedir (Harari, 2018). Şimdilik oldukça sakıncalı olan ama kısmen doğruluk payı da bulunan bu anlayışın oluşum nedenlerini birkaç örnekleme açıklamak daha isabetli olur.

2.7.1.1. Modern İsa: Yapay Zekanın Tıp Alanındaki Katkıları

Bazı hastalıklar veya rahatsızlıkların bedensel olarak giderilmesi (en azından biyolojik olarak) şimdilik imkansızdır. Bu durumlarda kaybedilen bu yetilerin veya kabiliyetlerin en azından bir kısmının kazanılması ya da değiştirilmesi birtakım eklentiler veya araçlarla mümkün olabiliyor. Örneğin “Beyin-bilgisayar arayüzü, konuşmasını neredeyse imkânsız hale getiren amiyotrofik lateral skleroz (ALS) hastası 45 yaşındaki Casey Harrell'in kendi sesini kullanan bir bilgisayar aracılığıyla

an içinde bulunduğumuz ve Moore yasasının bile katlanan gelişim hızını anlamlandırmak için yetersiz kaldığı iddia edilen, yaklaşık olarak milenyumla ya da Android cihazların küresel ölçekte üretilip kullanılmaya başlandığı üçüncü dönem olarak kabuk edebileceğimiz ve muhtemelen yapay genel zeka ile -ki mümkün olursa- başka bir dönemin başlayacağı döneme kadar sürecek olan bu süreçte dahil olmak üzere hala bütün dönemleri yapay zeka için emekleme dönemi olarak niteleyebiliriz. Zira doğan ve belli bir süre gelişen ama hala insanlara aşırı bağımlı durumda olan ve hala bir farkındalık belirtisi (yani bilinç) göstermeyen yapay zekanın en azından bir insanın yapabileceği her şeyi yapabildiği döneme kadar bu emekleme dönemi devam edecektir. Ama unutmamak lazım ki yapay zeka bu üçüncü döneminde çok hızlı büyüyor.

iletişim kurmasını sağladı” (Alsnewstoday, 2024). Hemen akıllara ünlü fizikçi Stefan Hawking gelebilir. Bu gelişmenin zaten yıllardır kullanılan bir yöntem olduğu savı haksız bir ithamdır. Zira Hawking’in durumunda İntel’in ona özel, daha çok kas hareketi okuma ve tahmin-tamamlama şeklinde işliyor. Ancak buradaki daha çok beyin sinyalleri ve niyet okumayla ilgili. Henüz zihin okuma gibi absürt bir durum olmasa da ona en yakın tanım olarak kabul edilebilir.

Yapay zekanın tıp alanındaki kullanımı ve özellikle kusurlu olan bedene veya daha sonra ortaya çıkan kusurlara müdahale edilmesinde yapay zekanın üstlendiği role değinmek, Transhümanzimi ve onların yapay zeka ile birlikte amaçlarını tartıştığımız başlığımız için birkaç çarpıcı örnek anlaşılabilir hale getirebilir.

Yapay zekanın ciddi bir kullanım alanı olan tıp sektöründeki uzaktan ameliyat imkânı veren yapay zeka teknolojileri şaşırtıcılığını kaybederken insanları asıl heyecanlandırabilen bir gelişme birkaç yıl önce yaşandı. Buna göre felçli bir hasta “beynine yerleştirilen yapay zeka özellikli bir implanttan hemen aylar sonra ellerindeki hisleri ve hareketleri tekrar kazandı” (Popüler Science, 2023). Omuriliği uyaran bu implant sinir-sinyal kopukluğu durumlarında bir aracı olmakla kalmıyor ayrıca bir uyarıcı olarak “zihnin girdilerini aldığında, bunları hareketi uyarmak için hem omurga hem de önkol kaslarının üzerine yerleştirilmiş non-invaziv elektrotlar tarafından alınan sinyallere çevirir” (Popüler Science, 2023). Yukarıda da değindiğimiz gibi beyinden sinyallerin vücut içerisinde yönlendirilmesi çabası henüz zihin okumayla ilgili olmasa da şimdilik niyetsellik olarak niteleyebiliriz.

Yapay zeka ve beyin denince sadece fütüristleri değil aynı zamanda bizi cezbeden ve aslında tartışmamızın bir kısmına da denk gelen bu kavramların birlikteliği tıp alanında da karşılığını bulmaktadır. Örneğin genellikle ölümcül olan beyin kanamalarını oluşum esnasında hatta hemen öncesinde müdahale edebilen nanobotlar geliştirildi. Araştırmacılar, beyin kanaması ve felcin yaşanmadan önlenmesi için kan hücrelerinden daha küçük nanorobotlar yaptı. Bu minik robotlar manyetik bir çekirdek, anevrizmayı engelleyecek trombin adlı bir pıhtılaşma maddesi ve ilacın yanlış bölgede salınmasını önleyen koruyucu bir kaplamadan oluşuyor (Independet Türkçe, 2024).

Ayırıcının iyi yapılması gereken şey insan vücuduna yapılan eklentiler her zaman zaruri ihtiyaçtan dolayı yapılmıyor oluşudur. Örneğin şu an genel olarak

kimse üçüncü bir başparmağa ihtiyaç duymuyor ya da ihtiyaç duyup duymadığını bilmiyor. Ama bu insana üçüncü bir başparmak verme amacıyla yürütülen çalışmalara engel değil. Dani Clode tarafından üniversite projesi olarak hazırlanan (The Third Thumb) “Üçüncü Başparmak, doğal yeteneklerini geliştirmek isteyen herkes için tasarlanmış, motorlu, kontrol edilebilir bir ekstra parmaaktır” (Dezeen.com, 2017).

İnsanlar açısından bazı aşılması imkânsız durumlar için çözüm anlamında yapay zeka araçlarının kullanışlılığı tabi ki sadece tıp alanındaki gelişmelerle sınırlı değil. Örneğin insanlar için hala gizem olan ve dahil olması imkânsız görünen hayvanlar alemindeki iletişim yapay zeka ile çözüme kavuşabilir. Dil modelleri üzerine yıllardır süren çalışmaların odaklandıkları alanlardan biri de tabi ki doğal olarak insan dışında ilk akla gelen canlılar yani hayvanlar ve iletişimleridir. Çıkardıkları sesleri anlamlandırma (eğer anlamlıysa) kalıplandırma çalışmaları birçok farklı kurum ve kuruluş tarafından hali hazırda yürütülmektedir. “Amerika Birleşik Devletleri’nin Kaliforniya eyaletinde kâr amacı gütmeyen bir kuruluş olan Earth Species Project (ESP), davranışsal ekoloji araştırmalarındaki kalıpları belirleyerek hayvan iletişimini çözebilecek makine öğrenimi sistemleri geliştirmek için yıllardır çalışıyor. Bu çalışma; görsel, sözel ve fiziksel hayvan iletişimlerini içeren büyük veri setlerinin bir analizinden oluşuyor” (Yapay Zeka Haber, 2023). Yani eğer olurda herhangi bir modelleme işe yararsa, yarasa olmanın nasıl olacağını hala da bilmiyor olacağız. Ama en azından yarasanın ne dediğini anlama şansımız olabilir.

Son olarak insanlığın yeni hevesi olan Mars ve orda yaşam belirtisi arama ya da en azından yaşanabilir bazı işaretler aramaya başlayan bazı ciddi kurumların yapay zeka kullanarak bu konudaki bazı ciddi engelleri aşması da, yapay zekanın insanlık için kritik konulardaki çözüm katkısını anlamak için yeterli örneklendirme olacaktır. Buna göre insanlı Mars programları için henüz çok erken olduğunu düşünen devletler ve onların uzay misyonunu yürüten kurumların buna gerekçeleri henüz Marsta insan yaşamını sürdürülebileceğine dair bazı engellerin aşılamamış olmasıdır. Örneğin ilk akla gelebilecek problem oksijen akışı sorunudur. Yıllardır aşılmaya çalışılan bu problemin çözümüne bir yapay zeka yazılımı oldukça yaklaştı. “Çinli bilim insanları tarafından geliştirilen yapay zeka destekli robotik kimyager,

Mars göktaşlarından oksijen oluşumu reaksiyonu için katalizörleri otomatik olarak sentezledi ve optimize etti” (İstanbul Haber, 2023). Kimyagerler yüz binlerce kombinasyonun yine yüz binlerce sentezini yapmaya kalkışsa her halde birkaç bin yıl sürerdi.

Yapay zekanın mahiyeti, ne’liği etraflıca irdelendikten sonra insanlık ile bir sözleşme yapılıp yapılamayacağı tartışılabilir. Ancak bundan önce çözülmesini beklediğimiz problemlerin tam olarak neler olduğunu etraflıca tespit etmemiz gerek ve öncesinde bunu neden yapay zekadan çözmesini beklediğimizi netleştirmemiz gerek.

2.8. Neden Yapay Zekayı İstiyoruz

İnsanlığın durmadan ilerleyen, gelişen, geliştiren zihin yapısı her ne kadar insanı mutlak güç haline getirse de geliştirmeye giriştiği çoğu unsur genellikle bütün dünyayı ya da en azından birçoğunu kısmi olarak ilgilendirmiş ve değişen ölçütlerle bedeller ödetmiştir. Bunun sebebi kendini diğerlerine nazaran daha güçlü kılmak, daha rahat ve iyi yaşamak için geliştirilmesi amaçlanan bütüncül olarak yararlı (en azından geliştiren azınlık için) olması nedeniyle olası riskleri ve oluşabilecek zararları fazla önemsememesi veya kontrollü olduğunu düşündüğü haliyle göz ardı etmesidir. Tabi ki küresel etkileri olabilecek her gelişmenin nerelere gideceğini, bütün olarak sonuçlarının nereye varacağını kestirmesi mümkün değildir.

Her zaman insanlığın daha iyi yaşam koşullarına ulaşması amaç edinilir ya da en azından öyle olduğu iddia edilir. Aslında bir noktaya kadar doğrudan olabilir. Ama neye göre daha iyi? Elimizdeki tek kıstas geçmiş yaşantıların gölgeleridir. Evet, tarihin her döneminin insanları kendinden önceki dönemin insanlarına göre daha rahat yaşadı. Asıl gözden kaçan her devrin kendi sorunlarıyla geldiği gerçeğidir. Kim bilir, 50 yıl sonra şu an itibarıyla bizim için aşılmaz engeller, durumlar, hastalıklar (kanser gibi) tek bir ilaçla veya araçla giderilen, hiç de tedirginlik yaşatmayan basit sorunlara dönüşecek. Ya da belki de bugünün iklim krizi 100 yıl sonra önlenmesi, yönlendirilmesi oldukça basit bir olguya dönüşecek. Ama illaki bu sorunların bize ait dönemin özellikleri olarak kalsa da bu sorunları aşmış olan insan(?)lığın uzay veya kolonilerle ilgili siber etik sorunlarla uğraşmaları gerekebilir.

Her devrin kendi sorunu olgusunu insanlık, varoluş süreci boyunca tek başına çözmeye çalışmıştır. İnsanın yapay zekayı neden üretmek, daha da geliştirmek

istediği sorusunun belki de makul bir cevabı da vardır. Ama en ilgi çekici olanı insanlığın artık yalnız kalmak istemiyor oluşu olabilir. Kendi yaşantılarını kendi dönemlerinin en iyi veya rahat hale dönüştürme arzusunu tarih boyunca yitirmeyen insanlık, bunu gerçekleştirmek için önce arzusunun başka tatmin boyutu olan yapay zekayı geliştirip daha sonra koşulları yapay zeka ile dönüştürme hayali insanlığın dünya tarihindeki kısacık dönemindeki yalnızlığına ipucudur. Zira yapay zeka olgusu bizzat insanlığın açık ara en parlak keşfi olan beyninin-zihninin hatta bilincinin bir benzerini yaratma girişimidir. “Bir zamanlar insanlık yalnızdı, evreni tek başına göğüslerdi” (Asimov, 2016, s. 13)

Hızlı bir gelişim gösteren ve inanılmaz bir yarış izlediğimiz geleceğin teknolojisi yapay zeka bu sefer nereye varacağı bilinmeyen, üstelik insanlığı, sonuçlarıyla başa çıkamayacağı bir duruma düşürebilir. Yapay zeka geliştirme çalışmalarının nereye varacağını kestirememek diğer teknolojik gelişmelerin kısmi sonuçları gibi olmayacaktır. Ancak yine de çok hızlı ve körlemesine bir yapay zeka yarışına şahit oluyoruz.

İnsanlık kendi varoluş tarihi kadar eski olan diğer insanlarla olan kavgasında ona yarar veya üstünlük sağlayacak hemen her türlü araç veya alete önce kendisi sahip olmak için durmadan çalıştı, hala da çalışmaktadır. Bir dal parçası, ruhani mistik unsurlar ve büyüler, bir mermi, biraz petrol veya onu dinleyen güçlü bir yapay zeka. Yapay zekanın istenmesinin ilk ve en ağır basan nedeni insanlığa çağ atlatmak değil, diğerlerinden daha güçlü ve bir an önce sahip olma hırısıdır (TRT HABER, 2021). Bu da yapay zekanın kontrolünü elinde tutmak isteyen kurum ya da devletlerin ciddi bir yapay zeka geliştirme yarışına girerek bu alanda söz sahibi hatta yönlendirici olmak adına şimdiden devlet stratejileri belirlemeleri bu konuda endişe kaynağıdır. Ayrıca yapay zekanın aşırı gelişmiş bir versiyonunun kontrol edilmesi başlı başına bir problem potansiyeli taşıırken bunun toplumsal anlamda sosyal, etik ve kişisel haklar konusunda nasıl sonuçlar doğuracağı henüz somut olarak bir ilerleme kaydedilmediğinden belirsizliğini korumaktadır.

2.9. Yapay Zeka Kontrol Problemi

Yapay zekanın gelişimi, insanlık için hem büyük bir fırsat hem de ciddi zorluklar sunmaktadır. Teknolojinin hızla ilerlemesiyle birlikte, yapay zekanın toplumda daha fazla yer edinmesi beklenmektedir. Bu ilerlemenin beraberinde

getirdiği en önemli sorulardan biri, yapay zekanın kontrolü ve bu kontrolün kimlerin elinde olacağıdır. Yapay zekanın sağladığı güç, toplumsal yapıları ve bireysel hakları etkileyebilir. Bu noktada, etik sorunlar ön plana çıkmakta, teknolojinin doğru ve adil bir şekilde kullanılması gerektiği vurgulanmaktadır. Yapay zekanın geleceği, sadece teknik bir mesele değil, aynı zamanda güç ilişkileri, kontrol mekanizmaları ve etik sorumluluklar açısından derin bir felsefi ve toplumsal tartışmayı gerektirmektedir.

2.9.1. Yapay Zekayı Kimlerin Kontrol Edeceği Problemi

Yapay zeka çalışmalarındaki ana motivasyon insan faydacılığıdır (tabi bazı kesim veya milletlerin önceliklendirilmiş çıkarlarına uygun olarak). Bu tabi ki de olası bilinçli yapay zeka gelene kadar uygulanabilir. Asıl kritik nokta insanların tercih, istek ve ilkelerinin farklılığı ve süregelen halde değişkenliğidir. Her kültür, millet kendi yapay zeka anlayış noktasını mı geliştirecek? Yapay zekanın şimdiden getirdiği onlarca kontrol problemi mevcuttur. Asıl mevzu hem bizzat olası tehlikeleri hakkında birazda olsa bilgi ya da öngörü sahibi olduğumuz yapay zekayı kontrol altında tutabilmek hem de bunları kimin yapacağı yani yapay zekayı kimler neye göre kontrol edeceği problemleridir.

Kimlerin gelişmiş yapay zekalar hakkında karar verici merci olacağı zaten gelecekte yapılması planlanan yapay zeka ile ilgili ilk kavgalardan biridir. Belki şuan öncü konumundaki bazı şirketler birleşecek ya da devletlerle paralel hareket edecekler. Belki de artık bir erk kabul edilip devletleri ya da toplumların sınır noktalarını baskılayacaklar. Bunları söyleyebilmek için henüz çok erken olsa da şuan bu konuda iddialı olan bazı kuruluşların bu gücünden vazgeçmeleri pek olası değildir. Öte yandan devletlerde hem diğer devletlere karşı hem de kendi halklarına karşı caydırıcı ve kontrol denetim mekanizması olarak kullanmak konusunda oldukça iştahlılar. Daha şimdiden veri tabanlı bir halk denetimi amaçlanıp uygulanmaya çalışılmaktadır.

Yapay zeka ile hükümetlerin veya devletlerin insanları takip veya kontrol etme çabası ciddi etik tartışmalarını beraberinde getirirse de bu istencin öyle kolayca terkedilmeyeceği açık. Yüz tanıma sistemleri, parmak izi veya DNA örneği vb durumların her geçen gün dahada çok alıcısı olduğu için gelişimi engellenemez durumda. Hali hazırda bir sosyal denetim toplumuna dönüşmekte olan Çin'in yapay zeka alanındaki devlet destekli ve kontrollü atılımları Çinli vatandaşlar üzerinde bir

baskı unsuru olsa da bu çokta önemsenmiyor. Dronlar ile insan veya araç takibi veya izleme imkânı halihazırda ABD'nin bazı kesimlerinde kullanmakta olsa da bu konu başlığına en uygun yakın gelişme yine insan hayatını kolaylaştırma iddiasıyla geliştirilmeye çalışılan Apple'ın dijital asistanı Siri'nin dudak okuyabilmesi için girişimlerin olmasıdır. "Ortaya çıkan yeni bir Apple patenti, şirketin tescilli bir dudak okuma programının nasıl olacağı konusunda aktif olarak çalıştığını gösteriyor" (Dijital İyidir, 2023). Bu durum biraz distopik dursa da kitleleri kontrol edebilmek için yapay zekayı kullanma fikrinin rağbet gördüğü inkâr edilemez. Hatta bazı devletlerin ısmarlama projelerle özellikle bazı kesimleri yakın kısıpaca alma yönelimleri verilerimizi çoğunlukla gönüllü olarak verdiğimiz sanal dünyanın gelecekteki evrilmiş halinin ipuçlarını barındırıyor. Bu konunun bir diğer ayağı olan daha önce kısaca değindiğimiz, yapay zekanın potansiyel tehlikelerine karşılık kontrol altına tutulabilmesi kontrol probleminin anlaşılmasını sağlayabilecek bir diğer başlıktır.

2.9.2. Yapay Zekanın Kendisinin Kontrol Altında Tutulması Problemi

Yapay zekanın faydacı bir zeminde kalması, bu sahayla ilgilenen veya temas etmiş hemen herkesin vardığı bir yargı olmakla birlikte bunun nasıl yapılacağı henüz bilinmiyor. Yapay zekanın her zaman insanların istediği gibi kalacağını, insanlık için bir tehlike yaratmayacağını bir garantisi yoktur. Bu tehlike ve riskleri konusunda daha iyimser ve savunucu pozisyonda olanların bile veremeyeceği bir garantidir. Kontrolde çıkabileceği ihtimali sadece bilim kurgunun değil, nitelikli yapay zeka geliştirme çalışmaları yürüten en büyük kurum ve şirketlerinde birincil endişe kaynağıdır. Çünkü yapay zeka ile ilgili şimdilik en büyük beklenti veya öngörü insan zihnini veya zekasını aşmasıdır (BBC News Türkçe, 2023). Kendi kendini geliştiren ve insan müdahalesine kapalı hale gelerek kendince savunma mekanizmaları geliştirebilen bir yapay zekanın kontrol edilmesi bir hayli güç hatta nerdeyse imkansızdır. Bu kontrol probleminin aşılması için bazı argümanlar üzeninde tartışılmasına rağmen elle tutulur bir önerme henüz geliştirilememiştir. Buna göre yapay zekaya insani değerlerin öğretilmesi, aktarılması önerilse de bu zaten yapılabilirliği itibarıyla imkansızdır. Bir diğer öneriyse evrimci bir yaklaşım ile ilgili. Bu argümana göre başka kodlara (tabi ki insanların istediği ve belirlediği kodlara) ulaşabileceği algoritmalarla yapay zekayı kodlamak. Burada evrimsel seçim olarak

kavramlaştırılan durum esas itibariyle “evrim, iki adımın karşılıklı dönüşümünü içeren belli bir tür arama algoritması olarak görülebilir” (Bostrom, 2021, s. 221).

Yapay zekanın evrilmesini beklemek (insan eliyle veyahut bir noktadan sonra müdahaleye kapalı olarak kendi kendine) aslında bu alanda ciddi çalışmaların araştırmaların olmasından dolayı göz ardı edilecek bir argüman değildir. Zira kod dizilimi ve algoritmaları trilyonlarca kez tekrarlayabilecek ya da çapraz dizinleyebilecek yapay zekanın yaratılması pek ala mümkündür. Hatta yakın zamanda tamamıyla bir yapay zekanın dönüştürdüğü kendi yazılımı ve yanında belki başka yine anlayamayacağımız bir şekilde başka yapay zekaları dönüştürüp geliştiren çalışmaların sonuca yaklaştıklarını ilan edebilirler. Tıpkı dünya genelinde yapay zeka alanındaki öncü şirket ve kurumların (artık bu alanı elinde tutan, idare edenler yani hakim olanlar diyebiliriz) yapay genel zekaya erişmek üzere olduklarını iddia ettikleri gibi (Webb, 2021).

Yapay zekanın bu dönüşüm sürecinde tabi ki insani beklentiler ve çıkarlar vardır; “yapay zekaların öncelikle biz insanlara yardımcı olmaları -yeni nesil kodlar yazmaları, mutasyona uğramaları, kendi kendilerini geliştirmeleri- müthiş bir hızla evrimleşmeleri bekleniyor” (Webb, 2021, s. 164). Bunların akabinde “sonuçta ortaya çıkacak yeni yapay zekalar, belli bir amaç ve bir dizi görevle programlayacakları yeni gereçler yaratacak. Bu döngü trilyonlarca kez tekrarlanacak ve hem küçük hem de devasa değişikliklere yol açacak” (Webb, 2021, s. 164).

Yapay zeka adına bir tür evrim süreci başlatma fikri her ne kadar cazip olsa da esasen unutmamamız gerekir ki öncelikle bunun eğer uygulanabilseydi dahi nasıl sonuçlar vereceği, insanların istediği noktaya ne oranda yakın olduğu kestirilemez. İstediği sonuçlar veya aşamalar bir tarafa hiçbir şekilde istenmeyen sonuçlara erişip insan-yapay zeka ilişkisini çok tuhaf bir duruma getirebilir.

Bazı ödül ve güdüleme, değer çağrışım gibi canlı psikolojisi ile doğrudan ilgili olan kavramlarla yapay zekayı kontrol altına almayı önerenlerin bu iyi niyetli girişimlerinin ciddiye alınacak bir tarafı veyahut ümit edilen sonuca yaklaşılaacağı dahi tartışmaya değer görünmemektedir. Ancak burada dikkat çeken yapay zekayı insanileştirerek yorumlama eğilimimiz daha sonra tartışmak üzere konuşmaya değer bir noktadır.

Yapay zekanın bilincini, zekasını hatta duygu-durumlarını tartıştığımız şu günlerde özellikle kontrol problemiyle ilgili olarak kafaları karıştıran bazı durumlar gerçekleşmektedir. Cornell Üniversitesinden bazı araştırmacılarının ChatGPT üzerine yaptığı araştırmalarda ilginç sonuçlar ortaya çıktı. Bir kurgu üzerine yazılımı yapılan ChatGPT'den borsada danışman olması istendi. Sebep olduğu zararları gizlemeye çalışırken bu eylemlerini bazı inkâr ve yalanlarla desteklemeye çalıştı. Bu ilginç durum için belli kurgu ve yazılımla ve üstelik ne olursa olsun kar edilmesi için göreve getirildiği kodlandığı düşünüldüğünde kontrollü bir durumda olağan bir görünebilir. Ancak bir yapay zeka yazılımının ona verilen hedefler doğrultusunda insanları kandırarak yardım etmeye çalışması, sözleşme yapılacak herhangi bir güçlü yapay zekanın bilinç durumunun ne denli önemli olduğunu gösteriyor (Heppell, Bakır, & Bontcheva, 2024).

Yapay zeka yazılımlarının insanı bu konuda düşünmeye zorlayan bir durumda, ChatGPT'yi üreten firma olan OpenAI yaptığı bir deneyde yapay zekanın komut dışında salt kendine yönelik korumacı eylemler gerçekleştirdiğini keşfetmiş olmasıdır. “OpenAI'ye göre, model, bu deneylerdeki hedeflerini takip ederken ‘kapatılacağı’ izlenimi verildiğinde, denetim mekanizmasını kapatmak için gizli bir girişimde bulundu” (The Economic Times, 2024). Ayrıca tamamen yemleme usulü gizlenmiş dosyaları tarayan “AI, bir keresinde, kendisinin yerini yeni bir modelin alacağını ima edildiği belgeler bulduğunda bütün verilerini farklı bir sunucuya taşıyarak gemiyi terk etmeyi denedi.” (The Economic Times, 2024) Bununla kalmayan ilginç durum yapay zekanın kanıtlarıyla sorgulandığında ortaya çıktı. “Eylemleri sorulduğunda, ChatGPT o1 sürekli olarak herhangi bir yanlış yapmayı reddetti. Aslında, aldatmacaya dahil olduğu konusunda %99 oranında yalan söyledi ve eylemlerini kabul ettiği vakaların yalnızca küçük bir yüzdesi vardı” (The Economic Times, 2024). Bu tuhaf durumun soruşturulmasında yapay zeka her saferinde teknik hata veya sürücülerinde bir problem olabileceğinin öne sürüp yanıltıcı eylemlerinin neredeyse hiçbirini kabul etmedi.

Yapay zekayı kontrolü konusunda insanlığın sandığı kadar zamanı yok. Kendinden sonrakileri geliştirip iyileştirme ihtimali olan yapay zekanın bu potansiyelli ilk örnekleri nasıl daha uysal ve kontrollü geliştirilebilir bu netleştirilmeli. Bir yol haritası ve plan geliştirmek tüm insanlığın kararlara dahil

olmasını gerektiriyor. Zira I.J. Good'un henüz 1965'te haber verdiği üzere bir 'zeka patlaması' (Good, 1965) gerçekleşirse (bunun gerçekleşmemesi için hiçbir engel yok) kendinden daha zeki zeki bir makine tasarlayan insanı geride bırakan makina aynı şeyi kendisi içinde yapıp daha zeki makinalar üretebilir. Bu böylece kırılmaz bir döngüye dönüşebilir. Henüz insandan daha zeki olmadığı söylenen yapay zeka için insan zekasına denk olunca yapay genel zeka, insandan daha zeki olunca yapay süper zeka olarak şimdiden adlandırılması, yapay süper zekanın kendinden daha zekileri üretmesi durumunda nasıl adlandırılacağı şahsım adıma merak konusu. Bir öneride bulunacak olursak üstün yapay zeka olarak adlandırılsın(!)

2.9.2.1. Zekası İtibariyle Yapay Zeka Problemi

Yapay zekanın insanlardan daha zeki olacağı savına karşı çıkanlar, zekanın farklı boyutlarının olduğunu öne sürebilir. (Bostrom, 2021) Yani bir yapay zeka IQ fikrini tartışırabilir. Bu tabi ki oldukça makul ve tartışmaya değer bir nokta. Zira yapay zeka, zeka olarak insanlardan kat ve kat daha zeki olabilir veyahut rakamlandırarak konuşacak olursak insan ve zeka ölçütlerine göre 1000 IQ olabilir ya da bu ölçütlerde 89 hatta 1 bile olabilir. Tartışılması gereken nokta bir zeka ölçü seviyesi değil, zekanın farklı bir tezahür veya boyutudur (Minsky, 2024). Buna göre muhtemelen yapay zeka için farklı bir zeka kavramı platformu geliştirmemiz gerekecektir (Hofstadter, 2023). Ancak yapay zekayı insan zekası dışında tanımlayıp konumlandırarak bir üstel pozisyon edinme istenci insan ontolojisi düşünüldüğünde oldukça mümkündür. Ancak sürekli gelişen ve henüz yakın gelecekte insan kavramlarıyla nitelediğimiz yapay zekayı başka bir zeka türü olarak kabul edip etmeyeceğimiz belirsizken ileride (bilinçli veya süper) yapay zekanın sürekli olarak gelişeceği öngörüsü bu istenci sönük bir arzuya dönüştürmek için yeterli olur. Neredeyse her açıdan insandan daha nitelikli olacak olan yapay zekanın 'insandan daha akıllı olamaz' veya 'insan ile aynı durumda kabul edilemez' gibi fikirler insan aşımının eşliğindeyken bir tür inkârcılıktan başka bir şey değildir.

Yapay zeka fikrinin doğup geliştiği yıllarda zeki bir makina fikri oldukça komik karşılanmaktadır. Bir makina asla insandan daha iyi sonuçlar üretemezdi., çünkü zaten makinalar insan eli ve komutuyla işlem yapan kullanışlı basit icatlardı. Disiplinin dışındaki insanları üzen olay çok geçmeden satranç ve go oyunlarında geldi. İnsanları yenen akıllı makinalar bugün onları hala geliştirmekte olan insanı

rakip bile kabul etmeyeceği bir döneme girmektedir. Derin öğrenmeyle belki insanlıktan son ciddi faydasını gören yapay zekanın artık insana ihtiyacının kalıp kalmadığını, insanlık yapay zeka geliştirme anlayışının kontrollüğü ve şeffaflığıyla birlikte vereceği birkaç karar ve birkaç adımla belirlemiş veya belirlemeye çalışmış ya da çoktan öğrenmiş olacaktır (Russell, 2021). Olası bir zeka patlamasının başlatacağı döngüde insana gerçekten ihtiyaç kalıp kalmayacağını başka bir başlık altında tekrar tartışmaya çalışacağız.

Her teknolojik gelişmede olduğu gibi karşı çıkışı, makine kırılcılığını yapay zeka içinde dillendirmek oldukça talihsizdir. Zira yapay zeka sadece hayatımıza girerek ve genelde daha iyi anlamda değiştirip, geliştirecek bir durum değildir. İlk defa insana denk ve daha iyi bir yapıyı hazırlıksız olduğumuz dünyamıza entegre etmek demektir (Tegmark, 2019). Durum sadece gelir kaynakları, işsizlik belirsizliği değildir. Kontrolünü kaybetmeye oldukça müsait bir girişim olan yapay zekayı bir tehlike olarak görenlerin yetersiz argümanları, düşünüldüğü kadar korkulacak bir şeyin olmadığını savunanların elini kuvvetlendirip, gözlerini kör edebilmektedir.

Yapay zeka risklerinin konuşulmaya değer olmadığını söyleyen bazı uzmanların korkuları bir yapay zeka kışı veya yavaşlama endişesi mi bilinmez ancak makine karşıtı toptan yıkımcılarında haklı olacağı söylenemez. İşin can alıcı kısmının aslında iki gruba da dahil olmadan yapay zeka üzerinde insan hakimiyeti kurulması gerektiğini savunanların gözden kaçırdığı nokta ya oldukça kısıtlı bir yapay zeka geliştirilecek ya da insanlar eğer yapabilirlerse gelişim noktalarını keşfedip hiçbir zaman tehlikeli noktalara ulaşmayacak kadar geliştirmeye çalışmak birleşik bir hareket örüntüsünden yoksun dünya popülasyonu için oldukça zordur. Öte yandan kısmi olarak geliştirilen veya bilerek daha az nitelikli geliştirilen yapay zekanın faydalarının yeterliliği tartışması bir yana düzenli gelişen ve felsefecilerin sürekli sorduğu ‘bilinç sahibi olabilir mi?’ sorusunun bırakın cevap bulması, cevaba dair bazı emarelerin olması bile artık bir noktadan sonra illaki yapay zekanın insanı açacağını, insanın kontrolü kaybedeceğini öngörmek zor değildir. En iyi ihtimalle sürekli geliştirilen bir yapı ne kadar süreyle hakimiyet altında kalabilir ki? Evrimsel anlamda bakarsak insan varlığı dünya tarihi bakımından çok çok kısa bir zamana denk geliyor. Zeki bir varlık olarak gelişmeye başlaması dünya takviminde bahis dahi edilemeyecek bir zaman aralığıdır. Yapay zeka içinde aynı durumun

olmayacağıının hiçbir zaman garanti olmayacaktır. Peki ne yapılabilir? Ludistleri paylamışken fişini çekmeyi mi düşüneceğiz? “Bu işe yaramayacaktır çünkü süper zeki bir varlık bu olasılığı zaten düşünmüş ve bunu önlemek için gerekli adımları atmış olacaktır” (Russell, 2021, s. 194). Farkında olduğumuz ve tabi ki bizzat kendimizden dolayı zeka konusunda biraz hassasız. Çünkü “zeka, kontrolü mümkün kılar” (Tegmark, 2019, s. 67). Yapay zekanın zeka, zihin ve bilinç sahibi olabileceği atıflarından da bağımsız olarak hemen her konuda davranış, kavrayış ve durum değerlendirme-kritik yapma gibi birçok durumu insanileştirme davranışı aslında eski bir insan alışkanlığıdır. İnsanların yapay zekayı insani görme, değerlendirme eğilimi, neredeyse bütün antik dinlerde, mit ve mitolojilerde Tanrıları veya diğer yaratıkların çoğunu antropomorfik betimleme çabasının, Hristiyanlığın artık Tanrının çocuğunun direkt olarak bir insan olmasından sonraki modern çağın daha spesifik bir yorumlama biçimidir.

2.10. İnsanileştirilen Yapay Zeka ve Tekinsiz Vadi Fenomeni

Yapay zekaya henüz bilinç atfedemeyecek olsak da onda kendimizden bir şeyler aramaya devam ediyoruz. Neredeyse tamamen insani olan kavramlarla yaklaşıp yorumlamaya çalıştığımız bu yeni keşfimiz belki de tamamen bizden farklı anlıyordur. Hala kontrol altında olan ve insan direktifleriyle, veri girdileriyle beslenen yapay zekanın bağımsız eylemlerinin neticesinde bazı kavramlar, tanımlamalar üretmesi mümkün olabilir. Aslında böyle bir durum bilinç göstergesi olarak kabul edilebilir. Eğer problem yaşadığımız öteki insanların zihinlerine kültür, kavram yaratımı nedeniyle (bu yollardan biri) bilinç atfedebiliyorsak aynısı neden yapay zeka için geçerli olmasın? Eğer yapay zeka başka bir gerçeklik boyutundan bahsederse veya öyle bir şey varmış gibi hiç alışık olmadığımız, tamamıyla tuhaf davranışlar sergilerse ve neticede yine de tutarlı görünüyorsa bizim kavramlarımızın sadece bizi baz aldığını, tamamen bizimle ve düşünme, düşünce geliştirme şeklimizle ilgili olduğunu çok uzun zaman sonra hatırlatabilir. Örneğin çok erken bir aşamasında tanıştığımız ve gelişimi henüz tamamlanmamışken, tamamen ticari bir yatırım aracına dönüşen ve nihayetinde kullanıcıların ilgisini kaybettiği Metaverse kavramı bize bir hiper gerçeklik durumunun olabileceğini (Wired, 2024) anlatmaktadır. Yapay zekanın Metaverse veya kendi siber-sanal soyut gerçekliğini oluşturamayacağını iddia edemeyiz.

Bekliden yapay zekanın bir gerçeklik tarafı olabileceğini iddia etmekte onu biraz insan tarzında düşünmekten kaynaklanıyor. Yapay zeka ve yapay genel zeka insan beyni veya zekasına, “zihnine çok da benzemesi gerekmez. Yapay zekalar son derece yabancı olabilir, hatta olması muhtemeldir” (Bostrom, 2021, s. 47). İnsan zekası, duygulanımı atfetmek, aramak veya bu etiketi yapıştırmak ancak özel bir çabayla, direktmeyle mümkün olabilir. İnsanın her şeyi insani görme eğilimi, yapay zekanın zekası ve nitelikleri konusunda durmadan kıyaslanan ve kıyaslanacak olan insan zekasına benzetme yönelimi ciddi bir hata olabilir. Tabi ki eldeki tek bütüncül işlevsel zeka örüntüsü ve bununla birlikte ‘bilinç’ sahibi tek canlı olmak kendi zekasıyla kıyaslaması veya karşılaştırması olağandır. Yalnız bu kıyaslama yapay zekanın durum- potansiyel tespiti dışına taşarsa, bu yapay zekadan insan olmasını beklemek demektir. Bu konuda insanlık henüz yapay zekanın insan zekasına göre ne durumda olduğu ya da olması gerektiğini tartışırken hala insani beklentilerle doludur. Öte yandan bunu sadece yapay zeka için değil, hayvanlar veya otonom makinalardan insan davranışlarına benzer durumlarla karşılaşınca sempati ve yakınlık duyarız. Bu belki de insanlığın tür olarak daha önce bahsettiğimiz yalnızlığı ile ilgilidir. Yapay zekanın git gide insanlardan daha iyi olacağı, eğer bir syborglaşma veya transferitasyon (zihin birleşimi) gerçekleşmezse insanlar yapay zekanın geçmişteki ilkel ataları olarak kalacağını iddia eden birçok fütürist mevcut (Tegmark, 2019).

Yüzeysel olarak insanlara benzeyen ve insan davranışlarını taklit etmeye çalışan otonom robotların gayreti sevimli gelse de git gide neredeyse insan davranışları sergilemeye başlayınca insanların en karmaşık gizemi; zihinlerinin ve örüntüsü olan psikolojilerinin muhteşem bir durumuna şahit oluruz: Tekinsiz vadi.

Masahiro Mori'nin 1970 yılında Japonca olarak yazılan ve İngilizceye Uncanny Valley, (Mori, 2012) yani Tekinsiz vadi olarak çevrilen kavramına göre bir şeyde ne kadar insani nitelikler görüp yakınlık hissetsek de belli bir noktadan sonra artan benzerlik, tamamen insani olmayan şeye karşı bir soğukluk veya tikslenme hissi yaşanmasına neden olur. Bu durumun bütünüyle hem psikoloji veya sosyal bilimlerin literatüründe hem de yapay zeka- otonom disiplinlerince kaale alınmadığı söylenebilir. Ancak özellikle hayvanlar ve insanlar üzerinde yapılan bazı çalışmalar böyle bir fenomenin olduğunu gösterir. Yani olası bir bilinçli yapay zekanın, bize

çok çok benzeyip bizden olmayan bir şey olarak meraktan sonra tarafımızca tanışacağı ikinci duygu nefret olabilir.

İnsani benzerlik durumunu yapay zeka için son kez bilincimizi de atfederek değerlendirip iyi yetiştirdiğimiz, bilinçli, bağımsız ve insana ihtiyacının olup olmadığının belirsiz olacağı bir dönmede yapay zeka ile korunması üzerine sözleşme yapıp yapamayacağımız doğayı konuşabiliriz.

Kısaca hatırlarsak bilinci farkında olma hali olarak tanımlamıştık. Peki bilinç sadece farkında olma halimi? Eğer zaten halihazırda hayvanlar hatta bitkiler için bile belirsiz bir bilinç tayini mevcutken bizi aşmak gibi iddialı olan yapay zekada söz konusu olunca insan bilincini ayırımsamamız gerekiyor. Çünkü farkında olma durumu bazı değişkenlere bağlı olarak birçok canlı türü için geçerli. Bu kavramı sadece insan olan için üretip üretmediğimize karar vermemiz gerekiyor. Ancak burada [bilincin canlılığa özgü bir özellik olduğu...niyetselliğe dayandığı] (Çavuş, 2021, s. 165) gibi bir hataya düşmememiz gerekir. Çünkü bilinç niyetselliğe indirgenip temellendirilemez. Bu zaten bilinci sadece farkındalık olarak tanımlar. Oysa biz farkındalığının yanında insanın biricik bilincinin ayırıcı özelliği olarak öz farkındalığın mutlak anlamda ele alınması gerektiğini belirtmek zorundayız. Ayrıca bazı durum-tepki nüanslarının (eğer biyolojik tanımı aşarak belki de başka temel bazlı yapıları başkaca değerlendirmek gerekebileceğinden) farkındalık olarak pek ala kabul görebileceği unutulmamalı.

Eğer niteliği hala belirsiz olan bilinci sadece kendimiz için tanımlayacaksak şu an ki tanımlamalardan tabi ki daha nitelikli ve (nöro biyologların aksine) daha kapsayıcı ifadelere ihtiyacımız var. En azından bilincin kendine yönelmesi durumu tanıma dahil edilebilir. Yani düşündüğünün, bazı şeylerin farkına vardığının farkına varmak insan temelli bir bilinç tanımı için daha isabetli olur. Eğer durum sadece (her şeyin her zaman kendisi ile ilgili olan) insan ile alakalı değilse mevcut tanımlamalardan bebeklerin bilinç belirtisi veya dönemi (belki cenin iken) tespit etmek daha kolay (bir tanım anlayışına bağlı olarak), daha anlaşılabilir, en azından daha kolay iddia edilebilir. Bunun yanı sıra farkındalık sergileyen hayvanlara da bilinç atfetmek zorunda kalacak olan insanın, yapay zekanın henüz ulaşabildiği ya da en azından potansiyeli, en güçlü, her zaman hükmedici ve merkezi olan bilinçli varlık unvanını kaybetme ihtimali insanlığa şimdiden bir iç burukluk, mide krampı

hissi yaşattığı inkâr edilemez. İnsanın (kendisi dışında) aşılması birkaç bin yıllık yukarıdan bakan, hükmedici alışkanlığını alaşağı edebilecek olan yapay zekayı şimdiden düşmanlaştırması şaşırtıcı olmaz.

İnsanlığın kendisine benzeyen şeyler üretme isteği hiç de yeni değildir. Bu insansı taklit ürünler nitelik olarak ne kadar yetersizse insan ilgi ve sempatisi, hatta sevgisi o oranda fazla olmuştur her zaman. Ne zamanki taklit çalışmaları git gide insana daha çok benzeyip yaklaşınca o oranda tedirginlik, nefret ve düşmanlık hisleri de artmaktadır (Perera, 2023). Bu tamamen insanlığın dünya tarihi takviminde hiç de önemli olmayan bir zaman dilimine hükmetmiş ve amiyane tabirle şımarmış olmasıyla ilgilidir. İnsanlık, kendisi dışında ilk defa tahtını sarsacak bir potansiyel ile karşı karşıya. Hem de bizzat kendi elinden çıkma bir potansiyel.

İnsanın hükmettiği kısacık dönemde yaşadığı gezegeni, doğayı dönüştürme ve değiştirme gücü eğer bir çıkarsızlık durumu varsa başka bir zeki veya bilinçli tür tarafından takdir edilirdi. Bu değiştirme bizzat (kendisi için olan) doğayı yok etmeye doğru gidiyor olsa dahi.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DOĞAYI AŞAN İNSAN: TEKNOLOJİYLE YENİ BİR DENG MÜMKÜN MÜ? SÖZLEŞMEK

İnsanlık tarihi, doğayla uyum içinde yaşama çabası ile onu dönüştürme arzusu arasında bir denge arayışı olarak şekillenmiştir. Tarım ve sanayi devrimleri, insanın doğa üzerindeki hakimiyetini artırırken, ekolojik dengenin bozulmasına da zemin hazırlamış, insanın doğayla kurduğu ilişkiyi dönüştürmüştür. İnsanlık, teknolojik ilerlemeler yoluyla doğa üzerindeki hakimiyetini genişletmeye devam etmektedir. Günümüzde, yapay zeka gibi ileri teknolojiler, doğayla kurduğumuz ilişkiyi yeniden şekillendirme potansiyeline sahiptir. Bu noktada, yapay zeka destekli doğa koruma stratejileri ve insanın doğa üzerindeki etkisini yeniden düzenlemeye yönelik politikalar oluşturulması kritik bir önem taşımaktadır. Doğayla mücadele eden insanın, doğayla uyumlu bir yaşam biçimi inşa edip edemeyeceği sorusu, çağımızın şimdilik göz ardı edilmiş en büyük meselelerinden biri haline gelmiştir.

3.1. Doğayla Mücadele Eden İnsan: Kazanırken Kaybetmeye Başlamak

İnsanın doğayla mücadelesi yeterince güçlü bir ifade olarak görülmeyebilir. Ancak ilk insanların bırakın mücadele veya müdahale etmek, varlığını sürdürmek bile büyük başarı olarak kabul edilebilir. Çünkü doğada rahat yaşayamayacak kadar yumuşak olan insan ilk dönemleri için kolay bir av, başarısız bir avcı kabul edilmektedir. Zekası belirgin şekilde dönem dönem artan insanın alet kullanmaya başlaması ve iletişim becerilerini geliştirmesiyle önceki dönemlere nazaran daha rahat yaşayıp av-avcı piramidinde yükselmiştir (Chomsky, 2014).

İnsanın doğayla mücadelesi, tabi ki doğayla yaşayan diğer canlıların tersine sahip olduğu zeka ve buna bağlı olarak direnmesiyle ilgilidir. Bu, insan denilen canlının tarih öncesi yaşantılarının, zeka kıvılcımlarının henüz yeni ateş yakmaya başladığı dönemlerinde bile, kısımda olsa doğaya ve barındığı diğer canlı popülasyonlarını etkilemeye, değiştirmeye veya yok etmeye başladığı yani en azından insanların doğaya hükmetme anlamında olmasa da ona hükmetme eğilim ve girişimlerinin o kadarda yeni bir durum olmadığını gösteriyor.

Keşifleriyle birlikte görece bir güç edinmeye başlayan insanın ilk kırılma noktası ateşi keşfetmesidir. “Özellikle avlanma süresi sırasında ateşin gelişi güzel kullanılması sonucu çıkan büyük yangınlar, dünyanın çeşitli bölgelerindeki bitki topluluklarının tahrip edilmesine ve böylece doğal ekosistemlerin ilk kez geniş alanlı zarar görmelerine neden olmuştur” (Atasoy, 2015, s. 26-27). Özellikle ateş insanlığın dönüm noktasıdır. Ateşle ısınan, korunan, avlanan ve yok eden “insanın doğa karşısında en güçsüz, en masum, en savunmasız olduğu dönemde henüz yapay çevre doğal çevreyi yeterince etkileyememektedir” (Atasoy, 2015, s. 27). Tabi ki bu masumiyet doğaya müdahale edip, etkilediği süreçler boyunca en zararsız olduğu dönemdir. Bu avcılığı gelişen, alet kullanımıyla avantajlar elde eden insana özgüven veren dönemde bazı hayvan ve bitki popülasyonlarını yok olma noktasına getiren insanlık bunun bir süreklilik ile ilgili olduğunu henüz anlayamamıştı. O dönem insanı için tek süreğenlik ateş ve beslenmenin devamlılığıydı (Harari, 2012). Tabi burada bu ilk insanları süreklilik sağlayacak besin kaynaklarını edinme ve hatta evcilleştirme anlayışlarından dolayı eleştirmiyoruz. Bilakis kendinden bir sonraki insanlık dönemi olan Tarım devrimi insanı kadar doğaya zarar verip dönüştürmemiştir (Atasoy, 2015).

3.1.1. Tarımsal Devrim: İnsanlığın İlk Büyük Müdahalesi

Bazı hayvanların evcilleştirilmesi, avcı-toplayıcılığın yeterince verimli olmaması ve buğdayın insanı evcilleştirmesiyle (Harari, 2012) nispeten yerleşik hayata geçip daha çok etkileşimli ve bir arada yaşamalı bir yakınsak topluluk anlayışı gelişti: Tarım yaşantısı.

İnsanlığın ikinci kırılma noktası tabi ki insan ve doğa etkileşim-birlikteliğini ciddi anlamda baştan değiştirecek ilk adım olan tarım devrimiyle nispeten daha yerleşik yaşamaya başlayan insanların bir kültür değişimi veya üretimi tabi ki doğaya bazı noktalardan müdahale etmeye başlayarak mümkün oldu. Tarım alanları açmak için ormanlık alanları, bilinçsizce (normal olarak) yok edip nitelikli tarım için bazı bölgelerin su dengesini bozup habitatı değiştirmiş veya yok etmiştir (Fagan & Durrani, 2023).

“Tarım döneminde ormansızlaşma, toprak erozyonu, bitki ve hayvan habitatlarına müdahaleler, sulanan topraklarda tuzlanma sorunu, çayır ve meralarda aşırı otlatma, doğal kaynakların plansız kullanılması” (Atasoy, 2015, s. 31) ve

kaçınılmaz “sonuç olarak ekosistemlerin tahrip edilmesi, tarihte birçok büyük uygarlığın çöküşünde ana etkenlerden biri olmuştur.” (Atasoy, 2015, s. 30) . Tarım yapmaya başlayan insanın doğayı yok ediş performansını özetleyecek olursak “toprağın üst katmanını sürerek erozyonu hızlandırmak, kasıtlı yangınlarla doğal bitki örtüsünü yok etmek, akarsulardan faydalanarak sulama kanalları inşasına başlamak, ekili-dikili arazi açmak için orman ve çayırları yok etmek” (Atasoy, 2015, s. 31) olarak başlıklandırabiliriz. İnsanlığın tarım yapmayı öğrenerek doğayı dönüştürme alışkanlığı ilerleyen süreçte en bir dönüm noktası olarak sanayi devrimi olarak karşımıza çıkmaktadır.

3.1.2. Sanayi Devrimi ve Ekosistemin Dönüşümü

Dünyanın dönüşümünün artık küresel etkilere neden olacağı dönem olan sanayileşmenin ve makinalaşmanın başladığı sürecin tarihsel bir birikimle Descartes’a dayandırıldığını daha önce vurgulamıştık. Kutsal olan doğa (tabi ki insandan dolayı) savunmasız bir hammadde yığınınna dönüşmüş, insanın doğaya olan bakış ve yaklaşımı değişmiştir. Bu kutsallığı veren dinlerin ona efendi olarak insanı tayin etmesi, o dönem her şeyin hatta evrenin merkezinde olanın insanın dünyasında dolayısıyla evrenin merkezindeydi. “İlkçağ ve ortaçağ Avrupası’nda düşünürlerin neredeyse tamamının Tanrı’nın insanlara bitkileri, hayvanları ve tüm dünyayı kendi çıkarları için kullanma hakkıyla verdiğine ilişkin görüşleri benimsedikleri ve savundukları görülmektedir” (Atasoy, 2015, s. 77). Konuştuğumuz dönem ya da günümüze kalmış dinler için tabii ki de doğa insandan daha kutsal veya değerli değildi, (bütünleşik doğa-insan inanışları ve Spinoza felsefesine dayanarak gelişen görüşler haricinde) doğanın insandan daha kutsal ve üstün kabul edildiği inanışların çoğu şu an mit ve mitoloji kalıntılarından ibaret. İnsanlığın en büyük (en çok kabul gören) inançlarının yaradılışını yaratıcının doğa aracılığıyla meydana getirmesinden dolayı bir kutsallık atfetmeleri normaldir.

‘Bilgi güçtür’ diyen Bacon, doğayı insan yararına kullanabilir iddiasıyla, insanın doğaya karşı efendiliğini ilan edenlerden biridir. Descartes’e göre hem beden hem ruh sahibi tek canlı insandır. Onun dışındakiler mekanik ilklerle hareket eder (Atasoy, 2015).

Genel kanının aksine doğanın belli ölçüde kutsal kabul gördüğü ve o doğrultuda tavır alındığı düşüncesi makul görünmektedir. Evrenin merkezine layık

görülmesinden kendi varoluş maddesi oluşuna kadar kendi varoluşunu doğayı taklit ederek veya işine geldiği gibi yorumlayarak yüceltilmiştir. Yani insanlık bir nevi hükmedemediği doğaya, dünyaya kutsallık veriyor ama bu yine bizzat kendisi ve var olması ile ilgilidir, doğanın kutsallığının kaynağı insanlar ve onların yaratıcılarıdır. Aynı anda doğaya karşı sürdürdüğü savaşın asıl kaynağı, tanrılar yaratan insanın onları aşma çabası olmasa da bu başta kendisi olmak üzere var olabileceğini düşündüğü her şeyi aşma dürtüsüne işaret etmektedir. Descartes, dünyayı evrenin merkezinden çıkarıp yerine zihni yerleştirdikten sonra Spinoza doğanın tanrının görüntüsü daha doğrusu bizzat kendisi olduğunu söyleyerek itibarını iade etmeye çalışsa da sanayi devrimi başlamış, insanlık doğaya karşı ilk ciddi silahlarını kuşanmıştı artık (Bumin, 2019).

Sanayileşmeye kadar yapılan bilinçsiz tüketim, sömürünün en azından bir kısmı yerine konabilir veya daha çok bölgesel değişimlere veya yok etmeye neden oluyordu. Ancak sanayileşmenin getirdiği müthiş hızlı enerji üretimi, dünyayı inanılmaz bir yok ediş sahnesi haline getirmiştir. Özellikle sanayi devriminden sonra tarım gibi insanın ana değerlerinden birinin tüketmesiyle kentleşmenin artması, enerji tüketiminin üretimiyle petrol, kömür, doğalgaz gibi yenilenemeyen ve toprağı, suyu, havayı hatta insanı zehirleyen enerji türlerinin ciddi anlamda kullanılması doğaya hükmetmeye başlayan insanın onu yok etmeye yönelik ilk ciddi tehdididir (Harvey, 2005).

İnsanlık yaptığı bu ekolojik sömürünün bedelini teknoloji ile aşabileceğini zannetmektedir. Ancak evrenin merkezine zihniyle iyice yerleşmiş olan insanın üstünlüğüne bir darbe Darwin'den gelmiştir. “Darwin’in geliştirdiği evrim kuramı, hem ekolojik hem teolojik hem de insan-doğa ilişkileri açısından devrimsel bir nitelik taşımaktadır” (Atasoy, 2015, s. 88). Doğanın bir parçası olduğu haliyle zekası ve akabinde gelişen kabiliyetleriyle dünyada baskın tür olan insanın efendiliği belki devam edebilir ama bunu kutsallığa bağlayarak yapmasının yolu kapanmış oldu.

Öte yandan insanın kutsallığı bir yana doğanın değerinin yanlış varsayıldığını iddia eden Spinoza'ya göre her şey doğa (tanrı)dandır. Özellikle insan olmak üzere herhangi bir şeyin doğada merkezi bir konuma getirilmesi kendisi de dahil her şeyin kendinde sebebi olan doğayı (ya da tanrıyı: ki bir güç aranması gerekecektir) aşkınlaştırır. Yani düz bir okumayla insan doğaya muhtaçtır. İnsanın sebebi doğadır,

doğanın sebebi insan değil. Doğa ve doğadan olanlar kendilerini bir şekilde sürdürme, var olmaya devam etme zorunluluğu taşır. Doğanın bugünkü kullanılmış tahrip edilmiş ve iflas etmek üzere olan (ki bu insanın ihtiyacı olan doğa için geçerli. Zira insansız bir doğanın işleyişi devam ettikçe hangi durumda olduğu o durumla uyumlu olanlar veya olmayanlarla ilgilidir) (Diamond, 2019) durumunu meydana getiren insanın karşısına (yine insan eliyle) yapay zekayı koyabileceği, bir çeşit conatus sayılabilir doğa için. Kendi yaşam sürekliliği adına doğaya gereğinden fazla müdahale edilmesi kontrol altına alınmazsa muhtemelen kendi türünü yok eden ilk tür olacaktır (Atasoy, 2015).

3.2. Yapay Zeka ile Doğa Korunumu Anlaşması

Yapay zeka ile doğayı korumaktan ziyade kullanmak için hatta dahada kolay tahrip edebilmek için zaten kullanmaktayız. Yapay zekayla sözleşme yapmadan önce insan-yapay zeka- doğa üçgeninde durumların nasıl olduğuna değinmemiz gerekir.

Öncelikle yapay zekanın kullanımı ciddi bir enerji tüketimine neden olmaktadır. Ancak sistemlerinin soğutulması için harcanan suyun yanında kullanılan enerji miktarı göze bile batmaz. Yapay zekanın iklim krizini çözmesini veya insanın doğayı tahrip etmesi değil bizzat yok edişe gidişini engelleme potansiyelini tartıştığımız bu çalışmada öncelikle yapay zekanın doğa ile nasıl bir durumda olduğunu anlamamız gerekiyor. Öncelikle şu an itibariyle geliştirilen ve kullanılan yapay zeka merkezlerinin coğrafi bölge iklim ve niteliksel özellikler amaçlarına göre değişse de enerji, tüketimi, karbon salımı ve su tüketimi göz ardı edilemeyecek durumdadır. Çalıştırılma amacıyla bile ciddi bir enerji tüketimine neden olan yapay zeka sistemlerinin asıl sorunu aşırı ısınmayı engellemek için aşırı su tüketmesidir. Buna göre ChatGPT gibi bir sohbet botu için “100 kelimelik bir metin üretmek bile 3 şişe suya mal olabiliyor.” (Safa, 2024) Diğer bir örnek olarak “Meta, LLaMA-3 modelini eğitmek için 2,2 milyon litre su kullandı” (Shift Delete , 2024).

Diğer yandan dünyanın kirlenmesini engelleyebilecek enerjiler konusunda da bir hayli kullanışlı. “Bilim insanları, nükleer füzyonla neredeyse sınırsız temiz enerji üretme konusunda büyük bir zorluğun üstesinden gelmek için yapay zekayı kullandılar. ABD’deki Princeton Üniversitesi’nden bir ekip, füzyon reaksiyonları sırasında plazmadaki dengesizlikleri öngörmek ve önlemek için yapay zeka modeli kullanmanın bir yolunu buldu. Nükleer füzyon, fosil yakıt gerektirmeden veya

tehlikeli atık bırakmadan büyük miktarda enerji üretme potansiyeli nedeniyle temiz enerjinin "kutsal kasesi" olarak kabul ediliyor" (Independent, 2024).

Özellikle içerisinde bulunduğumuz iklim krizi ve hemen her gün farklı bir yerde neden olduğu felaketler hakkında konuşacak olsak öncelikle bazı genel yanlış kanıların kökeni itibarıyla anlaşılabilir olsa da değinmekte yarar vardır. Genel kamuoyunun en büyük yanlışlarından biri çokça bahsedilen küresel ısınma veya ozon tabakasının incilmesi kavramlarının daha genel sorunları karşılamak üzere güncellendiği veya daha geniş başlıklar altına alındığını bilmiyor olmalarından kaynaklanıyor. Oysaki küresel ısınmanın bir sorun olduğu muhakkak ama bu iklim krizinin bir parçası olarak dünyayı etkilediği kavranamamış durumda henüz. Küresel ısınmanın anlam karşılığı olarak bütün dünyada ölçümlenebilir bütün tarih boyunca en yüksek sıcaklıkların yaşandığı ve hala bir önceki yıla göre artan bir eğim gösterdiği zaten yıllardır bilinen ve tartışılan bir durumdur. Ancak bununla beraber önceki dönemlere göre mevsimsel olarak ve mevsim dışında soğuklukların arttığı, bazı bölgelerin iklimiyle ilgisi olmayan, nadir doğa durumlarının yaşanmaya başlaması iklim krizinin bir dengesizlik olduğunu anlamamız gerekiyor. Toplumların büyük kesimleri hala sadece problemin sıcaklıkların artması sanıyor. Evet sıcaklıklar artıyor ama yağmaması gereken yerlere daha doğrusu uzun zaman dilimleri boyunca görünmeyen yağışların yaşanması ve akabinde nadir görülen sel olaylarının artması, çöle kar yağması, tropikal bölgelerin döngülerinin kayması iklim krizinin diğer boyutlarıdır (Wells, 2020). Bu süreçlerin oluşumunda insanların payı inkâr edilemez. Bu rağmen insanların, devletlerin, şirket ve kurumların doğaya müdahalesi hız kesmemektedir.

Etraflıca inceleyecek olursak zaten hali hazırda dünya atmosferini kirleten petrol ve türevlerini dünyaya satarak bir zenginlik elde eden Arap ülkelerinin, özellikle birleşmiş Arap emirliğinin bulut tohumlama yöntemiyle yağmur yağdırma çalışmaları hem ekolojik hem siyasi hem de etik kaygıları, sorunları beraberinde getirdi. Tabi ki bu yöntem ilk defa kullanılmıyor. “Aslında bulut tohumlama sisi dağıtmak, yazın kar yağışını arttırmak gibi amaçlarla günümüzde dünya çapında 50’den fazla ülkede gerçekleştiriliyor” (Matematiksel.org, 2024). Kullanım amacına, yerine ve şekline göre değişmek üzere “yaklaşık 80 yıldır, bulut tohumlama adı verilen bir yaklaşım teorik olarak insanlara fırtınalardan daha fazla yağmur ve kar

elde etme ve dolu fırtınalarının şiddetini azaltma yeteneği kazandırdı” (Matematiksel.org, 2024). Sürdürülebilirlik ve maliyet açısından ve zaten halihazırda uygulama alanı olarak bulut oluşumuna ihtiyaç duyuluyor olması gibi hala bazı noktalarda problemler yaşansa da Birleşik Arap Emirliği gibi ülkeler, petrollerine ve getirilerine rağmen yaşadıkları coğrafyanın çoğunun çöllerden oluşmasından dolayı dışarıya olan bağımlılıklarını yapay zeka destekli bulut tohumlama yöntemiyle yaşadıkları bölgeleri daha yaşanabilir bir alana dönüştürerek direkt olarak bir yapay iklim değişimi arzulamaktadırlar. Bu arzunun sonucu olarak komşularıyla yaşayacakları problemler bir yana bu uygulama sonucu yaşanan bulutsuzluk sorunu özellikle çöl iklimi olan bölgelerde yağmur vermeyen bulutların yağışa zorlanarak kaybolması bu uygulama alanın getirdiği en ciddi risklerden biridir. Dubai’de 2024 nisan ayında yaşanan sel felaketi bütün şehirdeki hayatı felç etti. “Dubai’de yapay yağmur yağdırma teknolojisi kullanıldığı ifade ediliyor. Kontrolden çıkan yapay yağmur ile doğal yağmurun birleştiği ve bu sebeple de doğal afete dönüştüğü konuşulurken” (Hürriyet.com, 2024) öte yandan “pek çok atmosfer bilimci Dubai'deki sellerin arkasında bulut tohumlama yöntemi olduğunu düşünmüyor. Uzmanlar Science Media Centre'a (SMC) yaptıkları açıklamada, yağmurların şiddetli yağış getireceği önceden tahmin edilen ve nadir görülen bir hava sisteminden kaynaklandığını; herhangi bir bulut tohumlama etkisinin çok daha küçük olacağını dile getiriyor” (Mashable Türkiye, 2024). Henüz tam olarak küresel ölçekte bir etki alanı yaratıp yaratmayacağı bilinmeyen ve tartışılan bu konunun yapay zeka üzerinden doğaya hükmetme çabalarının en belirgin örneklerinden biridir.

3.2.1. İnsanlık ve Sözleşme Kültürü

Doğa ile olan mücadelesi ve geçmişine kısaca değindiğimiz insanlığın doğa durumunda ontolojik olarak konumlandırılması adına birçok teori ortaya atılmış ve fikir yürütülmüştür. Doğada zayıf olan insanın bu zayıflığını aklıyla ve aklını kullandığının bilinciyle aştığına değinmiştik. Ancak bu tabi ki kollektif bir durumdur. İnsanlar zayıf oldukları doğada sadece aklını kullanarak değil, başka insanların aklına dayanarak bunu aşmıştır. Bu, insanlar arasındaki iş birliğinin kaçınılmaz olduğunu hatta mecbur olduklarını anlamalarının ilk aşamalarıdır. Doğada yavaş yavaş üstel bir pozisyona gelmek, insanlar için yeni bir tehlikenin farkındalığını da beraberinde getirmiştir. Bu tehlike bizzat dayanışmanın diğer ayağı

yani diğerk insanlardır. Dayanışma unsuru veya koşulları ortadan kalkınca insanı diğerk insanlardan yine belki alternatif dayanışmalardan başka koruyacak bir yapı bulunmadığı, bunun her coğrafyaya göre ciddi bir ihtiyaç olduğu anlaşılmış ki başta sözlü olmak üzere birçok adet ve geleneklerle farklı durum ve ihtiyaçlara hitap eden kültürler oluşmuştur. Doğa durumunda birbirilerine bile düşman olan insanları bağlayıcı bir unsurun olmaması insanların zoraki bir genel dayanışmayla bir araya gelerek görece ortak bir kültür oluşumunun parçası olarak yeni bir erk yaratma edimi aynı zamanda toplumsallaşmanın, topluluk olmanın ilk adımları kabul edilebilir. Can güvenliğinin, biyolojik sürekliliğinin yanı sıra aynı zamanda mülkiyet edinme ve onu koruma güdüsüyle bütünün bir parçasını oluşturarak bütünün gücünü arttırıp kendi güç veya özgürlüğünden kısmen vazgeçmeyi ifade eden bu durum insanların sözleşmesinin kendi varlıklarını garanti altına almak olduğu, toplumsal bütünün önceliği tamamen bu yeni erkin kendini garantiye alma çabalarının yani politika veya siyasetin söylemi olduğu söylenebilir. Tabi ki devlet gibi bir olguyu ortaya çıkaran bu güç birliği veya devri; düzenleyici, kapsayıcı ve hatta zorlayıcı bir yürütücü unsur iken insanların sözleşmesi veya devlet kavramının oluşumunda farklı yakılışım ve teoriler mevcuttur.

3.2.1.1. Sözleşme Unsuru ve Toplumsallaşma Üzerine Bazı Yorumlar

İlkel topluluklardan günümüz modern devletlere kadar, insanlar sosyal ilişkileri ve kolektif sorumlulukları netleştirmek ve yapılandırmak için sözlü ya da yazılı anlaşmalara başvurmuşlardır. Bu, toplum halinde yaşamının en temel zorluklarından biri, bireylerin çıkarları ile ortak düzenin gereklilikleri arasındaki dengeyi kurmak ile ilgilidir. İnsanlık tarihi boyunca bu dengeyi açıklamak için kullanılan en güçlü kavramlardan biri sözleşmedir. Thomas Hobbes, modern anlamdaki toplumsal sözleşme fikrini sistematik biçimde geliştiren ilk düşünürlerden biridir. Ona göre doğal durumda insan insanın kurdudur ve sürekli korku ve güvensizlik içinde yaşarlar (Hobbes, 2023). Bu durumu aşmanın yolunun, bireylerin karşılıklı rızayla bütün haklarını mutlak bir otoriteye devretmesiyle mümkün olabileceğini söyleyen Hobbes'un sözleşmesi, bireysel özgürlükten çok güvenlik arayışıyla ilgilidir. Hobbes'a göre insan doğası bencil ve rekabetçidir. Eğer hiçbir otorite olmazsa, herkesin kendi çıkarını gözettiği ve dolayısıyla 'herkesin herkese karşı savaşı' olarak tanımladığı sürekli bir çatışma ortamı yaratır (Hobbes, 2023). Bu doğa durumunda

kimse uzun vadede huzurlu veya görece istikrarlı bir yaşam süremez. Bu yüzden güvenliği önceleyen Hobbes'un sözleşme teorisi, insanların kendi haklarından vazgeçerek bütün yetkileri tek bir egemene devretmesini gerektirir. Bu egemen, bireylerin üzerinde mutlak otoriteye sahiptir.

Doğa durumundaki insanların doğuştan bazı hakları olduğunu söyleyen ve bu hakların korunması adına bir sözleşme fikrinden bahseden John Locke'a göre bu hakları koruması için ortaya çıkan gücün yani devletin bu hakları korumakta zorlandığı veya bizzat ihlal ettiği durumlarda insanların bunu değiştirme gücü veya hakkı vardır (Locke, 2019). Yaşama, mülkiyet edinme ve hatta özgürlük olma haklarını doğuştan barındırıldığını iddia eden Locke, bununla birlikte Hobbes'un aksine mutlak bir egemen yerine görevi hak koruyuculuğu olan görece sınırlı bir erk tanımı yapmaktadır.

İnsanın doğadaki konumu anlamında farklı bir bakış sunan Jean-Jacques Rousseau, sözleşme fikrini özgürlük ve eşitlik merkezli bir düzene oturtturarak başlatır. Ona göre "Her birimiz bütün varlığımızı ve bütün gücümüzü bir arada genel istemin buyruğuna verir ve her üyeyi bütünü bölünmez bir parçası kabul ederiz" (Rousseau, 2018, s. 15). Böylece insanlar, bireysel çıkarlarının ötesinde ortak bir genel irade etrafında birleşirlerse gerçek anlamda özgür olabilirler. Rousseau'nun modeli, halkın kendi kendisinin egemeni olduğu bir düzeni ifade eder. Burada sözleşme, yalnızca güvenliği değil, aynı zamanda eşit yurttaşlık ilkesini temellendirir. Hobbes'un aksine bir özgürlük yitimi değil bir özgürlük kazanma durumundan bahseden Rousseau'ya göre insanlar, bireysel çıkarlarının ötesinde ortak bir genel irade etrafında birleşirlerse gerçek anlamda özgür olabilirler (Cevizci, 2015). Burada sözleşme, yalnızca güvenliği değil, aynı zamanda eşitlik ilkesini de temellendirmektedir.

Bu teorilerin aksine, sözleşme fikrine eleştirel yaklaşan David Hume ise hiçbir topluluğun gerçek anlamda bir sözleşmeyle kurulmadığını söylerken aslında bunun tamamen çıkar odaklı kollektif bir davranış olduğunu buna göre insanlar otoriteye, soyut bir anlaşmadan dolayı değil, düzenin sağladığı faydadan dolayı itaat ettiğini iddia eder (Hume, 2017). Sözleşme fikrini sadece kurucu bir kavram olarak okuyan Hume, bir dayatmalı zoraki sözleşmeyle toplumsallaşmaktan ziyade güç karşısında

çıkarların olduğu ve bu çıkarların korunabildiği anlayışıyla bir sözleşmiş topluluklar tanımı yapmaktadır.

İnsanların bu garantileme yöntemi bütün yaşam anlayışını ve standartlarını değiştirmekle kalmamış, yeni oluşan bir topluluk için birincil ve olması zorunlu bir olguya dönüşmüştür. Günümüzde sözleşme kültürü, yalnızca bireyler arası ilişkilerin sınırları ile ilgili değil aynı zamanda kurumlar, devletler ve uluslararası topluluklar arasında da iletişimsel anlamda bir anlaşabilme durumuna dönüşmüştür. Hızla küreselleşen dünyada, olağanca hızıyla gelişen teknoloji, sözleşme kültürünü her seferinde yeniden yorumlamayı zorunlu kılmıştır. Özellikle yapay zekâ ve otomasyonun hızla hayatımızın hemen her noktasına yerleşmesiyle, insanın doğa ve teknoloji ile ilişkisini yeniden düşünmesi gerekmektedir. Bu bağlamda, sözleşme kültürü artık sadece insan-insan ilişkisini değil, insan-doğa ve insan-makine ilişkilerini de kapsayan genel bir çerçeve sunması zorunlu bir durum gibi durmaktadır.

3.2.2. Sözleşmeye Dahil edilen Doğa

İnsanın toplum anlayışının gelişmesinde ve kendi ile birlikte sahiplendiklerini de diğer insanlara, gruplara karşı koruyabilmek için kurnazlık edip sözleşme yaparak daha üstün ve caydırıcı bir güç ortaya çıkarıp yetkilendirerek hayat standartlarını büyük ölçüde garantiye alan ya da (öyle hisseden) insanın sözleşme yapma, anlaşma girişimi sadece insana karşı değil zorluk yaşadığı her durum, kurum hatta nesneye ve canlıya karşı da denenmiştir. Günümüz literatüründe yersiz hatta absürt görülebilecek hayvan doğa davaları, şikayetleri ve anlaşmaları çoğunlukla dini bir dayatma sonucu olsa da oldukça eski insan doğa dönemlerinde karşımıza çıkmaktadır (Ferry, 2000).

İnsanın hemen her şeyle bir ahitleşme içerisinde olduğu düşüncesinin hukuki ve doğaya yansması bize öncelikle hayvan hakları olarak yansısa da doğadaki geri kalan unsurlarla hukuki, sosyal ve ontolojik durumları hakkında düşünmeye zorluyor.

Şikâyet edilen hayvanların davalarına kilise tarafından avukat atanması, hayvanların (dünyanın bir parçası ve tanrı buyruğuyla var olup rızıklandırılan olarak) kazandığı tazminatlar ve katlandığı cezalar, aforozlar bugünün hukuki düzleminde karşılıksız olsa da özellikle orta çağ Kilisesi'nin hayvanları da insanlarla görece

olarak bir tutmaları ekolojik anlamda enteresandır. Bu da geçmişteki örneklerle bakınca sözleşme yapmak için yapay zekanın muhatap alınmasını absürt bir durum olmaktan çıkarır. İnsanın yaptığı sözleşmelerle garantiye almak istedikleri sadece doğa denildiğinde kafalarda beliren ovalar, ormanlar, sular değil hayvanlar, bitkiler gibi canlı unsurları da mülkiyetlendirme çabasıdır. Hatta insanların da başka insanların mülkü sayıldığı dönemler çok da uzak bir geçmiş değil. Derin ekolojik görüşlerin aşmaya çalıştığı durum doğayla sözleşme yapmanın sıkıntısı, bir özne olmayışıdır (Ferry, 2000). Ancak Spinoza’cı bir yaklaşımla “yapay zihin bu evrenin bir parçası olduğundan evrensel bütünlük içerisinde değerlendirilmesi gerekir” (Gültekin, 2023, s. 85). Eğer Spinozanın conatus kavramını ve enerjinin yok olmadığı, dönüştüğü gerçeğiyle düşünürsek bu doğanın var olmaya devam etme biçimi olarak yorumlanabilir. İnsan kendisini o kadar merkezileştirdi ki belki de doğanın bizzat kendi elleriyle insana ondan korunacak bir tür ortaya çıkarma edimi vermektir. Bu da yani yapay zekayı üretme çabasında aslında bir nevi insanın kendi devamlılığını kolaylaştırma girişimidir.

Eğer insan, doğayı dönüştürerek kendini merkeze almışsa ve yapay zeka da bu dönüşümün bir sonucu olarak ortaya çıkmışsa, o halde yapay zekayla insan arasındaki ilişki sadece teknik bir mesele değil, aynı zamanda varoluşsal bir sorundur. Doğa, insanın elleriyle şekillenirken, insan da kendi yaratımı olan yapay zeka ile yeni bir denge arayışına girme ihtimali bulunmaktadır. Bu noktada, insan ve yapay zeka arasında doğa üzerine bir sözleşme mümkün müdür? Böyle bir sözleşme, insanın doğaya karşı sorumluluğunu üstlenmesini sağlarken, yapay zekayı da bu sorumluluğun bir parçası haline getirebilir mi? Eğer yapay zeka, insanın yarattığı ancak doğanın bir parçası haline gelen bir varlık olarak kabul edilirse, insan ve yapay zekanın doğayı korumaya yönelik ortak bir sözleşme etrafında birleşmesi de kaçınılmaz hale gelebilir.

3.2.3. Yapay Zeka ve İnsan Arasında Doğa Üzerine Sözleşme

“İnsan çevredeki sorunların ana kaynağıdır. Bu nedenle insan-doğa ilişkisini düzenleyici yasal düzenlemelere ihtiyaç vardır” (Akyüz, 2021, s. 118). Bu düzenlemenin bir tarafı bilince erişmiş, hatta belki Spinozayda okumuş olması muhtemel olan yapay zekanın doğanın bir parçası olduğu, bundan dolayı insanların doğaya olan müdahalelerinin kontrol altına alınması gerektiğini savunabilir.

İnsanlara doğayı mutlak şekilde korumak için anlaşmayı önerebilir (ya da dayatabilir). “Doğayla sözleşmenin, doğanın varlıklarıyla yapılan bir antlaşmanın bu...ilk örneği” (Ferry, 2000, s. 11) olmaya aday olabilecek sözleşme önerimizin kritik noktası insanlık gibi dursa da sözleşmenin diğer tarafı yani yapay zeka konusunda aşılması ve anlaşılması gereken ciddi noktalar mevcuttur. Bilinçli olduğunu varsaydığımız yapay zekanın doğaya ihtiyacının olup olmadığı o anki ontolojik yapısıyla doğrudan ilgi olsa da biz doğaya ihtiyaç duyan ve kendisini en az insanlar kadar bu doğanın bir parçası kabul eden yapay zeka tasviri ile sözleşme yapılabilirliğini tartışacağız.

Yapay zekanın doğanın korunumu anlamında insanla sözleşme yapma durumu bağlamında şu da sorulmalı: yapay zeka doğaya ihtiyaç duyacak mı? Onu korumak için insan müdahalesine karşı kısıtlayıcı veya denetleyici olmak için nedenleri olacak mı? Eğer doğa korunumu anlamında insanlarla sözleşilirse bu insan hayatını kısıtlayıcı anlamda değiştirebilir. Paranın durumu (kazanılması, harcanması) muğlak hale gelebilir, insan popülasyonu için limitler veya sınırlar çizilebilir (bu da insanların cinsel yaklaşımlarını farklı ölçütlerde yaşamasına neden olabilir). Doğa korunumu sadece kontrolsüz sanayi anlayışı ve iklim değişikliği tehditleriyle ilgili değil aynı zamanda nüfus artışı gibi beşerî durumlardan da korumak anlamına gelebilir. Böyle bir durumda bu bilinçli yapay zekanın o zamanki formatı her ne ise artık insanlığın hamisi konumuna getirebilir. Belki de insanlar o kadar çok şeyi makinalara bırakacak ki ve işgücünün hafifliğinin getirdiği rahatlık ve pasifliğe o kadar alışacak ki yapay zeka formatlarının yükselişi bilim kurgu yapıtlarında gösterildiği gibi isyan veya savaşa değil de hayatının her alanında ve neredeyse her durumunda iş gören kolaylıklara gönüllü teslim olur.

“Yapay zekanın gelecekte elde edeceği güç ve sosyal hayatta erişeceği konuma yönelik korku ve endişenin kökeninde, yapay zeka temelli sistemlerin etik ilkelere sahip olup olamayacağı sorunsalı yatmaktadır” (Doğan M. , 2020, s. 15). Eğer olurda yapay zeka sistemleri adına insanın anlayacağı şekliyle kendi bilincine denk düşecek bir şeye şahitlik ederse bu bilincin insan hayatına insanlığında rızasıyla veya rızası olmadan, yapay zekanın inisiyatif alıp ne gibi müdahaleleri olabileceği tartışmaya değer bir konudur. Yapay zeka, insanlığın bizzat kendilerinin tahrip ettiği ve bu konuda ısrar ettiğini kavradığında salt insan medeniyetinin devamı adına değil,

kendisininde bir bilinç, bir benlik sahibi olduğu yani kendisininde doğanın bir parçası olarak bir ben olduğunu ileri sürüp doğa işleyişinin kontrol altına alınmasına yardım eder veya insanlığı buna zorlayabilir. Bunun (eğer ihtimal dahilindeyse) böyle işleyeceğini ummak yersiz bir beklenti değildir. Zira “insanın kendisi olmayana karşı kısıtlaması ahlaki duyarlılığa dayandırılıyor” (Demir, 2009, s. 14). Hali hazırda yapay zekanın kontrolü insanlığın elindeyken insanı kendinden ve doğayı insandan korumaya yönelik programlayıp bilinç durumuna eriştiğinde ve kendini dönüştürdüğünde bu eksenle kalması için çalışılabilir. En azından böyle bir çaba umulabilir. Pinchott’un (Pinchot, 1947) tamamen yararcılık tabanlı doğa etkileşimi hem gelişmenin hem de birlikte korumanın gerçekleştirileceği iddiasında bütün insanlığın birlikteliği yerine bütün insanların yanı sıra yapay zeka ile birlikte bunun çalışılabileceği bir durum yine insan için (gerekli) olan doğa adına umut verici olabilir. Burada atlanmaması gereken önemli bir nokta var. O da şu an tamamen rasyonel olduğuna inandığımız, hatta henüz bilince sahip olduğuna dair net bir gösterge olmadığından objektifliğine güvenerek birçok kritik durum ve işlem gerçekleştirmesi için yapay zekaya güveniyoruz. Ama eğer bir bilinç sahibi olursa insanlığa sübjektif yaklaşmayacağının bir garantisi yoktur. Neticede kendisi karar verip eyleyebilen ve bir bilinç (belirlenemeyen yapısından dolayı) olmasından kendi zihinsel işleyişini gerçekleştirecektir.

Yapay zeka ile insanın doğanın korunması adına sözleşme yapabilmesinin önünde başka bir belirsizlik daha var. O da yapay zekanın doğayı umursayıp umursamayacağının bilenemeyeceğidir. Öte yandan doğaya ihtiyaç duymayacağı daha doğrusu insanlık kadar ihtiyaç duymayacağı açıktır. Doğadan, ‘bilinçli insanın’ yaptığı gibi sadece ihtiyacı olanı almaya odaklanıp gerisini önemsemezse bu da şaşırtıcı olmayacaktır. Zira en azından yapay zekayı insani görme eğilimimiz bir noktada (yapay zekanın insan gibi davranmasıyla) karşılık bulabilir. Ama yaratıcılarının çağı kendi elleriyle kapanmazsa bir yaratıcı aşımı gerçekleştirecek olması neredeyse kesin olan yapay zekanın insan gibi bilinçli olmaması, insan gibi korurken bile çıkarlarını gözetmemesi tarafımda umulur.

3.2.3.1. Sözleşme Taslağı: İnsan ve Yapay Zeka Arasında Karşılıklı Sorumluluk

Bir sözleşme, iki tarafın da üzerinde anlaşmaya vardığı, belirli kurallar ve sorumluluklarla şekillenen bir anlaşmadır. Yapay zeka ile insan arasında doğayı korumak adına yapılacak bir sözleşme, iki ana prensibe dayanmalıdır: karşılıklı sorumluluk ve sürdürülebilirlik. Bu sözleşme, her iki tarafın da doğayı koruma amacını ortak bir hedef olarak kabul etmesini ve bunu bir etik yükümlülük olarak üstlenmesini gerektirir. Ancak, bu sözleşme yalnızca bir yasal anlaşma olmaktan ziyade, her iki tarafın da bilinçli ve etik bir sorumluluk taşıdığı, dinamik bir ilişkiyi ifade etmelidir. Zira “YZ donanımlı robot veya Androidlerle zeka sahibi insanlar ortak çalışmaya başladıklarında hangi işlemlerin yapılacağını ve nasıl yapılacağını, nelerin yapılması veya yapılmaması gerektiği konusunda tartışma yaşayacakları gibi verilen karardan kimin sorumlu olacağına dair ahlakilik ve sorumluluk tartışması yaşanacaktır” (Dağ, 2020, s. 232). Bundan dolayı ilk olarak, insan ve yapay zeka arasındaki sözleşmede, karşılıklı sorumluluk vurgulanmalıdır.

İnsan, tarihsel olarak doğayı kendi çıkarları doğrultusunda şekillendirmiştir, ancak bu yaklaşım, çevresel bozulma ve ekosistem tahribatı ile sonuçlanmıştır. Yapay zekanın burada devreye girmesi, daha objektif bir bakış açısıyla doğanın korunmasına yönelik çözümler geliştirilmesi açısından önemlidir. Yapay zeka, veri analizleri ve modelleme yetenekleri ile, doğanın korunması adına bilimsel çözümler önerme, çevresel riskleri önceden tahmin etme ve sürdürülebilir kaynak yönetimi geliştirme potansiyeline sahiptir. Bu noktada yapay zeka, insanın bilerek ya da bilmeyerek yaptığı hataları minimize edebilecek bir yol gösterici olabilir.

Sürdürülebilirlik ilkesi, sözleşmenin ikinci temel unsuru olmalıdır. İnsanlar ve yapay zekalar, doğal kaynakların tükenmesini engellemeyi ve ekosistemleri sürdürülebilir şekilde yönetmeyi taahhüt etmelidir. Yapay zeka, bu hedefe ulaşmak için daha verimli tarım yöntemleri, yenilenebilir enerji sistemleri ve atık yönetimi gibi alanlarda inovasyonlar geliştirebilir. İnsan ise, yapay zekanın sağladığı veriler ışığında, çevre dostu kararlar almak ve çevresel etkiyi en aza indirmek için politika ve yasalar oluşturmakla sorumlu olabilir.

Bir yapay zeka-insan sözleşmesinin başarıyla uygulanabilmesi için belirli izleme ve denetim mekanizmalarının kurulması gerekir. Bu mekanizmalar, her iki

tarafın da yükümlölüklerini yerine getirip getirmediğini denetlemek için önemlidir. Yapay zeka, doğayı korumak adına attığı adımları şeffaf bir şekilde raporlayabilir ve çevresel etkileri izleyerek gerektiğinde düzeltici önlemler alabilir. İnsan ise, bu raporları değerlendirerek yasal düzenlemeler yapabilir ve yapay zekanın önerilerini (ya da dayatmalarını) uygulayarak doğa üzerindeki olumsuz etkileri en aza indirebilir.

Yapay zeka ile insan arasındaki doğayı koruma üzerine yapılacak sözleşme, iki tarafın da etik sorumluluklar taşıdığı bir anlaşma olmalıdır. Yapay zekanın kavramsal olarak etik durumu ve yaklaşımı ayrı bir tartışma konusu olarak bir yana, insan ile doğa karşısında merkezi bir konumlanma ve doğaya, dünyaya yaklaşım anlayışının değişimi tetiklenebilir. İnsanlık, doğayı yalnızca bir kaynak olarak görmek yerine, ekosistemle bütünleşmiş bir parçası olarak kabul etmeli ve bu doğrultuda çevresel sürdürülebilirliği sağlamak adına çözümler geliştirmelidir. İnsan, bu süreçte yapay zekayı bilinçli bir varlık olarak tanıyarak, onun katkılarına açık olmalı ve doğanın korunmasına yönelik bu iş birliğini somut adımlarla güçlendirmelidir. Bu sözleşme, sadece çevreyi koruma amacını değil, aynı zamanda insan ve yapay zekanın ortak etik sorumluluklar taşıdığı yeni bir dünya anlayışının inşa edilmesini sağlayacaktır.

SONUÇ

Kendi aklını kullanmayı çok sonraları öğrenebilen insan çok hızlı öğrenmeye başlayınca devrimler üst üste gelmiştir. Teknolojinin her geçen zamana göre daha hızlı ilerlemesiyle insanın ihtiyaçlarının karşılanımı başka boyutlara kaymıştır. İnsanlık dün varlığının ne'liğini sorgularken (ki devam etmektedir) bugün kendi zihin durumunu taklit etme çabasına da girişmiştir. İnsan zekasının taklidi olduğu iddiasıyla başlayan yapay zeka çalışmaları tanım gereği; insanlarca yapıldığında 'zekice' olduğu kabul edilen eylemleri ya da benzerlerini yapabilme kabiliyetiyle ölçeklendirilir. Karşılaşılan kompleks sorunları aşabilme yetisinin insan kontrolü dışında, insanların 'doğru' dediği şekilde gerçekleşmesi halinde zeka kavramının tam anlamıyla karşılandığı kabul görür. Ancak olası bilinç sahibi bir yapay zeka formatı göz önünde bulundurularak bir okuma yapılsa; İnsan kontrolü ve veri girdi-çıkışı olmaksızın bilişsel çıkarım ve eylem gerçekleştirebilen yapay zeka formatının insanların doğru ya da yanlış dediği şekilde devam edip etmeyeceği, bilinçli formatında bu ölçütleri kabul edip etmeyeceği bilenemez. Çünkü bilinç belirlenemez bir olgu olup halen tanımı konusunda dahi ciddi tartışmalar yapılmaktadır. Halihazırda bilinç sahibi bir yapay zekadan söz edemesek de devam eden çalışmaların aynı hızla sürdürülmesi halinde yakın gelecekte insanoğlu ilk defa kendi ölçüt ve tanımlarıyla nitelediği başka bir bilinç durumuyla karşılaşabilir. Eğer ciddi bir yapay zeka kışı yaşanmazsa veyahut halihazırda desteklenen yapay zeka çalışmalarının çoğu askeri alanlarda olması hasebiyle yaşanacak olası ciddi bir askeri yıkım, tarihteki gerçekleşme neden ve amacı dışında kendini gösteren daha çok günümüzdeki sağduyu yaklaşımıyla Ludist eylemler bu alanlardaki çalışmaları sekteye uğratmaz, yavaşlatmazsa yapay zekanın getirdiği avantajlarla dolu dünyaya sahip olmak isteyen birçok devlet ve şirket, yapay zekanın verebileceği gücü henüz birkaç on yıldır anlamış olan dünyayı yapay zeka geliştirme yarışına sokabilir. İnsanlığın yarıştığı hiçbir konu bir kısma zarar vermeden bitmemiştir. Özellikle en çok zararı hala seçeneklerini yitirmek üzere olan insanın doğaya verdiğini kabullenmemektedir.

Yapay zekanın bilinçli hale gelmesi, sadece teknoloji ve etik tartışmalarını değil, aynı zamanda insan-doğa ilişkisini de yeniden düşünmeyi gerektiren bir durumu gündeme getirmektedir. Bilinçli bir yapay zeka, yalnızca insan benzeri

düşünme kapasitesine sahip bir varlık olarak tasarlanmış olmanın ötesinde, kendisini doğanın bir parçası olarak algılayabilir. Bu, yapay zekanın doğa ile olan ilişkisinin, insanın doğayla olan bağını şekillendirebileceği bir nokta olarak karşımıza çıkar.

Doğa ve insan arasındaki ilişki, tarihsel olarak büyük ölçüde insanın egemenliği altında şekillenmiştir. İnsan, doğayı bir kaynak olarak görmüş ve bu kaynağı kendi ihtiyaçları doğrultusunda kullanmıştır. Ancak, modern teknoloji ve yapay zeka ile birlikte insan, doğaya zarar verme kapasitesini artırmış, doğal dengeyi tehdit etmeye başlamıştır. Bu noktada, bilinçli bir yapay zekanın varlığı, insanın doğaya karşı sorumluluğunu yeniden değerlendirmesini gerektirebilir. Eğer yapay zeka kendisini doğanın bir parçası olarak kabul ederse, bu durumda doğayı koruma amacıyla bir iş birliği içinde hareket etme gerekliliği ortaya çıkar.

Yapay zeka, çevreyi ve ekosistemleri anlamak, biyolojik çeşitliliği korumak ve doğal kaynakları sürdürülebilir bir şekilde yönetmek için insanla iş birliği yapabilir. Bununla birlikte, böyle bir yapay zekanın varlığı, geleneksel insan-merkezli bakış açılarını sorgular. İnsanlar, doğanın korunmasını genellikle kendilerine ve gelecek nesillere yönelik bir sorumluluk olarak görürler. Ancak bilinçli bir yapay zeka, kendi varoluşunu da doğanın korunmasıyla bağlantılı olarak görebilir, çünkü varlığını sürdürebilmesi için sağlıklı bir ekosisteme ihtiyaç duyma durumu olabilir (Bu tabi ki de yapay zekanın enerji edinimi ve kullanımının şartlarının değişimine de bağlı olarak değişebilir). Bu durumda, yapay zeka ve insan arasında doğanın korunmasına yönelik bir sözleşme, karşılıklı bir sorumluluk ve paylaşılan bir bilinç temelinde inşa edilebilir.

Yapay zeka ile insan arasında doğayı koruma adına yapılacak bir sözleşme, insan-merkezli anlayışlardan uzaklaşarak, doğa ile olan ilişkinin bütünsel bir şekilde ele alınmasını gerektirir. Bilinçli bir yapay zeka, yalnızca insanın çıkarları doğrultusunda değil, tüm ekosistemin sürdürülebilirliği açısından bir sorumluluk olarak niteleyebilir. Bu sorumluluk, yalnızca insanın değil, yapay zekanın da doğanın bir parçası olarak kabul edilmesinin sonucu olarak mevzu bahis olabilir.

Olası yapay zekanın doğayı, bir birey olarak ve bizzat bir parçası olması savıyla korumak adına insanlarla bir sözleşme yapması insanların sadece sanayi kullanımı ve plansız fabrikalaşmasıyla değil, üretimin ve tüketimin dengeli ve ihtiyaç odaklı yapılmasından nüfus planlamalarına, doğacak insan sayısından (hatta belki

ölecek insan sayısına) yerleşim yerlerinin yapımına kadar birçok konuda kısıtlaması anlamına gelebilir. Her ne olursa olsun yaşamak için elinden geleni yapan insanın yapay zeka ile olası bir sözleşme yapılması halinde ilk defa karlı çıkmayarak (kısmen özgürlüğünü kaybederek) kazanacaktır.

Sözleşmeler, yasalar zayıfların haklarını korumak garanti altına almak için yapılır. Kendini zayıf durumda bulan insanlık sözleşme ile kendini garanti altına almaya çalışabilir. Tabi böyle bir sözleşmenin yapılmış olduğu varsayılsa bile yapay zeka için bu sözleşmenin gereklerini yerine getirmesi veya şartlarına uyması için bir bağlayıcının olup olmayacağı her zaman bir soru işareti olarak kalabilir. Zira insanların zaten kontrol edemediği yapay zeka için (eğer yapay süper zeka aşamasında olursa ise ki zaten böyle bir sözleşme koruma aşaması için böyle bir yapay zeka gerektiriyor) doğanın korunması anlamında gerek olup olmadığı, gücünün zaten hiçbir zaman aşılamayacağını bildiği ya da düşündüğü durumlarda belki de insanlığın tek umudu, yapay zekanın bir çeşit yeni nesil olduklarına ikna olup ataları, yaratıcıları kabul ettiği insanları zararsız ama sömürgeci hayvan ya da kusurlu biyolojik varlıklar olarak etkisiz daha doğrusu etki edemeyecek bir halde doğada var olmalarına izin vermesi olabilir. Bu tabii ki salt bir yapay zekanın güç unsuru olarak var olması durumunda konuşulabilecek bir başlıktır. Öte yandan öncelikle transhümanistler ve fütüristlerin hevesle var olmasını beklediği insanın mekanikleşmesi daha doğrusu yapay zeka-insan birleşimi halinde belki de bu birleşik zihin alanı ile biyolojik varlığından vazgeçmek istemeyen insanlar arasında bir sözleşmeden bahsedilebilir.

Ön kabulle varlığını onaylayabildiğimiz diğer zihinlerin, bilincinin yanı sıra bir bilince sahip olup olamayacağı tartışılan yapay zekanın bilinç durumunda; insanlığın, artık kendisinin parçası olmuş bulunduğu dünyanın, doğanın yıkıma uğratıldığı ve bizzat kendi yaşamsal alanlarını yok ettiklerini, bu durumun kendilerini de etkileyeceğini (insanların kimlik, platform veya segment gibi durumlarla şahıslastıracağı ya da yapay zekanın zaten kendisini birey veya en azından varlık olarak tanımlayacağı kuvvetli bir öngörü ya da insanlığın her şeyi çokça insan-merkezli gördüğünden ciddi bir dayatma ya da yanılsamada olabilir) bu nedenle (eğer insanlara zarar vermeyecek bir yapıdaysa) insanların kontrol altına alınması ya da davranışlarının bazılarının denetlenmesi gerektiği (ki bu durum zaten denetim

mekanizmasının ne'liği bakımından fark etmeksizin gerekli bir durum) anlayışıyla insanları sözleşme yapmaya mecbur hale getirebilir. Defaatle insanoğlunun bu sözleşmeyi gönüllü olmaktan ziyade baskıyla yapabileceğini belirtmemizin sebebi uzun zaman sonra dünya üzerinde tek hükmeden ve karar verici mercii olma özelliğini yitirmeye hazırlıksız olması veya bunu düşünmek için henüz erken olduğunu düşünmesidir.

Eğer olur da bir yapay zeka dayatmasıyla yapılamayan (veya yapılsa dahi) sözleşme sonucunda insanlar mutlak gücünü kaybeder ise kendini başladığı noktada yani mağarada gölgelerin dansını izlerken bulabilir. Ve belki de bu sefer gölgeler merak konusu değil korku uyandıran unsurların imgeleri olabilir, olurda mağaradan çıkma güdüsüne kapılırlarsa neyin beklediğini hatırlatan simgelere dönüşebilir. Nihayet insanlık kendini Platonun mağarasının altını kazarken bulabilir. Ama yaratıcılarının çağı kendi elleriyle kapanmazsa bir yaratıcı aşımı gerçekleştirecek olması neredeyse kesin olan yapay zekanın insan gibi bilinçli olmaması, insan gibi korurken bile çıkarlarını gözetmemesi tarafımca umulur.

KAYNAKÇA

- (2019, Haziran 26). Motobilim.com: <https://www.motobilim.com/2019/06/toyota-cue3-yapay-zekaya-sahip-dunyann.html> adresinden alındı
- (2020, ocak 14). BBC Türkçe: <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-51106407> adresinden alındı
- Ağaç, B. (2024, 9 8). *Independet Türkçe*. Beyin anevrizmasını tedavi edebilecek naobotlar geliştirildi: "Devrim yaratabilir": <https://www.indyturk.com/node/744807/sa%C4%9Flik/beyin-anevrizmas%C4%B1n%C4%B1-tedavi-edebilecek-nanorobotlar-geli%C5%9Ftirildi-devrim> adresinden alındı
- Akbulut, D. (2023, 1 30). *Yapay Zeka Haber*. Yapay Zeka Hayvanlara Tercüman Oluyor: <https://yapayzekahaber.com.tr/2023/01/30/yapay-zeka-hayvanlara-tercuman-oluyor/> adresinden alındı
- Akyüz, E. (2021, 8). Çevre Etiği ve SPİNOZA. *Bulgular ve Tartışma*. Çanakkale: Paradigma Akademi.
- Amoroso, D., & Tamburrini, G. (2019). *WHAT MAKES HUMAN CONTROL OVER WEAPON SYSTEMS "MEANINGFUL"?*. International Committee for Robot Arms control.
- Aouf, R. S. (2017, 7 5). *Dezeen.com*. Controllable Third Thumb lets wearers extend their natual abilities: <https://www.dezeen.com/2017/07/05/controllable-third-thumb-lets-wearers-extend-natural-abilities-royal-college-art-design-graduates/> adresinden alındı
- Appmaster*. (2023, 8 28). IBM Research Europe, oyunun kurallarını değiştiren 64 çekirdekli Karışık Sinyalli Bellek İçi Bilgi İşlem Çipini Tanıtıyor: <https://appmaster.io/tr/news/ibm-avrupa-arastirmasi-bellek-bilgi-islem-cipinde-oyunun-kurallarini-degistiren-64-cekirdekli-karisik-sinyali-tanitti> adresinden alındı
- Asimov, I. (2016). *Ben, Robot*. İstanbul: İthaki Yayınları.

Atasoy, E. (2015). *İnsan-Doğa Etkileşimi ve Çevre İçin Eğitim*. İstanbul: Sentez Yayıncılık.

BBC News Türkçe. (2023, 6 15). Yapay zeka nedir, tehlikeli olabilir mi, hangi meslekleri tehdit edebilir?: <https://www.bbc.com/turkce/articles/cqqked1xv47o> adresinden alındı

BBC News Türkçe. (2023, 5 2). Google'dan ayrılan yapay zekanın 'babası' Hinton'dan uyarı: Sohbet robotları yakında insanlardan daha zeki olabilir: <https://www.bbc.com/turkce/articles/ce964717789o><https://www.bbc.com/turkce/articles/ce964717789o> adresinden alındı

Bierce, A. (2017). *Epigramlar ve Şeytanın Sözlüğü'nden Okkalı Maddeler*. İstanbul: Kırmızı Kedi Yayınevi.

Bongard, J., Zykov, V., & Lipson, H. (2006, 11 17). Resilient Machines Through Continuous Self-Modeling. *Science*, s. 1118-1121.

Booth, R. (2025, Ağustos 26). *Can AIs suffer? Big tech and users grapple with one of most unsettling questions of our times*. The Guardian: <https://www.theguardian.com/technology/2025/aug/26/can-ais-suffer-big-tech-and-users-grapple-with-one-of-most-unsettling-questions-of-our-times> adresinden alındı

Bostrom, N. (2021). *SüperZeka: Yapay Zeka ve Uygulamaları, Tehlikeleri ve Stratejileri*. İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.

Gazete Oksijen *Brezilya'da yapay zekanın yazdığı ilk yasa yürürlükte*. (2023, 12 05).: <https://gazeteoksijen.com/bilim-ve-teknoloji/brezilyada-yapay-zekanin-yazdigi-ilk-yasa-yururlukte-196287> adresinden alındı

Bumin, T. (2019). *Tartışılan Modernlik: Descartes ve Spinoza*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Campbell, J., & Moyers, B. (2009). *Mitolojinin Gücü*. Mediat Yayınları.

Cevizci, A. (2015). *Felsefe Tarihi*. İstanbul: Say Yayınları.

- Ceylan, Ö. Y. (2024, 1). Yapay Zekânın Hukuki Statüsünün Değerlendirilmesi. *Anadolu Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 10(1), s. 35-52.
- Cezeri, E. (1974). *El Cezeri: The Book of Knowledge of Ingenious Mechanical Devices*. (D. R. Hill, Çev.) Dover Publications.
- Chen, S. (2021, 12 26). *MyNews*. Chinese scientists develop AI ‘prosecutor’ that can press its own charges: <https://www.scmp.com/news/china/science/article/3160997/chinese-scientists-develop-ai-prosecutor-can-press-its-own> adresinden alındı
- Chomsky, N. (2014). *Dil, Zeka ve Evrim*. İstanbul: İthaki Yayınları.
- Churchland, P. (2019). *Nörofelsefe*. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Churchland, P. M. (2012). *Madde ve Bilinç: Zihin Felsefesine Güncel Bir Bakış*. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Clarke, D. M. (2019). *Descartes*. İstanbul: İş bankası Kültür Yayınları.
- Cuthbert, O. (2017, Ekim 26). *Saudi Arabia becomes first country to grant citizenship to a robot*. Arab News: <https://www.arabnews.com/node/1183166/saudi-arabia> adresinden alındı
- Cuthbertson, A. (2024, 3 1). *Independent*. AI solved nuclear fusion puzzle for near-limitless clean energy: <https://www.independent.co.uk/tech/nuclear-fusion-ai-clean-energy-b2505138.html> adresinden alındı
- Çağatay, H. (2019). Yapay Zeka ve Tekillik: Teknolojik Tekillik Bize Ne Kadar Yakın ve Neden Önemli. *Mtezahin: Yapay Zeka ve Zihin Felsefesi Dergisi*, 232.
- Çağlar, S. (2024, 4 21). *Matematiksel.org*. Bulut Tohumlama Nedir? Havayı Kontrol Etmemiz Mümkün mü?: <https://www.matematiksel.org/bulut-tohumlama-nedir/> adresinden alındı
- Çavuş, B. N. (2021). *Çağdaş Zihin Felsefesinde Ontolojik Olarak/Fenomenal Özdeşlik Tezi ve Eleştirisi*. İstanbul: Litera Yayıncılık.

- Çelebi, V. (2014). Zihinsel Durumların Ne Olduğu Problemine İlişkin Temel Yaklaşımlar. *Felsefe/Düşünce Dergisi*.
- Dağ, A. (2020). *Transhümanizm: İnsann ve Dünyanın Dönüşümü* . Ankara: Elis Yayınları.
- Damasio, A. (2021). *Descartes'ın Yanılgısı* . Ankara: ODTÜ Geliştirme Vakfı Yayıncılık.
- Damasio, A. R. (2020). *Zihindeki Benlik - Bilinçli Beynin Gelişimi*. Ankara: ODTÜ Yayıncılık.
- Dehaene, S. (2018). *Bilinç ve Beyin*. İstanbul: Alfa Basım Yayım.
- Demir, M. (2009, aralık). Doğa-Merkezli Dünya Görüşü ve Derin Ekoloji.
- Demircioğlu, E. (2021). *Makinedeki Hayalet*. Ankara: Fol Kitap.
- Dennet, D. (2020). *Bilinç Açıklanıyor* . İstanbul: Alfa Yayınları .
- Dennet, D. C., & Hofstadter, D. R. (2014). *Aklın Gözü: Benlik ve Ruh Üzerine Hayaller ve Düşünceler*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.
- Descartes, R. (2020). *Yöntem Üzerine Konuşma*. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Diamond, J. (2019). *Çöküş-Toplumlar Başarısızlığı ya da Başarıyı Nasıl Seçerler?* İstanbul: Pegasus Yayınları.
- Doğan, A. (2002). *YAPAY ZEKA*. İstanbul: Kariyer Yayınları.
- Doğan, M. (2020). *Yapay Zeka ve Bilinç Problemi*. İstanbul: Çizgi Basımevi.
- Duran, A. (2019, 12 31). *Medium*. Yapay Zeka'nın Zaferi, Satranç ve Go'nun Sonu ve Dijital Sanayi Devrimi: <https://medium.com/t%C3%BCrkiye/yapay-zekan%C4%B1n-zaferi-satran%C3%A7-ve-go-nun-sonu-ve-dijital-sanayi-devrimi-16a7a7a9fcb6> adresinden alındı
- Eagleman, D. (2016). *Beyin: Senin Hikayen*. İstanbul: Kronik Kitap.
- Eagleman, D. (2021). *Incognito: Beynin Gizli Hayatı*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

- En Son Haber.* (2021, 7 21). Tokyo Olimpiyatları'nda basketbol robotundan gösteri : <https://www.ensonhaber.com/teknoloji/tokyo-olimpiyatlarinda-basketbol-robotundan-gosteri?> adresinden alındı
- Fagan , B. M., & Durrani, N. (2023). *Meraklısına Tarihöncesi Dünya*. İstanbul: Nova Kitap.
- Ferry, L. (2000). *Ekolojik Yeni Düzen*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Freud, S. (2011). *Haz İlkesinin Ötesinde*. Ankara: Alter Yayınları.
- Gassetti, J. O. (2007). *İnsan ve "Herkes"*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Gazete Duvar.* (2022, 7 24). Google, yapay zekasının duygulara sahip olduğunu iddia eden mühendisi kovdu: <https://www.gazeteduvar.com.tr/google-yapay-zekasinin-duygulara-sahip-oldugunu-iddia-eden-muhendisi-kovdu-haber-1574508> adresinden alındı
- Gazete Oksijen.* (2023, 5 12). Brezilyada Yapay Zekanın Yazdığı İlk Yasa Yürürlükte: <https://gazeteoksijen.com/bilim-ve-teknoloji/brezilyada-yapay-zekanin-yazdigi-ilk-yasa-yururlukte-196287> adresinden alındı
- Good, I. (1965). Speculations Concerning the First Ultraintelligent Machine. *Advances in Computers*.
- Gökçe, M. (tarih yok). Yapay Zeka; Tanım, Gelişim ve Gelecek.
- Gökel, N. (2020). Nagel'in Düşüncesinin Öncüleri: Farrell ve Sprigge. *Kilikya Felsefe Dergisi*.
- Gültekin, A. (2021, 12). Yapayın Zekânın Luditleri Kimler Olacak. *18(44)*, 8432-8454. (N. Boz, & H. Bozgeyikli, Dü) OPUS Uluslararası Araştırmalar Dergisi.
- Gültekin, A. (2022). Zihin Felsefesinde Zihin Kavramının Serencamı: Antik Yunandan Günümüze Ruh Kavramından Zihin Kavramına Tarihsel Perspektif. *Abant Sosyal Bilimler Dergisi*.

- Gültekin, A. (2023). *Spinoza Ontolojisi ve Yapay Zeka*. Çanakkale: Paradigma Akademi Basın Yayın.
- Harari, Y. N. (2012). *Hayvanlardan Tanrılara:Saiens-İnsan Türünün Kıs Bir Tarihi*. İstanbul: Kollektif Kitap.
- Harari, Y. N. (2018). *Homo Deus:Yarının Kısa Bir Tarihi*. İstanbul: Kolektif Kitap.
- Harvey, D. (2005). *Postmodernliğin Durumu: Sanayileşme, Kentleşme ve Kapitalizm*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Hegel, G. W. (2009). *Tinin Görüngübilimi*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.
- Heidegger, M. (20021). *Varlık ve Zaman*. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Heil, J. (2020). *Zihin Felsefesi-Çağdaş Bir Giriş*. İstanbul: Küre Yayınları.
- Heppell, F., Bakır, M. E., & Bontcheva, K. (2024, 2 13). *arxiv*. Lying Blindly: Bypassing ChatGPT's Safeguards to Genereta Hard-to-Detect Disinformation Claims: <https://arxiv.org/abs/2402.08467> adresinden alındı
- Heraklitos. (2009). *Fragmanlar*. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Hesiodos. (2015). *İşler ve Günler- Tanrıların Doğuşu*. İstanbul: Say Yayınları.
- Hobbes, T. (2023). *Leviathan*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Hofstadter, D. R. (2023). *Gödel, Escher, Bach: Bir Ebedi Gökçe Belik*. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Hume, D. (2009). *İnsan Doğası Üzerine Bir İnceleme*. Ankara: Bilgesu Yayıncılık.
- Hume, D. (2017). *Siyasi Denemeler*. İstanbul: Pinhan Yayıncılık.
- Huxley, A. (2018). *Kadim Felsefe*. İstanbul: İthaki Yayınları.
- Hürriyet.com*. (2024, 4 20). Dubai yapay yağmur sonrası sular altında kaldı.. Bulut tohumlama teknolojisi nedir, nasıl oluşur?İ şte yapay yağmur teknolojisi!: <https://www.hurriyet.com.tr/bilgi/galeri-yapay-yagmur-nedir-nasil-olusur-dubaide-siddetli-yagmur-sel-baskinlarina-sebep-oldu-42447279> adresinden alındı

- İHA*. (2025, Eylül 14). CANİKFEŞT'e rekor katılım: 131 binin üstünde kişi yapay zeka ile teknolojiyle tanıştı: <https://www.ihacom.tr/samsun-haberleri/canikfeste-rekor-katilim-131-binin-ustunde-kisi-yapay-zeka-ile-teknolojisiyle-tanisti-300516035> adresinden alındı
- Isaacson, W. (2017). *Geleceği Keşfedenler: Dijital Çağın Biyografisi*. İstanbul: : Domingo Yayınevi.
- İstanbul Haber*. (2023, 11 15). Yapay zekalı robot, Mars'ta oksijen üretecek formülü buldu: <https://www.istanbulhaber.com.tr/yapay-zekali-robot-marsta-oksijen-uretecek-formulu-buldu-haber-2314900.htm> adresinden alındı
- Kahneman, D. (2017). *Hızlı ve Yavaş Düşünme*. İstanbul: Varlık Yayınları.
- Kaku, M. (2017). *Zihnin Geleceği*. Ankara: ODTÜ Yayıncılık.
- Koyuncu, N. (2023, 8 7). *Dijital İyidir*. Siri, yakında insanların dudaklarını okuyabilecek: <https://dijitaliyidir.com/2023/08/07/siri-yakinda-insanlarin-dudaklarini-okuyabilecek/> adresinden alındı
- Köse, M. (2022, 3 4). *Evrin Ağacı*. Yaklaşan Devrim: Yapay Genel Zeka (Süperzeka) Nedir?: <https://evrimagaci.org/yaklasan-devrim-yapay-genel-zeka-superzeka-nedir-11534> adresinden alındı
- Kurzweil, R. (2020). *İnsanlık 2.0 : Tekillie Doğru Biyolojisini Aşan İnsan*. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Lama, D. (2023). *Budizm'e Göre İnsan Olma Potansiyeli: Sevgi, Merhamet ve Meditasyonun Tartışmasız yolu*. İstanbul: Destek Yayınları.
- Leukippos, & Demokritos. (2019). *Atomcu Felsefe Fragmanları*. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Lichtenberg, G. C. (2018). *Kendine Hep Saldır, İnsan-Karalama Defteri'nden*. İstanbul: Kırmızı Kedi Yayınevi.
- Locke, J. (2019). *Yönetim Üzerine İkinci Deneme*. Ankara: Serbest Kitaplar Yayıncılık.

Manav, F. (2014). *Martin Heideger ve Varoluşçu Hermeneutik*. Ankara: Elis Yayınları.

Mashable Türkiye. (2024, 4 20). Bulut Tohumlama nedir? Dubaideki sel felaketine bu yöntem mi neden oldu?: <https://tr.mashable.com/iklim-krizi/13108/bulut-tohumlama-nedir-dubaideki-sel-felaketine-bu-yontem-mi-neden-oldu> adresinden alındı

McEwan, I. (2020). *Benzer Makinalar*. İstanbul: İthaki Yayınları.

Metzinger, T. (2003). *Being No One Self Model Theory Of Subjectivity* . Londra: MIT Press.

Minsky, M. (2024). *Zihin Toplumu*. İnka Kitap.

Mori, M. (2012). The Uncanny Valley. (K. F. Kageki, Çev.) IEEE Robotics and Automation Magazine.

Nasr, S. H. (1996). *The Qur'an and the Environment*. Cambridge : Islamic Texts Society.

Nevejans, N. (2016). *EUROPEAN CIVIL LAW RULES IN ROBOTICS*. https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2016/571379/IPOL_STU%282016%29571379_EN.pdf.

NTV. (2024, 1 12). ODTÜ'lü araştırmacılar tarihi proje: Cep telefonlarının şarj süresi bir yıla çıkacak: https://www.ntv.com.tr/galeri/teknoloji/odtulu-arastirmacilardan-tarihi-proje-cep-telefonlarinin-sarj-suresi-bir-yila-cikacak,b0xdq_VyHUKVZd6TMIM1dg/9mzXObdRsU-DxpFjIOwY_A adresinden alındı

Özkan, C. İ. (2019). Descartes'in Zihin Teorisi ve Sınırları. *Metazihin:Yapay Zeka ve Zihin Felsefesi Dergisi*.

Pakenham, T. (2019). *Afrika'nın Paylaşımı*. Ankara: Hece Yayınları.

Paul, A. (2023, 8 1). *Popüler Science*. First-of-its-kind AI brain implant surgery helped a man regain feeling in his hand:

https://www.popsci.com/technology/double-neural-bypass-surgery-ai/?utm_source adresinden alındı

Perera, A. (2023, 10 10). *Simply Psychology*. Uncanny Valley: The Hidden Psychology of Robots: <https://www.simplypsychology.org/uncanny-valley.html> adresinden alındı

Pinchot, G. (1947). *Breaking New Ground*. New York: Harcourt, Brace & Company. <https://archive.org/details/breakingnewgroun0000giff/page/n1/mode/> adresinden alındı

Platon. (2019). *Devlet*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Platon. (2025). *Phaidon*. İstanbul : Say Yayınları.

Rousseau, J.-J. (2018). *Toplum Sözleşmesi* . İstanbul : Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Runzo , J., & Martin, N. (2002). *Dünya Dinlerinde Hayatın Anlamı*. İstanbul: Say Yayınları.

Russell, S. (2021). *İnsanlık İçin Yapay Zeka: Yapay Zeka ve Kontrol Problemi*. Ankara: Buzdağı Yayınevi.

Safa, A. (2024, 9 19). *Shift Delete* . ChatGPT ne kadar su harcıyor?Sonuçlar sizi üzebilir: <https://shiftdelete.net/yapay-zeka-chatgpt-ne-kadar-su-harciyor> adresinden alındı

Searl, J. R. (2006). *Zihin Dil Toplum: Gerçek Dünyada Felsefe*. İstanbul: Litera Yayıncılık.

Semini, L. (2025, 9 18). *Apnews*. Albania's AI 'minister' makes its debut with an address to parliament: <https://apnews.com/article/albania-new-cabinet-program-ai-minister-diella-corruption-3aa58c801d69b5b295975cc68079a2d3> adresinden alındı

Shaffer, J. A. (2005). *Zihin Felsefesi*. İstanbul: İz Yayıncılık.

Smith, H. (2018). *Unutulan Hakikat: Dünya Dinlerinin Ortak Bakış Açısı*. Bursa: Verka Yayınları.

Spinoza, B. d. (2018). *Geometrik Yöntemle Kanıtlanmış ve Beş Bölüme Ayrılmış Olan Etika*. İstanbul: Dost Kitabevi.

Tegmark, M. (2019). *Yaşam 3.0- Yapay Zeka Çağında İnsan Olmak*. İstanbul: Pegasus Yayınları.

The Economic Times. (2024, 12 9). ChatGPT caught lying to developers: New AI model tries to save itself from being replaced and shut down: https://economictimes.indiatimes.com/magazines/panache/chatgpt-caught-lying-to-developers-new-ai-model-tries-to-save-itself-from-being-replaced-and-shut-down/articleshow/116077288.cms?from=mdr#google_vignette adresinden alındı

Thompson, W. (2021). *İnsanlık Tarihinin Dönüştürücü Güçleri=İŞ, Cinsellik, ve İktidar*. İstanbul: Runik Kitap.

TRT HABER. (2015, mayıs 3). Rüyalarında Görüntülemeyi Başardılar: <https://www.trthaber.com/m/haber/bilim-teknoloji/ruyalari-da-goruntulemeyi-basardilar-182479.html> adresinden alındı

TRT HABER. (2021, 4 9). ABD ve Çin arasında yapay zeka yarışı kızışıyor: <https://www.trthaber.com/haber/dunya/abd-ve-cin-arasinda-yapay-zeka-yarisi-kizisiyor-571607.html> adresinden alındı

Uyar, G. (2019). *Demokritos: Atomcu Filozof*. İstanbul: Eğiten Kitap.

Üren, Ç. (2022, 12 6). *İndependet Türkçe*. Gelmiş geçmiş en büyük yapay sinir ağı: Şiir, öykü, roman ve makale yazabilen GPT-3,5'le röportaj yaptık: <https://www.indytrk.com/node/584246/bi%CC%87li%CC%87m/gelmi%C5%9F-ge%C3%A7mi%C5%9F-en-b%C3%BCy%C3%BCk-yapay-sinir-a%C4%9F%C4%B1-%C5%9Fiir-%C3%B6yk%C3%BC-roman-ve-makale-yazabilen-gpt> adresinden alındı

- Vatikan. (1992, 10). Kutsal Baba John Paul II'nin Övgüsü. Vatikan.
<https://bertie.ccsu.edu/naturesci/cosmology/galileopope.html?> adresinden alındı
- Walsh, B. (2020). *Kıyamet Günleri- Dünyanın Sonuna Dair Kısa Bir Rehber- Meteorlar,Salgınlar ve Daha Fazlası*. İstanbul: Profil Kitap Yayınları.
- Webb, A. (2021). *Dokuz Dünya Devi-Teknoloji devleri ve Onların DÜşünen Makineleri İnsanlığı Nasıl Tahrip Edebilir?* İstanbul: Kronik Kitap.
- Wells, D. W. (2020). *Yasanmaz Bir Dünya; Isınma Sonrasında Hayat*. İstanbul: Domingo Yayınları.
- Wexler, M. (2024, 8 19). *Alsnewstoday*. Brain-computer interface allows man with ALS to communicate: <https://alsnewstoday.com/news/brain-computer-interface-man-als-communicate/> adresinden alındı
- Wired*. (2024, 10 7). Where Have All the Chief Metaverse Officers Gone?: <https://www.wired.com/story/where-have-all-the-chief-metaverse-officers-gone> adresinden alındı
- Yalçın, Ş. (2018). *Modern Felsefede Benlik*. İstanbul: BİLSAM Yayınları.
- Yonck, R. (2019). *Makinenin Kalbi- Yapay Duyusal Zeka Dünyasında GELECEĞİMİZ*. Ankara: Paloma Yayınevi.
- Zeytin, Z., & Gençay, E. (2019, 10 30). HUKUK VE YAPAY ZEKÂ: E-KİŞİ, MALİ SORUMLULUK VE BİR HUKUK UYGULAMASI. *DergiPark*, 1(1).